



NEMZETI FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉSI STRATÉGIA

2007. június

Verzió:
Oldalszám összesen:

NFFS 3.2
64

Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia

1. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS	3
1.1. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS FOGALMA	3
1.2. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ALAPELVEI	4
1.3. A STRATÉGIA CÉLKITŰZÉSE	5
1.4. A MEGVALÓSÍTÁS RENDSZERSZEMLELÉLETŰ FOLYAMATA	6
2. HELYZETELEMZÉS	8
2.1. NEMZETKÖZI FOLYAMATOK ÉS A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS	8
2.1.1. <i>A fontosabb globális folyamatok</i>	8
2.1.2. <i>Nemzetközi együttműködés az ENSZ égisze alatt</i>	9
2.1.3. <i>Az Európai Unió és a fenntartható fejlődés</i>	10
2.1.4. <i>Más országok stratégiái</i>	10
2.2. A FENNTARTHATÓSÁGI SZEMPONTBÓL JELENTŐS HAZAI FOLYAMATOK ÉS EDDIGI INTÉZKEDÉSEK	11
2.2.1. <i>Társadalmi folyamatok</i>	11
2.2.2. <i>Környezet</i>	20
2.2.3. <i>Gazdaság</i>	24
2.2.4. <i>Intézményrendszer és a fenntartható fejlődés</i>	30
3. PRIORITÁSOK, CÉLOK ÉS FELADATOK	32
3.1. A PRIORITÁSOK KIVÁLASZTÁSA	32
3.2. A FENNTARTHATÓSÁGOT VESZÉLYEZTETŐ TÁRSADALMI FOLYAMATOK KEZELÉSE, FENNTARTHATÓ FOLYAMATOK ERŐSÍTÉSE	35
3.2.1. <i>A népesedési problémák kezelése</i>	35
3.2.2. <i>Egészségmegőrzés és az egészséges életmód kialakítása</i>	36
3.2.3. <i>Társadalmi kohézió és a foglalkoztatás javítása</i>	37
3.3. A KÖRNYEZET ELTARTÓKÉPESSÉGÉNEK MEGŐRZÉSE	38
3.3.1. <i>Természeti értékek védelme</i>	38
3.3.2. <i>Az éghajlatváltozás veszélyét erősítő tevékenységek visszaszorítása és felkészülés az éghajlatváltozásra</i>	40
3.3.3. <i>Fenntartható vízgazdálkodás kialakítása</i>	42
3.4. A GAZDASÁG FEJLESZTÉSE A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS KÖVETELMÉNYEI SZERINT	43
3.4.1. <i>A versenyképesség fenntartható erősítése</i>	43
3.4.2. <i>Fenntartható termelési eljárások és fogyasztási szokások</i>	44
3.4.3. <i>Az energiagazdálkodás átalakítása</i>	46
3.4.4. <i>Fenntartható mobilitás és térszerkezet kialakítása</i>	48
3.4.5. <i>Gazdasági szabályozás</i>	51
4. A VÉGREHAJTÁS ÁTFOGÓ FELADATAI, ESZKÖZEI	53
4.1. A TUDÁSBÁZIS NÖVELESE ÉS A TUDÁS MEGOSZTÁSA	53
4.3. AZ ÁLLAMPOLGÁRI AKTIVITÁS ÉS ELKÖTELEZETTSÉG NÖVELESE	55
4.4. A KÖZPOLITIKÁK FEJLESZTÉSE, ÁTALAKÍTÁSA	56
4.5. AZ INTÉZMÉNYRENDSZER ÁTALAKÍTÁSA	58
4.6. A VÁLTOZÁSOK ÉRTÉKELÉSE ÉS AZ EREDMÉNYEK VISSZACSATOLÁSA	60
4.6.1 <i>A fenntartható fejlődési alapindikátor rendszer (FAIR)</i>	60
4.6.2 <i>A Stratégia és az indikátorrendszer viszonya</i>	61
MELLÉKLET	62

1. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS

A fenntartható fejlődés az emberek életminőségének hosszú távú és tartós megőrzését, illetve javítását célozza.

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia a társadalom fejlődésének egy ennek megfelelő pályára való állítását elősegítő, hosszú távú, keretstratégiai jellegű dokumentum, mely valamennyi társadalmi, gazdasági és környezeti területre egy pozitív, fenntartható, társadalmasítható jövőképnek megfelelő eszközrendszert és reformkeretet vázol fel.

1.1. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS FOGALMA

A fenntartható fejlődés a tágran értelmezett életminőség javulását szolgálja, amely nem szűkíthető le az anyagi jólétre, hanem magában foglalja a környezet minőségét, a demokratikus jogok érvényesülését, a természeti erőforrásokhoz valamint a társadalom nyújtotta szolgáltatásokhoz és intézményekhez való hozzáférést, a teljes testi, lelki egészséget, a szabadidőt, a biztonságot is. A társadalmi jólét a környezetminőség és a társadalmat alkotók életminőségének együttes megnyilvánulása.

A természeti erőforrásokkal való fenntartható gazdálkodásnak együtt kell érvényesülnie a jólét elérését, megtartását elősegítő gazdasági fejlődéssel és a társadalmi igazságossággal, esélyegyenlőséggel.

A természeti erőforrások vonatkozásában ez azt jelenti, hogy hosszú távon a természeti környezet eltartó-képességével összhangban lehet csak a társadalom reális szükségleteinek a kielégítéséről gondoskodni; a környezet eltartó képessége egyben az igények kielégítésének korlátja is. Ennek megfelelően van szükség a természeti erőforrások fenntartható használatára, amelynek megvalósításához a társadalom környezet-tudatos és környezet-etikus magatartása szükséges. Ennek a megvalósulásához szükséges, hogy a jövő nemzedékének szakmailag megalapozott, megfelelően előkészített környezettudatos nevelése a családban és az oktatás valamennyi területén nagyobb teret kapjon.

A fenntarthatóság elvei szerint élő társadalomban többek között érvényesül a szociális igazságosság, amelynek az alapja a lehetőségekhez való hozzáférés esélyegyenlőségének biztosítása, és a társadalmi terhekből való közös részesedés; az életminőség folytonos javítására való törekvés. E cél elérése érdekében olyan erkölcsi normarendszert szükséges a társadalom tagjai felé közvetíteni, amely ezeket a folyamatokat támogatja, illetve elősegíti.

A méltányos életkörülmények, a megfelelő életminőség, jólét biztosítását kifejező célkitűzés mindenkire – a jövő nemzedékekre is – vonatkozik. A fenntartható fejlődés tehát elismeri és céljának tekinti *az egymást követő nemzedékek* megfelelő életminőséghez való egyenlő jogának biztosítását, s az ezzel összefüggésben álló kötelességek teljesítését. A fenntartható fejlődés tehát olyan fejlődés, amely lehetővé teszi a jelen generációk szükségleteinek kielégítését úgy, hogy ez nem veszélyezteti a jövő generációk azon lehetőségét, hogy szükségleteiket kielégítsék.

A jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatok, illetve hatásaik jelentős részben ellentétesek a fenntartható fejlődés követelményeivel. E trendek ismeretében *elkerülhetetlen egy olyan*

fejlődési pályára való áttérés, amely hosszú távon biztosítja a társadalmak és köztük a magyar társadalom fenntartható fejlődését. Ennek elérése nem lehetséges egy-egy ország, régió határain belül, hiszen egyetlen társadalom sem szigetelheti el magát tágabb természeti, társadalmi, gazdasági környezetétől. Az erősödő kölcsönhatások és kölcsönös függőségek miatt a társadalmak hosszú távú jövője közös.

1.2. A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS ALAPELVEI

A fenntartható fejlődés alapelvei egyfelől a fenntartható fejlődéssel foglalkozó átfogó stratégia (a továbbiakban: Stratégia) és a különböző ágazati, fejlesztési stratégiák közötti összhangjának biztosítását segítik elő, másfelől ezek általános útmutatót nyújtanak a Stratégia prioritásainak, konkrétabb céljainak és feladatainak, valamint a végrehajtás kereteinek, eszközeinek egységes szellemű meghatározásához. Az alapelvek megfogalmazására, pontosítására és elfogadására a legmagasabb szinten került sor mind az ENSZ, mind az EU keretében. Az általánosan elfogadott elvek közül hazai fontosságuk miatt az alábbiakat emeljük ki.

- *A holisztikus megközelítés elve.* A dolgokat egymással összefüggésben kell vizsgálni, mivel a rendszerek egymással szoros kölcsönhatásban állnak. Bármilyen beavatkozás tovagyűrűző hatásokat okoz esetleg távoli rendszerekben is. A helyi kihívásokra adandó válaszokhoz szükséges a tágabb környezet és a globális trendek ismerete.
- *A nemzedéken belüli és nemzedékek közötti szolidaritás elve.* A fenntartható fejlődés érdekeinek középpontjában az emberek állnak. A jelen nemzedékek fejlődési és környezeti szükségleteit úgy kell kielégíteni, hogy ne veszélyeztessük a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék saját szükségleteiket.
- *Társadalmi igazságosság elve.* El kell ismerni mindenki jogát a méltó életfeltételekhez, mindenki számára biztosítani kell az alapvető emberi jogokat. Mindenki azonos eséllyel szerezhesse meg azokat az ismereteket, tudást és készségeket, amelyek birtokában a társadalom teljes értékű tagjává válhat.
- *Tartamosság elve.* Az erőforrások tartamos kezelése, figyelembe veszi a környezet eltartóképességének korlátait; az erőforrások körültekintő és takarékos használata által megőrzi a jövőbeli fejlődéshez szükséges forrásokat. A biológiai sokféleség is természeti erőforrás, védelmét kiemelten fontosnak tartjuk.
- *Integráció elve.* A szakpolitikák, tervek, programok, stratégiák kidolgozása, értékelése és végrehajtása során a gazdasági, a szociális és a környezeti szempontokat, azok összefüggéseit is egyaránt figyelembe kell venni annak érdekében, hogy azok kölcsönösen erősítsék egymást. A helyi, regionális és nemzeti szintű tevékenységeket is össze kell hangolni.
- *Helyi erőforrások hasznosításának elve.* Törekedni kell a közösségek szükségleteinek helyi szinten, helyi erőforrásokból történő kielégítésére. Őrizzük meg a helyi sajátosságokat, azok sokszínűségét. Fontos feladat az épített környezet megóvása és a kulturális örökség megőrzése, fenntartható módon történő hasznosítása is.

- *Társadalmi részvétel elve.* Mindenki számára biztosítani kell a megfelelő hozzáférést a társadalmi-gazdasági közéletre, a döntéshozatali folyamatokra, a környezetre vonatkozó információkhoz. Javítani kell a fenntartható fejlődéssel, annak társadalmi-gazdasági és környezeti vonatkozásaival, a fenntarthatóbb megoldásokkal kapcsolatos tájékozottságot. Erősíteni kell az állampolgárok döntéshozatalban való részvételét.
- *Társadalmi felelősségvállalás elve.* A fenntartható fejlődés, a magasabb életminőség elérése érdekében csökkenteni kell, illetve ki kell küszöbölni a termelés és a fogyasztás nem fenntartható módjait. Erősíteni kell a vállalkozások társadalmi felelősségvállalását, a magán- és a közszféra közötti együttműködést.
- *Elővigyázatosság és megelőzés elve.* Az elővigyázatos megközelítés azt jelenti, hogy ha súlyos vagy visszafordíthatatlan kár lehetősége merül fel, a teljes tudományos bizonyosság hiánya nem használható fel indokként a környezetromlást vagy az emberi egészség veszélyeztetését megakadályozó, hatékony intézkedések elhalasztására, azaz a veszély mértékét figyelembe véve cselekedni kell. Az emberi tevékenységeket ennek az elővigyázatossági elvnek a figyelembevételével kell tervezni és végrehajtani, illetve meg kell előzni, – s ahol ez nem lehetséges – mérsékelni kell a természeti rendszereket és az emberi egészséget veszélyeztető környezetkárosító, környezetszennyező tevékenységeket, illetve lehetőség szerint helyreállítani a károkat.
- *A szennyezők fizet elv.* Az áraknak tükrözniük kell a fogyasztással és termeléssel kapcsolatos tevékenységek, illetve hatásaik valós költségeit a társadalom számára, beleértve a természeti erőforrások használatának költségeit. A környezetkárosító, környezetszennyező tevékenységet folytatóknak meg kell fizetniük az emberi egészségben vagy a környezetben okozott károkat.

1.3. A STRATÉGIA CÉLKITŰZÉSE

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia fő célkitűzése, hogy elősegítse a hazai társadalmi-gazdasági-környezeti folyamatok összességének, azaz országunk fejlődésének közép-, illetve hosszú távon fenntartható pályára való áttérését, figyelembe véve a hazai adottságokat és a tágabb folyamatokat, feltételeket.

A Stratégia figyelembe veszi az Európai Unió megújított Fenntartható Fejlődési Stratégiájában meghatározott alapelveket és célokat. A hazai szakágazatokat is integráló jellege miatt koherenciában van az ágazati stratégiák és programok célkitűzéseivel.

E Stratégia a fenntartható fejlődés koncepciójára, szemléletére és értékrendjére, alapelveire, célkitűzéseire és megvalósítási eszközeire építve hosszú távú, átfogó, folyamatosan felülvizsgálandó és megújítandó keretet nyújt az ágazati, a fejlesztési és más – konkrétabb – horizontális kérdésekkel foglalkozó stratégiák, programok, tervek számára, ezzel egyúttal számításba véve az azok közötti összefüggéseket és kölcsönhatásokat, valamint elősegítve azok összhangját (koherenciáját).

Ennek érdekében a Stratégia

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA

- meghatározza és elősegíti a fenntarthatóság eléréséhez, a kívánatos társadalmi állapot felé való elmozduláshoz szükséges közép-, illetve hosszú távú változásokat és annak kereteit;
- azonosítja azokat az alapvető feltételeket, amelyek e célok és politikák – jól tervezhető, kommunikálható, mérhető és számon kérhető – megvalósulását lehetővé teszik;
- azonosítja a leginkább gátló, illetve a megvalósulást leginkább segítő főbb tényezőket, s ezek alapján meghatározza a hosszú távú célkitűzéseket, a cselekvés fő irányait;
- figyelembe veszi a már létező terveket és stratégiákat, beépül azokba, illetve kezdeményezi azok felülvizsgálatát, átalakítását és új stratégiák kidolgozását, ezzel biztosítva közép- és hosszútávon a politikák lehető legnagyobb összhangját és a területek integrációját.

A Stratégia megvalósítása a stratégiai tervezés szintjén széleskörű társadalmi egyeztetési folyamatot, társadalmi érdekcsoportok képviselőinek bevonását igényli, a végrehajtás pedig nem képzelhető el a politikai, gazdasági és társadalmi szereplők széleskörű együttműködése nélkül.

A Stratégia – célkitűzése elérése érdekében – elvi útmutatást nyújt arra, milyen szemléletmódot és megközelítést kell alkalmazni a hosszú távú, átfogó és ágazati, illetve területi szintű fejlesztési tervek és ágazati programok fenntarthatósági vizsgálata és felülvizsgálata, illetve újak készítése, majd végrehajtása során.

A Stratégia követelményeit közép-, illetve hosszú távon – folyamatosan felülvizsgálva azokat – integrálni kell a hazai országos és területi programokba, intézkedési tervekbe, többek között a szociálpolitika, a gazdasági fejlesztés, az egyes ágazatok, az egészségügy, a környezetvédelem, az oktatás, a tudomány-politika területein is. Ez azt jelenti, hogy a Stratégia célkitűzéseivel, alapelveivel, az egyes cselekvési területekre elfogadott célokkal és megvalósítási eszközökkel összhangot kell teremteni a különböző ágazati, fejlesztési programok, politikák területén.

1.4. A MEGVALÓSÍTÁS RENDSZERSZEMLELETŰ FOLYAMATA

Egy ország fejlesztése, versenyképességének növelése csak akkor lehet hosszú távon eredményes és fenntartható, ha széles társadalmi bázison nyugszik, minél több ember részt vesz a javak előállításában és élvezzi azok előnyeit.

Alapvető fontosságú egy hosszú távú, 25-50 éves – fenntartható – fejlesztéspolitikai stratégia kidolgozása, melynek céljainak eléréséhez vezető úton a társadalmi szereplők folyamatosan tisztában lehetnek azzal, hogy milyen célért milyen befektetéseket és erőfeszítéseket kell megtenni.

A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia (NFFS) ennek megfelelően **egy hosszú távú keretstratégiai jellegű dokumentum**, mely valamennyi társadalmi, gazdasági és környezeti területre pozitív, fenntartható, társadalmasítható jövőképhez vezető, hosszú távú cél- és ennek megfelelő eszközrendszert vázol fel.

A fentiekben megfogalmazott hosszú távú célok elérése ugyanakkor csak a lehetőséget megalapozó – akár a konfliktust is vállaló – reformok, és a társadalom minden tagjának tudatos tevékenysége által mehet végbe. Ezért a Stratégia **rövid távon (3-5 év) illeszkedik a**

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc

Látta: Kovács István Vilmos

Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

hazai és nemzetközi stratégiák és koncepciók jelenlegi kereteihez, magában foglalva ugyanakkor azok felülvizsgálatát, és közép (10-15 éves), illetve hosszú (25-50 éves) távon való, a fenntartható fejlődés célrendszeréhez igazodó átalakítását. Ezt jelenlegi gazdasági-társadalmi adottságaink mellett azt is jelenti, hogy az előttünk álló középtávú időszakban a gazdaság területén a stratégiában javasolt lépések csak az érvényben levő konvergencia programban foglaltakkal összhangban lehetségesek.

A Stratégia közép-, illetve hosszú távra meghatározza a fenntartható fejlődés elérésének folyamatát, intézményeit és eszközeit. A fenntarthatóság felé való elmozdulás csak egységes rendszerszemlélet alapján képzelhető el. A rendszerszemlélet alapján – folyamatosan felülvizsgálva és szükség esetén megújítva a Stratégia tartalmát – meghatározhatóak azok a követelmények, megoldási módok, amelyek biztosítják az egyes intézkedések összhangját, kapcsolódásait és hatásosságát.

A fenntarthatóságot, illetve annak elérését, azaz a Stratégia végrehajtását támogató általános – horizontális, azaz a továbbiakban bemutatott minden prioritásra is vonatkozó – cselekvési területek struktúrája a következő:

- a fenntarthatóságról, az azt erősítő, ill. veszélyeztető folyamatokról és a szükséges értékváltásról való tudásbázis növelése, a tudományos kutatás és tudáscsere erősítésével, és a kutatási eredmények elérhetővé tételével;
- a fenntarthatóságról való tudás széles körű elterjesztése két irányból is szükséges. Egyrészt a közoktatáson, szakképzésen és felnőttképzésen keresztül, annak kialakult eszközzrendszerére építve, másrészt a médiát és más csatornákat, azok intézményrendszerét igénybe véve lehetséges a társadalom valamennyi szereplőjének érdekeltté tétele a fenntarthatóság eszméinek megvalósításában;
- a megfelelő csatornák és feltételek – a gazdasági élet szereplőinek megnyerése és bevonása, nyilvánosság, civil szervezetek fellépése, politikai elkötelezettség – kialakulásának támogatása, hogy a döntési folyamatokban a meglévő tudás alapján a társadalmi szereplők érdemi részt vállalhassanak;
- a közpolitikák fejlesztése, illetve átalakítása és hatékony megvalósítása a fenntarthatóság elvei és gyakorlata alapján;
- az intézményrendszer fejlesztése, illetve átalakítása;
- a változások monitoringja és értékelése, amelynek eredményei visszahatnak a tudásbázisra, illetve minden más cselekvési területre is.

2. HELYZETELEMZÉS

2.1. NEMZETKÖZI FOLYAMATOK ÉS A NEMZETKÖZI EGYÜTTMŰKÖDÉS

2.1.1. A fontosabb globális folyamatok

A globális és regionális társadalmi, környezeti és gazdasági folyamatok figyelembevétele kiemelten fontos a Stratégia elkészítésekor, hisz a hazai helyzet legtöbbször csak a globális trendeken, folyamatokon keresztül értelmezhető, továbbá a fenntartható fejlődés hazai elérése érdekében teendő erőfeszítések nem függetleníthetők a nemzetközi feltételrendszer alakulásától.

A világ népessége 2050-re elérheti a kilencmilliárdos nagyságot, annak ellenére, hogy a népességnövekedés üteme fokozatosan csökkent az utóbbi évtizedekben. Ez a növekedés újabb társadalmi és – főként a növekvő fogyasztásnak köszönhetően – környezeti feszültségek forrása lesz. E növekedés jelentős része a fejlődő országokban fog lezajlani, amely országok részesedése a világ népességéből el fogja érni a 88%-ot, de jelenleg a fogyasztásból 15%-nál is kisebb a részesedésük, s számos fejlődő régióban tömeges a szegénység, az alultápláltság.

A fejlett országokban eközben csökken a születésszám és nő az élettartam, ezért a népesség elöregszik. A demográfiai egyensúlyt a bevándorlás növelése javíthatja, ám ez újabb feszültségek előidézője is lehet. Az élet azon aktív szakasza, melyet az egyén a munkaerőpiacon tölt, kitolódik, s az utóbbi évtizedekben megtörni látszik az a tendencia, mely szerint az egyének nagyjából 60 éves korukban jutnak fizikailag is olyan állapotba, hogy rászorulnak a nyugdíjra.

Globális léptékben folyamatosan növekszik a környezet terhelése: a nem megújuló természeti erőforrások kiaknázása, egyes megújulásra képes erőforrások nem fenntartható (túl)használata, a területhasználat és a környezetszennyezés. E folyamatokban történelmileg és a jelenben is nagy szerepe van a fejlett országoknak, ugyanakkor ebben növekvő a szerepe a gyors fejlődésnek indult fejlődő országoknak. Mindennek következtében a földi környezet egyensúlya, eltartó képessége már most veszélyben van. Jelenleg a Földön 1,2 milliárd ember nem jut egészséges ivóvízhez, s a jelenlegi vízkivételi trendek folytatódása esetén 2025-re az emberek kétharmadának nem lesz elegendő vize az alapvető szükségletek kielégítésére. 1970 és 2000 között a szárazföldi és a tengeri fajok populációinak állománya 30, az édesvízieké 50 százalékkal csökkent. Folyamatosan csökken a biológiai sokféleség és a természetes területek, különösen a trópusi erdők aránya, nő a veszélyeztetett állatfajok száma. Az ökohatékonyság növekszik ugyan, azonban a megtakarításokat felemészti a fogyasztás növekedése.

A globális éghajlatváltozás veszélye gyorsan növekszik, ami az átlagos hőmérsékleti és csapadék viszonyok jelentős megváltozását, a szélsőséges környezeti jelenségek, hatások növekedését eredményezheti. A Föld felszíni átlagos hőmérséklete lassan – de nem egyenletesen - növekedett az elmúlt másfél évszázadban, s ugyancsak lassú emelkedést mutat az óceánok vízszintje. A globális éghajlatváltozás növekvő kockázatát elsősorban az emberi

tevékenységek – mindenekelőtt a fosszilis tüzelőanyagok elégetése – következtében a légkörbe jutó többlet szén-dioxid idézi elő. Az előrejelzések alapján a szén-dioxid légköri koncentrációja 2100-re a 1750-es értéket 75–350%-kal haladhatja meg.

A társadalmi polarizáció, a gazdagok és szegények közötti jövedelemkülönbség, világméretben növekszik. Egyre nagyobb különbség tapasztalható az egyes társadalmi rétegek foglalkoztatási lehetőségeihez, erőforrásokhoz, egészségügyi ellátáshoz, kultúrához, oktatáshoz való hozzáférési esélyeiben.

A világgazdaság folyamatosan növekszik, ugyanakkor ez a növekedés egyenlőtlen. Sok országban növekedési zavarok és egyensúlytalanságok tapasztalhatók. Ezek időnként regionális méreteket öltenek, pénzügyi és gazdasági válságokat okozva a világgazdaság egészében. A mezőgazdasági és ipari szektorokban a munkaerő-hatékonyság folyamatosan nő, a felszabaduló munkaerő többletet azonban a szolgáltató szektor csak részben szívja fel; azaz a szükségletek kielégítésére szolgáló javakat és szolgáltatásokat egyre kevesebb emberi munkával termelik meg. Ez a folyamat azonban nem a munkaidő csökkenésének irányába hatott, hanem ellenkezőleg, a munkaidő növekedését és a munkaerő további leépítését ösztönözte.

E globális tendenciák azt jelzik, hogy a társadalmak jelenlegi együttes fejlődési modelljei hosszú távon fenntarthatatlanok.

2.1.2. Nemzetközi együttműködés az ENSZ égisze alatt

A fenntartható fejlődés az 1980-as évek óta a nemzetközi együttműködés jelentős kérdésévé vált. Az e kérdéssel foglalkozó ENSZ-bizottság 1987. évi „Közös jövőnk” című jelentése, illetve az azt elfogadó ENSZ közgyűlési határozat nyomán magas szintű világkonferenciát tartottak 1992-ben (Riói „Föld Csúcstalálkozó”), amelyen – figyelembe véve, hogy az egymással szoros kölcsönhatásban álló, globális szintű társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatok hosszabb távon veszélyeztetik a társadalmak fejlődését – elfogadták a fenntartható fejlődés alapelveit és átfogó nemzetközi programját „Feladatok a 21. századra” címmel. A világkonferenciát követően 1993-ban alakult meg az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága az ENSZ program végrehajtásának koordinálására. A Bizottság rendszeresen áttekinti a fenntarthatóság területein a világ helyzetét, az elért eredményeket, illetve az akadályozó tényezőket és ajánlásokat dolgoz ki a nemzetközi fórumokon elfogadott célok elérése érdekében.

Ezt követően nagyjelentőségű programokat és megállapodásokat hagytak jóvá magas szintű nemzetközi fórumokon olyan kapcsolódó problémakörökben, mint a szociális fejlődés, a népesedés, az élelmezés, az emberi jogok, az éghajlatváltozás, a tartamos erdőgazdálkodás, a biológiai sokféleség, a világkereskedelem, a fejlesztések és az azokhoz kapcsolódó támogatások. A Millenniumi Fejlesztési Célokat meghatározó 2000. évi ENSZ Millenniumi Ülésszakon az állam- és kormányfők határoztak a szegénység leküzdése, a fejlődő államok felzárkózása érdekében szükséges legfontosabb lépésekről. A 2002-ben megrendezett Fenntartható Fejlődési Világtalálkozó összefoglalta, egységes keretbe foglalta a szerteágazó programokat és célokat egy átfogó végrehajtási tervben, s megerősítette a politikai akaratot a fenntartható fejlődés elérésére.

A számos program, megállapodás, az együttműködés erősítésére irányuló erőfeszítések ellenére az elmúlt években készített különböző értékelések ugyanakkor megállapítják, hogy –

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc
Látta: Kovács István Vilmos
Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

az egyes helyeken és egyes szakágazatokban mutatkozó kedvező fejlemények ellenére – a világ összességében fenntarthatatlanabb lett. Globális szinten és számos régióban a társadalmi különbségek erősödtek, a legkevésbé fejlett országok leszakadása folytatódott, a nem megújuló természeti erőforrások degradációjának a korábbiaknál is egyértelműbbek a jelei.

2.1.3. Az Európai Unió és a fenntartható fejlődés

Az Európai Unió alapokmánya szerint a fenntartható fejlődés az EU alapvető célkitűzése. Az Európai Tanács 2001-ben Göteborgban fogadta el az EU első fenntartható fejlődési stratégiáját, amely az EU gazdasági fejlődésre, társadalmi jólétre és környezetvédelemre vonatkozó komplex, hosszú távú feladatait tartalmazta. Az első Stratégia felülvizsgálata során az Európai Tanács a fenntartható fejlődést meghatározó alapelvekről 2005 júniusában nyilatkozatot fogadott el, amely szerint az EU elkötelezett a fenntartható fejlődés mellett, amely minden politikáját és cselekedetét meghatározza. Szabadságon, demokrácián, az alapvető jogok tiszteletén alapuló társadalmat épít, amely támogatja az esélyegyenlőséget és a nemzedékek közötti szolidaritást. A fenntartható fejlődés középpontjába az életminőség javítását kell tenni, s ehhez a környezet védelmét és a társadalmi kohézió célkitűzését az innováció, a növekedés és a munkahelyteremtés motorjának tekinteni.

Az Európai Tanács 2006. június 16-án elfogadta az EU megújított Fenntartható Fejlődési Stratégiáját. Az EU-stratégia a fent említett nyilatkozatban megfogalmazott célkitűzésekből és irányelveiből indul ki. A Fenntartható Fejlődési Stratégia szerint a Lisszaboni Stratégia fontos hozzájárulást valósít meg a fenntartható fejlődés átfogó célkitűzésének eléréséhez azáltal, hogy intézkedéseivel elsősorban a versenyképesség erősítését, a gazdasági növekedést és a munkahelyteremtést célozza.

A megújított EU Stratégiának való megfeleléshez – az összhang érdekében – egy valamennyi közösségi stratégiát és szakpolitikát érintő strukturális reform szükséges, melyben mindezeket a fenntartható fejlődés alapelveinek megfelelően alakítják át. Ennek érdekében a szakpolitikák alkotóinak integrálniuk kell valamennyi EU-s, nemzeti, regionális és helyi szintű politika-formálásba a fenntartható fejlődés alapelveit, valamint minden jelentősebb szakmapolitikai döntést a továbbiakban fenntarthatósági hatásvizsgálatnak kell megelőznie.

Az EU-stratégiában nevesített fő kihívások: éghajlatváltozás és tiszta energia; fenntartható közlekedés; fenntartható termelési és fogyasztói szokások; természeti erőforrásokkal való gazdálkodás; népegészségügy; társadalmi befogadás, demográfia és migráció; a szegénységgel és a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos globális kihívások.

2.1.4. Más országok stratégiai

A fejlett és a fejlődő világ sok országa már kidolgozta fenntartható fejlődési stratégiáját. E stratégiák jellemzője, hogy mind kialakításuk folyamata, mind a stratégiák szerkezete, céljai, tartalma, időtávja, a végrehajtás intézményi, jogi, gazdasági és egyéb eszközrendszere, valamint a végrehajtás monitorozásának rendszere igen eltérő, ugyanakkor számos közös elemet is tartalmaz.

A különböző nemzeti stratégiák alapján a következő főbb tapasztalatok szűrhetők le: a különböző célok megvalósulási üteme eltérő, de alapvetően igen lassú; a gazdasági

növekedésre irányuló erőteljes politikai és társadalmi igény gyakran ütközik a fenntarthatósági célokkal; a különböző politikák koherenciájának javítása, a koordináció és a decentralizáció összehangolása lassú, szervesen építkező folyamat; számos esetben ugyanakkor az átfogó elvek érvényesülését konkrét programok, intézkedések támasztják alá.

Azok a stratégiák voltak sikerebbek, ahol: a fenntartható fejlődés koncepciója, hosszabb távú célkitűzései mentén összhang teremődött e stratégia és különböző társadalmi-gazdasági, fejlesztési programok, tervek között; nemzeti szinten általában és a politika szintjén is konkrétan kialakult az elkötelezettség a fenntartható fejlődés jelentősége, ügye iránt; megvalósult a széleskörű társadalmi részvétel mind a stratégiai tervezés folyamatában, mind a stratégia végrehajtása kapcsán.

2.2. A FENNTARTHATÓSÁGI SZEMPONTBÓL JELENTŐS HAZAI FOLYAMATOK ÉS EDDIGI INTÉZKEDÉSEK

A stratégiának a fenntartható fejlődés célkitűzésével összhangban álló folyamatok erősítése mellett, alapvetően és elsődlegesen azokra a tendenciákra kell meghatározni a cselekvés irányát, céljait és eszközeit, amelyek a leginkább veszélyeztetik a hosszú távú fenntarthatóságot. A társadalmi, környezeti, gazdasági, intézményi folyamatok közül elsősorban ezeket kell azonosítani, és ezek alapján kell meghatározni a stratégia elsődleges (prioritási) területeit. Ezek vonatkozásában tekintettel kell lenni a korábbi, illetve folyamatban lévő – eddig általában elkülönült módon, legtöbbször ágazati szemléletben kialakított – programokra, intézkedésekre és azok hatásaira. Emellett számításba kell venni, és erősíteni kell azokat a tendenciákat, amelyek egyértelműen összhangban vannak a Stratégia közép-, illetve hosszú távú célkitűzéseivel, alapelveivel.

2.2.1. Társadalmi folyamatok

Magyarországon az elmúlt 10-15 évben jelentős társadalmi változások zajlottak az életkörülmények, az iskolázottság és a foglalkoztatottság vonatkozásában, továbbá gyorsan növekedtek a lakóhely szerinti társadalmi egyenlőtlenségek. A legnagyobb feszültségeket a szegénység és a társadalmi kirekesztettség problémája okozza, de fontos probléma a népesedés és az egészségi állapot kérdése is. Bár a társadalmi, gazdasági átalakulás a társadalom döntő részére jelentős terheket rótt, a szegénység kockázata és a biztonság hiánya halmozottan jelentkezik egyes hátrányos helyzetű csoportoknál. Ilyenek a romák, a munkanélküliek, az alacsony iskolai végzettségűek és szakképzetlenek, a rossz egészségi állapotúak vagy fogyatékkal élők, a szenvedélybeteg emberek, a gyermeküket egyedül nevelő szülők és a veszélyeztetett gyermekek, a sokgyermekes családok, a rossz lakhatási feltételek között, hátrányos helyzetű településen élők és a hajléktalanok. Eközben kialakult és szélesedik egy új értelmiségi és vállalkozói réteg, amelynek javultak a társadalmi pozíciói.

Népesedési folyamatok

A fejlett országok jelentős részéhez hasonlóan Magyarországon is jelentős kihívás **a gyorsuló ütemben fogyó és öregedő népesség**. A társadalom előregedése a termékenységi ráta csökkenésével párosulva a munkaképes korú népesség erőteljes csökkenéséhez vezetett. Az alacsonyabb gyermekvállalási kedv és a születéskor várható élettartam növekedése azt

eredményezheti, hogy 2050-re egy idős személyt a mai négy helyett két dolgozó tart majd el. Az idősök számának és arányának növekedése az egészségügyi és szociális gondozási - ápolási szükségletek jelentős növekedését is valószínűsíti. Az ellátórendszerek finanszírozása a foglalkoztatás alacsony szintje miatt már jelenleg is komoly kihívást jelent, az igények várható növekedésével együttesen elkerülhetetlenné teszi az átalakítást – több területen ez meg is kezdődött.

A népesség fogyása az 1980-as években kezdődött. Az elmúlt két évtizedben mintegy 5%-kal csökkent a lakosság száma, és ez a folyamat gyorsul: három évtizeddel ezelőtt az egy szülőképes korú nőre jutó gyermekek száma elérte a népesség reprodukciójához szükséges 2,1-es átlagot, 2005-re 1,32-es szintre esett vissza. Ennek hátterében a házasságkötések csökkenése, az első gyermek vállalásának későbbre tolódása, valamint a családi kapcsolatok átalakulása áll. A születésszám alakulására jelentősen hatott a tanulási idő meghosszabbodása, a későbbi önállósulás, valamint az együttélési formák elfogadottságának változása. A tizenévesek és a korábban legtermékenyebb 20–24 éves nők termékenysége tovább csökkent, a 25–29 éveseké ismét emelkedett, és a 30 évesnél idősebbeké dinamikusan nőtt.

A népesség csökkenése az alacsony termékenység mellett a kimagaslóan rossz mortalitás, különösen az aktív korú népesség (a 65 év alattiak) halandóságának következménye. A természetes fogyás generálta népességcsökkenést – amely az elmúlt két évtizedben 8% volt – ugyanakkor mérsékli, hogy a bevándorlási egyenleg Magyarországon a rendszerváltás óta pozitív.

Más vonatkozásban is jelentős változások történtek. A családháztartások száma fogyott, a nem család-, ezen belül az egyszemélyes háztartásoké emelkedett. Míg 1990-ben minden negyedik, addig 2005-ben minden harmadik háztartás volt egytagú. A családok száma csökkent. A száz, gyermekes családra jutó 15 év alatti gyermekek száma az 1990. évi 102-ről 84-re csökkent. A csökkenés a gyermeküket egyedül nevelők és a házaspárok esetében volt jelentős, az élettársaknál lényegében nem változott.

A *népesedéspolitikában nem értünk el sikereket*. A reprodukciós ráta folyamatos csökkenése, illetve stagnálása annak ellenére is tart, hogy kommunikációjában a népesséspolitikai a születésszám növelésére, és a születendő gyerekek felnevelésének anyagi hátterének biztosítására koncentrált. Az eszközök elégtelensége, és az elmaradó hatások ugyanakkor ezt nem igazolták. Az idősebb generációk teljesebb bevonása a gyermeknevelésbe szintén kisebb hangsúlyt kap.

A harminc és hatvan év közötti korcsoportban a férfiak esetében a halandóság 1990 és 1993 között romlott, azóta javul, de nem olyan mértékben, mint a nőké, elsősorban a civilizációs betegségek nem megfelelő kezelése, a hazai ipari és agrártársadalom elhúzódó és regionálisan eltérő válságai és a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése miatt. A halandóságban jelentős a területi egyenlőtlenség is.

Az idősök száma és aránya nő, amely az egészségügyi és szociális gondozási - ápolási szükségletek jelentős növekedését valószínűsíti. Az ellátórendszerek finanszírozása a foglalkoztatás alacsony szintje miatt már jelenleg is komoly kihívást jelent, és hosszú távon nem fenntartható. Mindez az igények várható növekedésével együttesen elkerülhetetlenné teszi az ellátórendszerek átalakítását, mely több területen már megkezdődött.

A társadalom és a kapcsolódó ellátórendszerek fenntarthatósági problémáinak kezelésére történt lépések közül kiemelkedik a nyugdíjkorhatár fokozatos emelése, illetve a társadalombiztosítási rendszer átalakításának elindítása; a nyugdíjrendszer közös- és magán-pillérének szétválasztása. Ez a társadalombiztosítás elfogadottságát egyes társadalmi csoportok körében növelte, ugyanakkor tudnunk kell, hogy továbbra is probléma maradt a rendszer hosszú távú finanszírozhatósága, a megélhetéshez nem elégséges nyugellátásra jogosultak sorsának kezelése, és várhatóan lesznek olyan társadalmi csoportok, akik „kieshetnek” a (társadalom)biztosítási ellátásból. Így ezt a problémát szintén orvosolni kell.

Foglalkoztatás

A munkaerő-piaci helyzet legfontosabb jellemzője az **alacsony foglalkoztatási arány**, munkaerő-piaci részvétel. A 15-64 éves népesség körében az alacsony foglalkoztatási szint (2006-ban 57,3%) viszonylag alacsony, de növekvő munkanélküliséggel (2006-ban 7,5%) párosul, miközben – jóllehet tendenciáját tekintve csökkenő – kiugróan magas az inaktívak aránya (2006-ban 38,4%), ami azt jelzi, hogy a nem foglalkoztatott emberek jelentős része nem keres aktívan állást. A rendszerváltást követően az alacsony munkaerőpiaci részvétel kialakulásában az alacsony nyugdíjkorhatár és a népesség rossz egészségi állapota mellett fontos szerepet játszott, hogy az állásukat veszített, vagy a munkahelyüket veszélyeztetve érző emberek viszonylag széles körben vehették igénybe a különböző jövedelempótló ellátásokat.

A munkanélküliek jelentős részét a tartósan munkanélküliek teszik ki. A munkát keresők nemcsak a munkahelyhiány, hanem a szakképzettség és/vagy a munkavégzéshez szükséges készségek hiánya miatt nem tudnak elhelyezkedni. Az inaktívak munkaerőpiacra való visszalépését nehezíti, hogy képzettségük nem illeszkedik a munkaerőpiac gyorsan változó igényeihez, a hosszabb ideje inaktivitásra kényszerülők korábbi szakképzettsége elavult. Mindemellett a népesség rossz egészségi állapota jelentősen korlátozza a potenciális munkaerő kínálatot, és rontja a munkaerő versenyképességét.

A **foglalkoztatáspolitikában** jelenleg is elsőszámú cél a foglalkoztatottak körének bővítése. Az eszközökről folyamatos vita van, de jelenleg dominálnak a pénzügyi jellegű ösztönzők, és kisebb figyelmet kapnak azok az eszközök, amelyek az érintettek öntevékenységeinek segítésére, azaz az információhoz való hozzáférésre, a célirányos képzettség megszerzésére koncentrálnak.

A munkaerőpiaci hátrányok, és a kirekesztődés kockázata fokozottabban érint bizonyos csoportokat. Különösen hátrányos helyzetben vannak a romák, az alacsony végzettségűek, a hátrányos helyzetű térségben élők, a megváltozott munkaképességűek, valamint bizonyos - elsősorban életciklusokhoz köthető - demográfia csoportok (közéjük tartoznak a gyermeket vállaló nők, a fiatalok és az idősebb munkavállalók). A magas adó- és járulékterhek gátolják a legális munkaerő-kereslet növekedését, és a be nem jelentett foglalkoztatási formák körét bővítik.

A növekvő problémák ellenére döntően nem változott – a jogosultsági viszonyokat szemlélve – a megváltozott munkaképességű emberek ellátórendszere. Igaz, a rehabilitációs tevékenység szempontjából az utóbbi években történtek változások, ennek ellenére a magyarországi foglalkoztatási rehabilitáció, vagyis a rokkant-, fogyatékos-, megváltozott munkaképességű emberek munkához juttatása, munkaerőpiacra való (vissza)integrálása nagyon csekély eredményeket mutat.

A foglalkoztatás és a munkanélküliség terén jelentősek a régiók közötti és régiókon belüli különbségek. A különbségek nem csupán a munkanélküliségi ráta nagysága, hanem a munkanélküliek összetétele miatt is jelentősek: a magas munkanélküliségi rátával jellemezhető kistérségekben az átlagosnál magasabb a rendszeres szociális segélyben részesülők, a tartósan munkanélküliek, az alacsony iskolai végzettségűek és a munkaerőpiacról tartósan kiszorult inaktív népesség aránya.

A legszegényebb munkaképes csoportokat az átlagosnál nagyobb családméret, lakóhelyi hátrányok, családi-együttélési problémák, egészségi, képzettségi, etnikai problémák jellemzik. A szegénység struktúrája változatlan: továbbra is súlyos gond a gyermekszegénység, azaz leginkább 14 éven aluliak, ezen belül a 3 évesnél fiatalabbak, valamint a sokgyermekesek, különösen az egyedülálló szülők élnek szegénységben. Nőtt a szegénységbe kerülés kockázata a munka nélkül lévők, illetve alkalmi munkát végzők, a képzetlenek, a romák, valamint az Észak- és Kelet-Magyarországon lakók, valamint a vidéken élők körében.

A munkaerőpiac nemzetközi összehasonlításban viszonylag rugalmasnak tekinthető. Az új foglalkoztatási formák terjedése azonban szükségessé teszi a munkajogi környezet felülvizsgálatát, a rugalmasság és a biztonság egyensúlyának biztosítását. A folyamatosan változó munkaerőpiaci - gazdasági környezethez való alkalmazkodás és a foglalkoztatási esélyek szempontjából döntő jelentősége van a munkavállalók képzésének, általában a felnőttképzésnek.

Oktatás, tudomány, kultúra

Számos tényező miatt a hazai közoktatásban az ezredfordulóig nemzetközi összehasonlításban romló átlagos színvonalú, a későbbi elhelyezkedést nem elég jól szolgáló, a társadalmi különbségeket felerősítő tendenciák alakultak ki, amelyek az utóbbi évek intézkedései alapján változtak meg.

A demográfiai folyamatok hatására az általános iskolai tanulók létszáma 1990 óta folyamatosan csökken, miközben az oktatási rendszer kapacitása nem változott. Ez a fenntartókra jelentős finanszírozási terhet ró, és felveti a fenntarthatóság kérdését is.

A rendszerváltoztatás óta az ország lakosságának iskolai végzettség szerinti képzettségi színvonala emelkedett. A növekedés legdinamikusabban a közép- és felsőfokú végzettségűek számában és arányában tapasztalható, különösen a fiatal nők körében jelentős. A 90-es években az oktatási expanzió növelte az oktatásban töltött időt és az oktatásban résztvevők számát, ami az általános képzettségi szint növekedése mellett hozzájárult a munkaerőpiaci feszültségek csökkenéséhez is. Ezzel párhuzamosan a felsőfokú végzettségűek relatív bérelőnye 2002-ig nőtt. Mivel az oktatási expanzió nem a gazdaság igényeihez igazodó szerkezetben ment végbe, ma már az iskolarendszertől kilépő fiatalok elhelyezkedési nehézségei jelentenek egyre növekvő problémát. Mindez arra hívja föl a figyelmet, hogy az oktatás kiterjesztése tartósan csak akkor gyakorol kedvező hatást a munkaerőpiacra, ha az oktatás a munkaerő-piaci keresletnek megfelelő színvonalon és összetételben bővül.

A középfokú oktatásból való lemorzsolódás jelentős szerepet játszik az alacsony iskolai végzettségű népesség újratermelődésében. A lemorzsolódás csökkentésére irányuló programok mindeddig csekély eredményt hoztak. Sok fiatal iskolai végzettség illetve szakképzettség nélkül lép ki az oktatási rendszerből, így későbbi munkaerőpiaci kilátásaik rendkívül rosszak. A magas lemorzsolódási arányban meghatározó szerepe van annak, hogy

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc

Látta: Kovács István Vilmos

Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

az általános iskola kevéssé képes elsajátíttatni a tanulókkal az alapvető készségeket és kompetenciákat, köztük a környezet- és társadalomtudatos magatartásformákat.

Az oktatásnak a jelenleginél jobban kellene fejlesztenie az érvényesüléshez szükséges alapvető készségeket, gyakorlat-orientáltabbnak kellene lennie és jobban kellene szolgálnia a tanulók élethosszig tartó tanulását, ezáltal csökkentve a munkaerő-piaci feszültségeket, és elősegítve a rugalmas munkahelyváltást. A lakosság képzettségi szintjének számottevő növekedése mellett az elmúlt néhány évben a népesség tudásszintjével, alapkészségeivel kapcsolatos nemzetközi összehasonlító felmérések számos területen a hazai teljesítmények stagnálásáról, illetve romlásáról tanúskodnak. Jelentős probléma az idegen nyelv(ek) ismeretének hiánya, amelynek kedvezőtlen hatása van az ismeretszerzésben, a képzésben, és a foglalkoztatottságban.

Növekednek az oktatás minőségi különbségei az intézménytípusok között. Az oktatási rendszer az elmúlt évtizedben felerősítette a társadalmi különbségeket. Az alacsonyabb státuszú csoportok gyermekei jellemzően az átlagosnál alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek, közülük sokan kihullnak az oktatási rendszerből, és a megfelelő kulturális háttér hiánya hosszú távon is megakadályozza őket az új ismeretek, tudás elsajátításában. Az intézményi verseny egyrészt növelte az oktatási rendszer választékát, így megnőtt az egyénre szabott tanulmányi- és életpálya kialakításának lehetősége, másrészt viszont romlott mind az oktatási rendszerben való részvétel esélyegyenlősége, mind a tömegoktatás színvonala. Az iskolák alacsony szintű eszköz és infrastrukturális ellátottsága azonban gátolja a modern ismeretek terjesztését. A minőségi munkára kevéssé ösztönzők az oktatásban és képzésben elérhető bérek, így egyre nehezebb az intézmények minőségi oktatókkal való ellátása. A minőségi oktatás-fejlesztést az egységes, átfogó minőségértékelési és minőségbiztosítási rendszer hiánya is akadályozza.

A magyar oktatási rendszer, mint ahogy azt számos hazai szakértő eredménye, és nemzetközi adatok (PISA-Jelentés 2000 és 2003) is igazolták, nem minden esetben biztosít egyenlő feltételeket az abban részt vevők számára. Tény, hogy a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok rosszabb feltételek mellett, alacsonyabb színvonalú oktatásban részesülnek. Súlyos különbségek mutatkoznak a szegény és a gazdag családból származó gyermekek iskolai eredményei között, az érettségihez való jutás esélyeit tekintve például ötvenszeres a különbség. A hátrányos helyzetű, elsősorban roma gyermekeket súlytó megkülönböztetésnek számos megnyilvánulási formája létezik. Egy 2000-ben végzett felmérés például rámutatott az általános iskolákban gyakorta tapasztalható etnikai és társadalmi szegregációra, ezen belül is arra, hogy a teljes általános iskolás népesség 10%-át kitevő roma kisiskolások egyharmada cigány többségű osztályokban végzi tanulmányait. A hozzávetőlegesen 770 homogén, roma osztályban mintegy 9000 gyerek tanul. Az iskolákon belül érvényesülő szegregáció mellett az iskolák közti szegregáció sem ismeretlen jelenség: a hátrányos helyzetű gyermekeket befogadó oktatási intézmények a vidéki településeken bírnak a legalacsonyabb presztízzsel, személyi állományukat és infrastruktúrájukat tekintve pedig a legrosszabbul felszereltek.

A 2003/2004-es tanévben, 573 iskolán elvégzett reprezentatív vizsgálat adatai minden eddiginél drámaibb képet festenek a roma tanulók elkülönítésének mértékéről. Az adatok szerint legalább 3000 roma többségű osztály, ezen belül minimum 1253 homogén cigány osztály létezik az alapfokú oktatásban. Ezekben az osztályokban tanul az általános iskolás korú roma népesség közel egynegyede. Nemcsak a szegregáció mértéke, hanem megnyilvánulási formái is változtak az utóbbi években: az iskolán belüli szegregáció felől az iskolák közötti elkülönítés irányába tolódott el a folyamat. Az adatok szerint ma legalább 178

olyan általános iskola működik Magyarországon, amelyek többségében roma diákokat oktatnak.

Az iskolai oktatás sikerességének egyik legfontosabb alapja a megfelelő minőségű óvodai felkészítés, hiszen a gyermekek az óvodai nevelés során szerzik meg azokat a fontos készségeket és képességeket, amelyek lehetővé teszik számukra az alapvető elvárásoknak, illetőleg az iskola normarendszerének való sikeres megfelelést. Kutatások bizonyítják, hogy a hátrányos helyzetű, többségében roma gyermekek 11%-a 5 éves kora után sem jár óvodába, aminek oka elsősorban a drága szolgáltatásokban, valamint a férőhelyek hiányában rejlik.

Az oktatás-képzés során a diákok kevésbé kapnak rendszerszemléletű, gyakorlatorientált tudást. A fenntarthatóságra vonatkozó átfogó tudás elsajátítását lehetővé tevő oktatás gyakorlata még nem alakult ki, ennek oktatási anyaga szinte teljesen hiányzik, az oktatási szakma a fenntarthatóság területén a felkészülési munka kezdetén tart. A közoktatásban az újratermelődő, és generációról generációra állandósuló társadalmi különbségek, esélyegyenlőtlenségek ellensúlyozására egyre több kezdeményezés indul, és a fejlesztési stratégiák is prioritásként fogalmazzák meg.

A felsőoktatásban a 90-es évtizedben elfogadott fejlesztési koncepciók, és jogi szabályozások eredményeként látványos és jelentős változások történtek, amelyek elősegítették a magyar felsőoktatás közelítését az európai felsőoktatási térséghez. Ilyen változások voltak például a felsőoktatás önálló törvényi szabályozása 1993-ban, a hallgatói létszám megnégyszereződése (100 ezerről több mint 400 ezerre), az akkreditációs rendszer, a kreditrendszer, és a diákhitelrendszer bevezetése, a duális képzési rendszeren belüli tagolt képzési szerkezet kiépítése, az intézmények integrációja, az intézményi autonómia garantálása, vagy a világbanki támogatások alapján megvalósult infrastrukturális fejlesztések.

A fent meghatározott, fontos (noha az oktatási rendszerbe nem minden esetben illeszkedő) reformok azonban nem érintettek olyan területeket, mint a felsőoktatásban folyó képzés szerkezetének átalakítása, tartalmának, minőségének, módszereinek, képzési kínálatának megújítása, az intézmények szervezetének, irányításának és gazdálkodásának átalakítása, a felsőoktatás és a gazdasági ágazat kapcsolatainak javítása, a K+F+I erősítése, az egész életen tartó tanulás programjának integrálása a felsőoktatásba vagy az oktatói és hallgatói mobilitás kiszélesítése.

Jelentős hiányosságok tapasztalhatók az egész életen át tartó tanulás területén. Egyfelől nem épült ki megfelelően az oktatás, képzés, felnőttképzés különböző szintjeit összekötő egységes, egymásra épülő és szervesen összekapcsolódó rendszere, másfelől nem biztosítottak a tanuláshoz történő egyetemes hozzáférés feltételei. Nem kellően kihasználtak a nem formális és informális képzés eszközei és formái, alapvetően hiányos az oktatási és kulturális rendszer közötti együttműködés, ennek következtében kihasználatlan az oktatás és a kultúra hatékony együttműködésén alapuló szinergia. Különösen az alacsony képzettségű vagy a képzettség nélküli felnőtt népesség számára jelent szinte áthidalhatatlan nehézséget a megfelelő tanulási, képzési lehetőségekhez történő hozzájutás.

Egészség

A magyar népesség egészségi állapota nemzetközi összehasonlításban igen kedvezőtlen, és jelentősen elmarad attól, amit gazdasági-társadalmi fejlettségünk általános szintje lehetővé tenné. Egyes megbetegedések, halálokok tekintetében hazánk vezető helyet foglal el a

nemzetközi statisztikákban. A magyar népesség kirívóan rossz egészségi állapota számos történelmi, társadalmi, gazdasági, kulturális ok eredője, amelyből közvetlenül megragadható a lakosság életmódja.

A hazai táplálkozási szokások egészségtelenek. A magyar felnőtt lakosság jelentős része túlsúlyos, illetve elhízott, és napi átlagban alig tölt többet tíz percnél szabadidős testmozgással. A felnőtt férfiak 41, a nők 26%-a dohányzik. Magas az alkoholbetegek száma és terjed a kábítószer-fogyasztás. A népesség jelentős részénél hiányzik a mindennapi élet problémáival való megbirkózás képessége, széleskörűen elterjedtek a lelki egészség zavarai.

Bár a rendszerváltás óta mind a férfiak, mind a nők körében alapvetően nőtt, továbbra is alacsony a születéskor várható élettartam: 2004-ben 72,8 év volt (férfiak: 68,6 év, nők: 76,9 év). Ez a 2003. évi adatok alapján a férfiak esetében az uniós átlagtól közel hét évvel, a nők körében több mint négy évvel való lemaradást mutat. A nemek közötti különbségek tekintetében a helyzet még súlyosabb, mivel a férfiak a nőknél nemcsak rövidebb életre, hanem kevesebb egészséges életévre számíthatnak. Ezt támasztja alá az a tény, hogy a 65 éves korban várható élettartamban való elmaradásunk mindkét nem esetében már csak 2 év, vagyis a legjelentősebb probléma a középkorú magyar férfiak kirívóan magas halandósága.

A magyar lakosság halandósága a harmadik legmagasabb az uniós országok között, míg az aktív korú, 65 év alatti népesség halandósága még kedvezőtlenebb. 2003-ban az EU-25 közül Magyarország a keringési rendszer megbetegedései és a külső okok miatti halálozásban is 4. volt a rangsorban. A balti országokat követően Magyarországon a legmagasabb egyes szívbetegséggel, az agyérbetegséggel, illetve a külső okokkal, köztük az öngyilkossággal összefüggésbe hozható halálozás is. A rosszindulatú daganatok és az emésztőrendszeri megbetegedések okozta mortalitásban 2003-ban az első helyen állt Magyarország. A rosszindulatú daganatok közül a tüdőrák miatti halandóság hazánkban közel kétszerese az uniós átlagnak.

A halálozások okait vizsgálva, azt 2003-ban 51%-ban a keringési rendszer betegségei, 25%-ban a rosszindulatú daganatos betegségek, 7-7%-ban az emésztőszervrendszer betegségei, illetve a sérülések, mérgezések vagy más külső okok határozták meg. Az utóbbi évtizedekben a szív- és érrendszeri betegségek miatti halálozás aránya csökkent, míg a daganatos betegségeké emelkedett.

Az egészségi állapot alakulására azonban egyéb tényezők is hatnak, így a képzettség és jövedelem is hozzájárul az egészségi állapot különbségeihez. Egyes társadalmi csoportoknál markánsan ragadható meg az egészségtudatosság hiánya, és az egészségre káros magatartásminták jelenléte, mely különösen a hátrányos helyzetű csoportok körében jellemző.

Az egészségi állapotban való lemaradásunk mögött jelentős részben a társadalom meghatározó hányadának egészségtelen életmódja és az egészségügyi ellátórendszer szerkezeti problémái állnak.

A hazai egészségügyi rendszer *átlagosan rossz helyzete* szintén hozzájárul a fenti kedvezőtlen folyamatokhoz. Az ellátórendszer struktúrája jelentős részben még mindig a korábbi, központilag irányított egészségügyi rendszer öröksége, amely a szükségletek változásához alkalmazkodni nem, vagy csak nagyon lassan képes. A tudományos eredmények átültetése a gyógyítási gyakorlatba nagy késéssel és esetenként egyenlőtlenül valósul meg. Mindez az egyébként is szűkös források pazarló felhasználását eredményezi.

Ugyanakkor a fejlődés alapja lehet a nemzetközileg is elismert magyar orvosképzés, illetve a már meglévő térségi tisztiorvosi és védőnői hálózat.

A népesség egészségügyi helyzetének javítására született koncepciók és javaslatok kevés esetben váltak valóra, akkor is csak elemeikben. Az egészségmegőrzés szempontjából fontosak a beindított népegészségügyi programok. Problémájuk, hogy egyfajta sajátos hatékonysági megfontolásból ma szinte kizárólag a magasabb iskolázottságúakat, elsősorban a nőket célozzák meg, mivel e körben az egészséges életformákra, a korai diagnosztikára és szűrésekre vonatkozó üzenetek kisebb ráfordításokkal, hamarabb „hatnak”, és ezért eredményesebbnek is tűnnek. Ugyanakkor a jelenlegi népegészségügyi programok alig céloznak az iskolázatlan lakossági csoportokra, így a kiugróan magas halandóságú iskolázatlan, gyakran munkanélküli, középkorú férfiak szinte teljesen kiesnek a programok látóköréből.

Növekvő társadalmi különbségek, leszakadó rétegek

Az életszínvonal, a jövedelem, az egészségi állapot, a képzettség, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés vonatkozásában is **jelentősen növekedtek a társadalmi különbségek**. Ennek legkritikusabb jeleként növekszik a szegénység területi koncentrációja és a szegregáció. A közösségi szolgáltató/ellátó rendszerek (oktatás, kultúra, egészségügy, szociális ellátás, közlekedés) minőségi és hozzáférhetőségi egyenlőtlenségei nem csökkentik, sőt esetenként hozzájárulnak e leszakadás felerősödéséhez és konzerválódásához.

A hazai roma népesség átlagos életszínvonala, lakáskörülményei, egészségi állapota, foglalkoztatottsága, iskolázottsága a társadalom egészénél lényegesen rosszabb; 82%-ának jövedelme nem éri el a létminimumot, 56%-uk a népesség legszegényebb 10%-ához tartozik. A roma népesség foglalkoztatási szintje kevesebb, mint a fele, munkanélküliségi rátájuk három-ötszöröse, az egy keresőre jutó eltartottak aránya háromszorosa a nem roma lakosságénak.

A hátrányos helyzetűek társadalmi integrációját segítő kezdeményezésekben erősödik a civil szféra részvétele, emellett komoly társadalmi szerepet vállalnak az egyházak is.

Társadalmi rend és jogállamiság

A hagyományos társadalmi értékek viszonylagossá válnak, a társadalmi kötelek a rendszerváltás óta fokozatosan fellazulnak. Ennek következményeként – a szociális különbségek megnövekedésével párhuzamosan – gyengül a társadalmi szolidaritás és a belső kohézió. A legfontosabb közös értékek megítélésének változása azzal a kockázattal jár, hogy a társadalmi szereplők az erkölcsi és jogi normákat is mind kisebb mértékben tartják tiszteletben. A szankciórendszer működésének tökéletlensége ugyanakkor az írott és íratlan normák megkerülését, be nem tartását mind nagyobb mértékben teszi a jogalanyok számára kifizetődővé. E jelenségek esetleges további erősödése vagy általánossá válása a jogállamiság alapjait támadja, illetve a demokratikus rend fenntarthatóságát veszélyezteti.

A bűnözés Magyarországon a rendszerváltozás óta robbanásszerűen növekedett. Az ismertté vált bűncselekmények többsége a lakosság vagyoni- és személyi biztonságát közvetlenül sérti, az élet minőségét kedvezőtlenül befolyásolja. E folyamatot nem követte a társadalom és az állampolgárok önvédelmi mechanizmusainak kifejlesztése. Tekintettel arra, hogy a bűnözés társadalmi jelenség, nem csupán büntetőjogi, hanem társadalompolitikai intézkedésekkel is indokolt ellene fellépni.

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc

Látta: Kovács István Vilmos

Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

A jogállami keretek biztosítása érdekében állami és önkormányzati oldalról jelentős lépések történtek a jogalkotás területén. Az elért eredmények fenntarthatósága céljából további lépések indokoltak immár a minőségi szempontok megfelelőbb érvényesítése és a társadalmi részvétel fokozása érdekében. Ebből a szempontból kezelendő kockázatot jelent a közmegegyezés hiánya és a társadalmi megosztottság mélyülése.

A normakövetés relatívvá válása a jogállami kereteket veszélyeztető egyik legfontosabb belső fenyegetésnek tekinthető, emellett azonban a meglévő társadalmi rend fenntartásában felelős szereplőket a globalizáció negatív következményeiként megjelenő új típusú fenyegetések is egyre nagyobb kihívások elé állítják.

Fogyasztói társadalom, termelési módok és fogyasztási szokások

A termelés és fogyasztás kérdése szorosan összefügg a fenntarthatóság gazdasági, társadalmi és környezeti vonatkozásaival. A jelenlegi fogyasztási minták általában a fenntarthatóság ellen hatnak. ***A termelési eljárások és fogyasztási szokások közvetlen és jelentős hatással vannak a természeti erőforrások felhasználására, a környezeti elemek állapotára és ezáltal a lakosság egészségügyi helyzetére*** is. Az elmúlt évtizedekben óriási változások történtek hazánkban a termelési és a fogyasztási szerkezetben, s miközben az előbbi terén a környezet-terhelést illetően kedvező tendenciák is mutatkoztak, addig a fogyasztás mennyiségi és minőségi jellemzőit tekintve egyfelől gyorsan növekedtek a társadalmi csoportok közötti különbségek, másfelől összességében bizonyos káros életmódbeli és környezeti hatások erősödtek. A társadalom többségének gondolkodásában a növekvő fogyasztás – mely értékrendet a média is többségében közvetít – pozitív jelenség, .

A hazai fogyasztási szerkezetet vizsgálva elmondható, hogy a nyugat-európai országok fogyasztási szerkezetéhez közelít. A háztartások egy főre jutó átlagos fogyasztása folyamatosan növekszik. A fogyasztási szerkezet nagy részét az élelmiszerekkel kapcsolatos kiadások jelentik. Bár az utóbbi években jelentősen nőtt – még mindig igen alacsony, és az EU15 átlagától elmaradó – az egészséges élelmiszerek és a biotermékek részaránya, ugyanakkor meglehetősen magas az élvezeti cikkek, dohányárak és alkohol aránya. Sokan fogyasztanak mesterséges adalékanyagokkal kezelt élelmiszert. Az élelmiszerek után az 1990-es évek elején harmadik helyről második helyre jött fel – s a legdinamikusabban növekszik – a szolgáltatások részesedése, míg az élelmiszerek és a ruházatkodási cikkek aránya némileg csökkent. Hasonlóan ellentmondásos a háztartások növekvő fogyasztási tendenciája. Egyrészt a háztartások hozzájárultak az energia és vízfelhasználás csökkenéséhez, másrészt viszont szerepet játszanak a növekvő gépjármű forgalomban és a háztartási hulladékok mennyiségének növekedésében.

A népesség egyes jövedelem-csoportjain belül a fogyasztási szerkezet belső arányai között lényeges eltérések tapasztalhatók. Egyes kiválasztott tartós fogyasztási cikkek esetében a háztartások jövedelmével arányosan növekszik a száz háztartásra jutó állomány.

A fenntarthatósági szempontoknak megfelelő termékek és szolgáltatások előállítása és fogyasztása a rendszerváltást követően, a kilencvenes évek közepén megkezdődött, de jelentős fejlődést a mai napig nem tapasztalhatunk. Szintén fenntarthatósági problémát okozhat, hogy az egy főre jutó átlagos fogyasztása folyamatos bővülését egyre inkább hitelekre alapozva biztosítja a lakosság, amely miatt fennáll az a kockázat, hogy a társadalom egy igen jelentős része eladósodik.

2.2.2. Környezet

A környezet állapotának az elmúlt néhány évtizedben tapasztalható változása Magyarországon is egyértelműen tükrözi a társadalmi, a gazdasági és a környezeti dimenzió kölcsönhatásait és egyúttal kölcsönös meghatározottságát. A gazdasági szerkezetátalakítás következtében számos, a környezetet szennyező kibocsátás (pl. légszennyezés, mezőgazdasági kemikáliák túlzott alkalmazása) csökkent. Az energiahatékonyság nőtt, a környezeti irányítórendszerek, elérhető legjobb technikák, a környezetbarát termékek egyre szélesebb körben terjednek el. A környezeti infrastruktúra fejlesztése a környezetminőség megővésén túl a lakosság életminőségének javítását és a gazdaság fejlesztését, tökevonzó képességét is szolgálta.

Ugyanakkor egyes területeken a környezetterhelés (szennyezés, erőforrás-használat és területhasználat) – főként a gazdasági növekedés és a fogyasztói társadalomra jellemző magatartásformák terjedése miatt – nőtt: folyamatosan csökken a biológiailag aktív felületek aránya, növekszik közlekedési eredetű légszennyezés, vagy például a kommunális szilárd hulladék térfogata..

A környezeti tudatosság terén vannak jó hagyományaink, de ezt meghaladó kihívás áll előttünk a környezettudatos magatartás és tevékenység fejlesztésében. Ez nem csupán a megújult, az EU szigorú szabályozását átvevő környezeti szabályozórendszer érvényesítését, a jogkövető magatartás kikényszerítését jelenti, hanem ezt is meghaladó elővigyázatosságot, felelősséget és etikus, pro-aktív magatartást, részvételt is a környezeti problémák megelőzésében és a meglévők megoldásában.

A rendszerváltás után az első lépés annak tudatosodása volt, hogy a korábbi gazdasági, ipari és katonai tevékenységek jelentős környezetterhelést okoztak és hagytak hátra. A 90-es évek elején éppen ezért a korábbi környezeti károk és a folyó környezetkárosítás felszámolása került középpontba; a megelőzés gondolata nem volt napirenden. Jelenleg növekszik ugyan a tudatos hulladékkezelés és szennyvíztisztítás aránya, de ezek szintje európai összehasonlításban még alacsony. Az egyes, a környezetre is számottevő hatással bíró terület- és településfejlesztési, ágazati tervek és programok, a nagyberuházások döntés-előkészítése, a megvalósítás módozatainak kimunkálása során még kevésbé hatékonyan működnek hazánkban a döntéshozók, a szabályozó hatóságok, a beruházók és a civil szféra megfelelő párbeszédre épülő intézményei.

A környezet állapota

A nagyvárosokat és a főbb közlekedési csomópontokat kivéve csökkent a **levegőszennyezés**, ám a motorizáció negatív hatásai jelentősek.

A **területhasználatban** lépések történtek a barnamezős területek revitalizálására, de ezek nem tudták ellensúlyozni a zöldmezős beruházások terjeszkedését és a beépített területek (lakó- és ipari épületek, utak) rohamos növekedését. Az elmúlt évek fejlesztései – a települések lakó- és kereskedelmi területeinek bővítése, új autópályák építése, bányászat, zöldmezős beruházások - következtében számottevően nőtt a művelésből kivett, beépített területek aránya. (1994-2004 között a termőterület nagysága 300.000 ha-ral csökkent.)

A **talajállapot** terén nagyrészt spontán, kisebb részt állami segítséggel javult a helyzet. A legnagyobb károkat Magyarországon a szél-, és víz erózió, valamint a művelt rétegekben

megjelenő tömör záróréteg(ek) okozzák. Magyarországon a talaj degradációs folyamatok közül az egyik legjelentősebb a vízerózió, ami a mezőgazdasági területek több mint harmadát károsítja. A szélerózióval veszélyeztetett területek kiterjedése ugyancsak jelentős. A helytelen földhasználat (vetésforgó elmaradása, szerves trágyázás hiánya, mezővédő erdősávok felszámolása, talajfelszín takaratlansága, nehéz erőgépek, illetve a kedvezőtlen időpontokban végzett talajművelés) következtében az ország területének közel 50%-át alkotó szántók veszélyeztetett. A talajjavító beavatkozások a 2000-es évtized első felében növekedtek, a műtrágyázott területek csökkentek. További, a mezőgazdasághoz kapcsolódó kedvezőtlen adottságnak, ill. folyamat a talajsavanyodás; a belvízveszély és a szikesedés.

A mezőgazdasági és erdészeti talajok nehézfémekkel, peszticid-maradványokkal és egyéb káros anyagokkal való terheltségük elmarad a szennyezettségi határértéktől. A talajok nitrát-tartalma átlagosan csupán a minták 1,7-7,2%-ában haladta meg az 50 mg/kg értéket. A főként légköri kiülepedés okozta savanyodás elsősorban a Közép- és Nyugat-Dunántúl, ill. Észak-Magyarország egyes területeit érinti. A korábbi évtizedek során bekövetkezett, kisebb vagy nagyobb kiterjedésű és veszélyességű szennyezések országszerte előfordulnak a kohászati salak nem megfelelő tárolása, meddőhányók, vörösiszap-, pernye- és salaktárolók környezetében uránbányászat következtében. A területek számbavétele, diagnosztikai vizsgálata, majd szükséges kármentesítése és helyreállítása az Országos Környezeti Kármentesítési Program végrehajtása keretében zajlik.

Felszíni vizeink közül a folyók vízminősége elfogadható, nagy tavaink vízminősége javult, a kisvízfolyások állapota azonban kedvezőtlenebb, mert terhelésük esetenként jóval meghaladja öntisztuló képességük mértékét. Folyóink és tavaink állapotának jellemzése nem teljes a víz mennyiségek figyelembe vétele nélkül. A folyók vízzárlító képességének fenntartása fontos feladat, aminek jelentőségét növeli az árvizek gyakoriságának és a víz mennyiségének növekedése által okozott veszély. Az elkövetkező időszak mind az árvízi kockázat csökkentésének, mind a vizek levonulásának időbeli kiegyenlítése, mind az aszályok hatásainak enyhítése céljából jelentős fejlesztéseket kell végrehajtanunk.

A felszín alatti vizek minőségét a mezőgazdasági és ipari termelés hátramaradt szennyeződései továbbra is veszélyeztetik. Magyarországon a környezetvédelmi szempontok által különösen érintett nitrát-érzékeny terület több mint 4,4 millió ha, ebből 2,7 millió ha mezőgazdasági terület. Vizeink általános minőségét sikerült javítani az elmúlt másfél évtizedben. Hazai vizeink szennyezettsége ugyanakkor nem csak tőlünk függ, mert a vízkészlet nagy része külföldről érkezik. Pozitív hatása volt a csökkenő ipari hűtővíz-felhasználásnak, az élővizeket védő szabályozásnak, a csatornázás-szennyvíztisztítás bővülésének és egyes területeken a mezőgazdasági tevékenység csökkenésének (Balaton). Vízkészleteink azonban továbbra is veszélyeztetettek, különösen az éghajlatváltozás várható hatásaként fellépő gyakoribb aszályok és csökkenő átlag-csapadék mennyiség tükrében.

Magyarország **ivóvíz** minőségi követelményeiről és az ellenőrzés rendjéről a 201/2001. (X. 25.) Korm. rendelet került megalkotásra, az EU jogharmonizáció keretében. Az Ivóvízminőség-javító Program elkészítése során - a Csatlakozási Szerződésben rögzített paraméterek (nitrit, bór, fluorid, arzén) szempontjából történő megfelelés biztosítása, emellett közegészségügyi indokok alapján az ammónium-tartalom határérték alá történő csökkentése is bekerült a célok közé. A Program Magyarország 908 településre és településrészre terjed ki, melyek együttes lakónépessége több mint 2,5 millió fő.

A települési **szennyvizek** kezelésében az elmúlt tíz évben indultak meg jelentős fejlesztések. Az utóbbi években az önkormányzatok tömegesen kezdték meg a szennyvízelvezetési és – kezelési rendszerek kiépítését állami címzett és céltámogatás segítségével. Ezekkel kapcsolatban legalábbis a továbbiakban következetesen számításba kell venni - a rendszerek kiépítésére és fenntartására, üzemeltetésére is kiterjedő - tényleges gazdaságossági szempontokat és átfogó környezeti hatásokat, egyúttal és esetenként mérlegelve más lehetséges megoldások gazdaságossági és átfogó környezeti hatásait. A csatornázottság növelése – a tisztítókapacitás kiépítésének elmaradása miatt - több helyütt járt együtt a közműolló változatlanságával, sőt átmeneti szélesedésével. Az Unió támogatással megvalósuló beruházásoknál a csatornázás- és szennyvíztisztítás összhangja már alapvető követelmény.

A keletkező **hulladék** összes mennyisége 1997. óta gyakorlatilag stagnál. A települési szilárd hulladék tömege az utóbbi években alig változik, térfogata azonban a könnyű összetevők arányának emelkedése miatt évről évre növekszik.

Az ipari hulladék (beleértve a kereskedelemben és szolgáltatásokban képződő hulladékot is) évi képződése 20-25 millió tonna között van, mennyisége fokozatosan csökken. Ennek egyik oka az 1990-es évek eleji gazdasági visszaesés volt, másik oka pedig a gazdasági szerkezet átalakulása, ami az 1995 után ismét bővülő gazdaságban korszerűbb, anyag- és energiatakarékos technológiák bevezetését is jelentette. A képződő hulladéknak azonban alig 30%-át hasznosítják, mintegy 60%-át lerakják vagy tárolják.

A települési szilárd hulladékoknál a szervezeten begyűjtött mennyiség nő, amelynek 85%-át lerakják és kb. 12%-át hasznosítják. A települési szilárd hulladéknak ma már mintegy 13%-a kerül szelektíven begyűjtésre, és érzékelhetően növekszik a csomagolási hulladék hasznosítási aránya is.

A hulladék lerakása 2005-ben 178 db hulladéklerakóban történt, amelyek közül azonban csak 53 db működhet 2009 után is a jelenlegi kiépítettség alapján vagy bővítéssel. A működő lerakók mellett 2435 db, 1950. után létesült, bezárt és felhagyott, de nem rekultivált lerakó rekultivációjáról kell gondoskodni.

A hulladékok kezelése területén jelentős jogi szabályozási változások történtek. Az új szabályozás érdekeltté teszi a vállalkozásokat a veszélyes anyagok és hulladékok kibocsátásának csökkentésében, ami a leghatékonyabban a megelőzés, illetve az újrahasznosítás eszközeivel oldható meg. Mindazonáltal a hulladékok hasznosítása területén még jelentős elmaradás jellemzi az országot, ami egyrészt az infrastruktúra hiányosságainak, másrészt a környezeti tudatosság alacsony szintjének tudható be.

Épített környezetünk állapota romlik, fokozottan veszélyeztetettek védelemre érdemes történeti értékeink. Az épített kulturális örökség értékőrző hasznosítása megkezdődött, ezek azonban még nem mondhatók általánosnak, pedig ezek a települési és táji karakter megővését, fejlesztését jól szolgálják. A településeken bizonyos légszennyező anyagok közlekedési eredetű kibocsátásának növekedése, torlódások, a zaj- és rezgésterhelés növekedése, illetve az épített környezet esetenként nem megfelelő műszaki állapota és a zöldterületek hiánya okoz egyre nagyobb gondot. A városokban a zöldfelületek aránya nemzetközi összehasonlítás rosszabb a közepesnél. A barnamezős területek, a használaton kívüli vagy adottságaikhoz/lehetőségeikhez képest alulhasznosított ipari területek és volt laktanyák nemcsak a városképet rontják, hanem komoly terület-felhasználási, városüzemeltetési, környezeti gondokat is okoznak.

Az urbanizált térszerkezet fejlesztésének és az ökológiailag optimális térszerkezetnek az összehangolása többször elmaradt; az ökológiai szempontok gyakran háttérbe szorultak a pénzügyi források elégtelensége miatt.

A fennmaradt és bizonyos szempontból tovább erősödő társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségekkel párhuzamosan a környezeti állapotjellemzők is jelentős területi különbségeket mutatnak.

Természeti értékek, biológiai sokféleség

Magyarország természeti adottságainak (földtani viszonyok, felszíni vízkészletek gazdagsága, talajtípusok, klimatikus viszonyok) köszönhetően – nemzetközi összehasonlításban is – igen **kedvező és változatos természeti, ökológiai adottságokkal, természeti értékekkel, természeti területekkel** rendelkezik. Természeti örökségünk megóvása ugyanakkor jelentős kihívást jelent. 2004-ben a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium elfogadta a Biológiai Sokféleség Megőrzéséről szóló Nemzeti Stratégia és Cselekvési Terv Alapvetéseit.

Az összefüggő természetes/természetközeli élőhely-együttesek arányát tekintve sikerült megőrizni az ország területéhez viszonyított több mint 20%-os arányt. De 1999-hez képest a veszélyeztetettség miatt védett növényfajok száma 35%-kal, a védett állatfajok száma 12%-kal nőtt. Annak oka, hogy bizonyos fajok veszélyeztetettsége növekedett - a környezetterhelésen- szennyezésen túl - többek között az egykor összefüggő élőhelyek számottevő feldarabolódása. A leginkább veszélyeztetettek a vizes élőhelyek és a gyepek, amelyek feldarabolódása, megszüntetése az elmúlt időszakban is folytatódott. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunk miatt a közösségi jelentőségű (Natura 2000) fajok és élőhelyek is kiemeltebb védelmet kaptak.

Magyarország természeti értékeinek jelentős hányada az erdőterületekhez, a vizes élőhelyekhez, továbbá az extenzív mezőgazdasági termeléshez, és annak színteréhez, a mezőgazdasági élőhelyekhez kötött. A hazai biodiverzitás sokszínűségében igen fontos szerepet játszik az eltérő környezeti adottságokhoz alkalmazkodó változatos tájhasználat, ezen belül kiemelten az őshonos fafajokból álló, természetszerűen kezelt erdők.

Örvendetes tendencia, hogy az őshonos fafajokkal borított erdőterület 1999-2004 között 115 820 hektárral növekedett, ami több mint 1,5 szerese a teljes erdőterület növekedésnek, tehát jelentős területeken állománycsere történt.

Magyarország 2002 óta az agrár-környezetgazdálkodás (AKG) területén több környezetkímélő gazdálkodási formát támogat. A környezet- és természetvédelmi szempontú mezőgazdasági földhasználat szempontjából megkülönböztetünk horizontális és zonális intézkedéseket, programokat. A termőhelyi adottságokhoz igazodó környezettudatos gazdálkodási módok közé tartozik többek között az ökológiai gazdálkodás, a vizes élőhelyek fenntartása és megőrzése, valamint az extenzív gyepgazdálkodás is. Az AKG keretén belül lehetőség van térségi (zonális) programok felvállalására is, melyek speciálisan a talaj és a vízvédelem céljainak teljesülését szolgálják az erre kijelölt területeken. A Natura 2000 hálózat, illetve a hozzá kapcsolódó földhasználat szintén a természeti erőforrások megőrzéséhez járul hozzá, az ország csaknem 2 millió hektárján.

Az agrár-környezetgazdálkodási, ill. vidékfejlesztési támogatásban részesülő területek 2002-től folyamatosan növekednek. Az Érzékeny Természeti Területek kiterjedése a 2002. évi 22 ezer hektárhoz képest 2003-ra 39 ezer, 2004-re 117 ezer hektárra bővült.

Az európai közösségi jelentőségű Natura 2000 területek mintegy 1,96 millió hektárt tesznek ki, mely az ország területének közel 21%-a. A magyarországi Natura 2000 területek kiterjedésének 38,5%-a egyéb jogszabályok alapján országos szintű védeltséget is élvez.

Éghajlatváltozás: kibocsátások és hatások

A korábbi gazdasági visszaesés, majd az azt követő jelentős gazdasági szerkezetváltozás és modernizáció eredményeképpen az üvegházhatású gázok – mindenekelőtt a szén-dioxid – kibocsátása számottevően csökkent, s az utóbbi időszak gazdasági növekedési tendenciái mellett is e kibocsátások szintje gyakorlatilag nem emelkedett (kivételt képez a közlekedés.)

Szakértői becslések alapján – még javuló energia-hatékonyság mellett is – a továbbiakban összességében **az energiaigények lassú növekedése várható, ami maga után vonja a kibocsátások növekedését is**, ha lényegében nem változik a hasznosított energiaforrások összetételének aránya.

Magyarországon – a globális trendekkel egyezően – **az éves felszíni középhőmérséklet nő**. Hasonlóan egyértelmű és határozott a napi minimumhőmérsékletek emelkedése és a meleg éjszakák számának növekedése is. Egyes meteorológiai illetve azokkal összefüggő szélsőséges környezeti események gyakoribbá váltak; így többek között rekordszintű tiszai és dunai árvizek ellen kellett védekezni az elmúlt években. A csapadék mennyisége - jelentős ingadozás mellett - csökken, amit elsősorban a téli csapadék mennyiségében kimutatható és az 5 mm feletti csapadéku napok számának csökkenése okoz. Nem növekedett azonban a csapadékmentes időszakok hossza.

2.2.3. Gazdaság

Az 1990-es évek első felében a GDP-vel párhuzamosan az ipari termelés és a mezőgazdaság kibocsátása is jelentős mértékben visszaesett. A mezőgazdaság, az ipari termelés és az építőipar részaránya csökkent, míg a szolgáltatásoké jelentősen nőtt. A termelés visszaesése és a szolgáltatási szektor bővülése nagyban hozzájárult az erőforrás-felhasználás és a levegő- és vízszennyezés számottevő csökkenéséhez, valamint a mezőgazdasági kemikáliák használatának hirtelen zuhanásához („környezeti ajándékhatás”).

A korábbi környezeti „fenyegetettségek” egy része tehát megszűnt, vagy a környezetkárosító forrás megszűnésével (pl. nehézipar) vagy a környezetkárosító hatásuk mérséklődött jelentősen (tisztább technológiák, elkerülő utak, zajvédelem stb.). Azokon a területeken, ahol a bányászati és kohászati tevékenység visszafejlődött vagy megszűnt, ott a szennyezés is csökkent, azonban szociális deficit is jelentkezett.

A 90-es évek végén újra megindult **gazdasági növekedés nem járt együtt a hagyományos szennyezések korábbihoz hasonló mértékű növekedésével**. Ez a szétválási folyamat a gazdasági és technológiai modernizáció, valamint az új típusú környezetvédelmi jogszabályok alkalmazásának eredménye. Az önkéntes vállalatok terén meghatározó jelentőségűvé vált a vállalatok irányításában a Nemzetközi Szabványosítási Szervezet (ISO) ISO 14001 környezetirányítási rendszerének

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc

Látta: Kovács István Vilmos
Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

alkalmazása. Magyarországon ma már több mint 1000 tanúsított céget tartanak nyilván. Az Unióhoz történő csatlakozásig átvettük az Európai Unió EMAS környezetvédelmi vezetési és hitelesítési rendszerét, és kiépítettük annak intézményét. A mai napig nyolc cég, összesen 10 telephellyel szerezte meg az EMAS nyilvántartásba vételt.

Ezzel Magyarországon a rendszerváltást követően látszólag megvalósult az az általános cél, mely szerint a gazdasági növekedést el kell választani a környezetterhelés növekedésétől. Ennek az oka azonban nem a tudatos környezeti- vagy gazdaságpolitika volt, hanem a rendszerváltást követő spontán folyamatok melléktermékeként valósult meg. Ezért a jövőben várható, hogy a fenti tendenciák egy része lelassul, vagy akár meg is fordul (elsősorban a fogyasztás növekedésének az eredményeképpen).

Az EU-csatlakozás közeledtével a fejlett, globálisan szolgáltató cégek is megjelentek az országban. Ezek a vállalatok nemcsak jelentős működő tőkét fektettek be Magyarországon, és számottevő mértékben segítették a foglalkoztatás bővülését, hanem a fejlett műszaki, szervezeti technológiákat is meghonosítottak. E folyamat ugyanakkor bizonyos kockázatokkal és a fenntarthatóság szempontjából negatív hatásokkal is járt (pl. a fogyasztói társadalmi minták gyorsabb terjedése). A gyors fejlődést segítette a gyorsan kiépülő, a gazdasági tevékenységeket támogató, modern pénzügyi és telekommunikációs szektor. A hazai informatikusképzés erősségének köszönhetően már megjelentek a nemzetközi szinten is kiemelkedő teljesítményre képes hazai informatikai vállalkozások.

A technológiai fejlődést eredményező modern beruházások a megfelelően képzett munkaerő, és a szolgáltató vállalkozások számára elérhető piac miatt a fejlett térségekben koncentráálódtak. Mindez hozzájárult az országon belüli fejlettségbeli különbségek növekedéséhez.

Gazdasági szerkezet, innováció, KKV-k

Magyarországon a **gazdasági szerkezetváltást nagymértékben segítette a modern szervezeti, pénzügyi és műszaki tapasztalatok átvétele**, beépítése a vállalkozások mindennapos tevékenységébe.

Ugyanakkor a gazdasági fejlődés, innováció jelentős korlátja, hogy nemzetközi összehasonlításban igen alacsony a K+F kiadások GDP-hez viszonyított aránya (2005-ben 0,95%), és ezek nagyobb része (2005-ben 49,4%-a) is állami forrás, míg kisebb részük (39,4%) magán (a fennmaradó 11,2% egyéb hazai, illetve külföldi forrásból kerül finanszírozásra). Ma még kevés cég vállalkozik önálló kutatás-fejlesztésre, és gyenge a kutatóhelyek és az üzleti szféra kapcsolata. A multinacionális vállalatok körében ugyanakkor van példa a magyar kutatói bázis és menedzsment hasznosítására, így már léteznek oktatási-kutatási együttműködések. A pozitív változások mögött a magyar tudományos élet növekvő nemzetközi integrálódása áll, és ezt többek között a külföldi pénzforrásokra való növekvő ráutaltság is ösztönöz.

Magyarországon a **kis- és középvállalkozások** (KKV-k) foglalkoztatják a legtöbb munkavállalót. Fejlesztésük, a gátló tényezők feltárása és lebontása fontos feladat. A kisvállalkozások bővülését főleg a korszerű vezetési, szervezési, pénzügyi és műszaki ismeretek alacsony foka és a relatíve magas anyagi és adminisztrációs terhek gátolják. Az adminisztrációs terhek GDP-hez mért aránya – uniós összehasonlításban – hazánkban a legmagasabb (2006), több mint kétszerese az Unió átlagának. A KKV-knak nagyvállalatokhoz képest alacsonyabb termelékenységét gyenge innovációs teljesítményük,

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc

Látta: Kovács István Vilmos

Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

alacsonyabb tőkeellátottságuk, az informatikai eszközök alkalmazásában mutatkozó elmaradásuk, és a pénzügyi szolgáltatásokhoz való rosszabb hozzáférésük tartósítja.

Az informatikai alkalmazások elterjedtsége a kormányzati és az üzleti szférában is elmarad az európai szinttől. Alacsony a magas hozzáadott értékű vállalati folyamatintegrációk és tartalmak aránya, nincsenek kihasználva a tudás, a technológia és az információs technológiák szinergiái. Az elmúlt években ugyanakkor jelentősen csökkent a KKV-k lemaradása az információs technológia használata terén.

Energia

Magyarországon a rendszerváltás óta átalakult az **energiaforrások** használatának szerkezete, nő a földgáz használata. Magyarország éves energiafelhasználása már évek óta 1090 PJ körül van.

Az energiahasználatban a vállalkozások egy része már bevezette az **energiahatékony technológiákat**, ám a lakosság és a közsféra a magas átállási költségek és a motiváció hiánya miatt még kevésbé. Az egy főre vetített energiafelhasználás lényegesen kisebb a fejlett országokénál, de az (egységnyi GDP-re vetített) energaintenzitás még mindig közel háromszorosa (vásárlóerő-paritáson számolva másfélszerese) a fejlett országok átlagának. (1991-ben Magyarországon 802.5 kg olajnak megfelelő energiamennyiségre volt szükség 1000 euró GDP előállításához, ami 2003-ra 582 kg-ra csökkent; összehasonlításképpen az EU-15-ök energiahatékonysága 190,8 kg/1000 euró). Az alacsony energaintenzitás nem csupán energetikai kérdés, hanem az ország gazdasági struktúrájával, fejlettségi színvonalával is összefüggésben van.

Az energiarendszerben kockázatot – erős külső függést – jelent a túlnyomó energiaimport és a megújuló energiák használatának alacsony szintje. Növekvő energiafüggésünk biztonsági kockázatot is jelent: jelenleg energiaszükségletünk 72%-át importáljuk, ez az arány 2015-re elérheti a 90%-ot.

A **megújuló energiahordozók** alkalmazása alacsony, bár növekvő trendet mutat: 2003-ban a felhasznált energia 3,6%-a, 2005-ben 5,2%-a származott megújuló forrásból, míg egyes fejlett európai államokban – a természeti adottságoktól nem függetlenül – ez az érték a 10-15%-ot is eléri. E viszonylag gyors növekedést döntően a biomassza energetikai célú hasznosításának növekedése okozta, mely előnyös tulajdonságai mellett számos fenntarthatósági kockázatot is hordoz (pl. természetkárosítás). A megújuló energiaforrások terén további lehetőségekkel rendelkezünk. A megújuló forrásokból termelt villamos-energia garantált átvételi árának bevezetése fontos lépés a fenntarthatóbb energiarendszer felé.

Közlekedés

Magyarországon az 1990-es évek közepétől a GDP növekedésével arányosan a közlekedési-szállítási igények és a közlekedési teljesítmények jelentősen növekedtek. Ez káros szociális és környezeti hatással is együtt járt, ami részben abból ered, hogy az átlagos növekedés ellenére jelentős piacvesztést szenvedett el a vasút- és részben a vízi közlekedés, miközben – az uniós átlaghoz viszonyított fejlettségbeli különbség csökkentésével párhuzamosan – dinamikusán nőtt a jelentős környezeti hatásokkal járó közúti közlekedés, és a társadalom alsó jövedelmi csoportjai számára kevésbé hozzáférhető légi közlekedés. Ennek ellenére jelenleg a magyar vasúti szállítási részarány az EU-25 átlagának a kétszerese.

A közlekedési környezetvédelem területén nemzetközileg is elismerésre méltó eredményeket értünk el (a közlekedési módok közötti még mindig viszonylag kedvező megoszlási arány, a környezeti jellemzőket tükröző adópolitika, a gépkocsik emissziós szabályozása, a gumibroncsokra, motorolajokra, akkumulátorokra előírt hasznosítási kötelezettség, illetve termékdíj, az alternatív - PB gáz és földgáz - valamint a bio-üzemanyagok jövedéki adókedvezménye, illetve mentessége stb.).

Az országos vasút- és közút hálózat a régiókon belül elsősorban a központok elérhetőségét szolgálja, minőségileg kifogásolható, és sokszor hiányos a térségen belüli kapcsolatrendszer. A fővárosközpontú, sugaras szerkezetű főútvonal- és vasúthálózat, valamint a folyami átkelések elégtelen száma és kapcsolódása megnehezíti a regionális kapcsolatok erősödését, és jelentős egyenlőtlenségeket okoz az elérhetőség színvonalában. A nemzetközi vasúti hálózatba kapcsolódáshoz hiányoznak a modern forgalomirányítási eszközök, és a pálya minősége sem megfelelő.

A motorizáció növekedésével és a nyugat-európai mintákat követő dezurbanizációnak köszönhetően változik a városok és városkörnyékek korábbi egyirányú kapcsolata, a kistérségeken és városkörnyékeken belüli sokirányú kapcsolatok felértékelődnek. A tömegközlekedés azonban nem tart lépést az agglomerációs forgalom növekedésével, minősége elmarad a sokszínűbbé váló társadalmi igényektől, ami növeli az egyéni közlekedési igényt. A szélesedő autóhasználat hatására nő az utak zsúfoltsága, ami a környezetszennyezés és a társadalmi költségek növekedésével jár együtt. A közlekedési eredetű szilárd-anyag kibocsátás (légköri porszennyezés) például több mint háromszorosára növekedett 1990 és 2002 között.

A közlekedés területén a jelenlegi **közlekedési stratégia** elsősorban az ország jó átjárhatóságát, keresztezhetőségét és az országon belüli térségek közötti fejlettségi különbségek kiegyenlítését, az elérhetőség javítását célozza s még kevésbé veszi figyelembe a fenntarthatósági szempontokat, a térség medence-jellegét, és az ebből fakadó kötöttségeket. Hazánk közlekedési hálózata és a pályák állapota jelentős hiányosságokkal bír, mind a közúti, mind a kötöttpályás közlekedési módokban. Az autópálya és közúti fejlesztések dominanciája inkább a nemzetközi kohéziót erősíti, a belsőt csak kevésbé támogatja. A belső kohézió szempontjából is kiemelten fontos ugyanakkor a keresztirányú, illetve a helyi és alsóbbrendű közúti kapacitások fejlesztése. A tömegközlekedés és a közép- és hosszú távon fenntarthatósági szempontból is kívánatos kötöttpályás közlekedési módok fejlesztése nem kielégítő, de súlya – az uniós fejlesztéseknek is köszönhetően – egyre jelentősebb. Az országon való vasúti és közúti áthaladás lehetősége fontos, ám közép-, illetve hosszú távon nem kívánatos a magyar közlekedési hálózatot kizárólagosan az országon keresztül kiépítendő folyosókra felfűzni. A közlekedés környezeti hatásait főként a szabályozás szigorításával próbálták csökkenteni, ennek hatása azonban a növekvő gépjármű forgalom miatt nem igazán érzékelhető. A közlekedés környezeti hatásainak kedvező irányú befolyásolása további eszközök, mint a gazdasági ösztönzők, az info-kommunikációs technológiák, ITS megoldások, a fogyasztói magatartást változtató intézkedések alkalmazását igényli.

Infrastruktúra

Az ország műszaki infrastruktúrájának kiterjedtsége és színvonala a rendszerváltást követően számottevően nőtt. A távközlés, a vezetékes gáz és vízellátás gyakorlatilag az ország teljes területén kiépült – sőt még többlet-kapacitások is vannak, azonban egyes területeken –

különösen a romák által sűrűn lakott településrészekben, telepeken – a hozzáférés esélyegyenlősége nem biztosított. Megtörtént a villamos energia hálózat integrálódása a nyugat-európai rendszerekbe.

Magyarországon épült ki a közép-kelet-európai térség egyik legfejlettebb telekommunikációs infrastruktúrája, össz-európai viszonylatban azonban mégis jelentős a lemaradásunk.

Az elérhetőségi problémákat jelenleg alapvetően a településszerkezet határozza meg, az aprófalvas térségekben élőket sújtják a legkomolyabb kommunikációs hátrányok.

Mezőgazdaság

Az elmúlt évtizedekben **a mezőgazdaság óriási változásokon ment keresztül** a tulajdonosi és termelési szerkezet, az állattenyésztési viszonyok, feltételek nagy mérvű változása, az élelmiszer-fogyasztási szerkezet átalakulása, a nemzetközi kereskedelmünkben bekövetkezett változások és számos más tényező eredményeképpen. Mindezek egyik következményeként a korábban megművelt területek jelentős része került ki a mezőgazdasági hasznosításból.

Nagyot változtak a belső piaci és a támogatási feltételek is, s ennek legújabb feltételrendszere már az EU-tagság egyik alapvető következménye.

A mezőgazdasági termelés környezeti vetületeinek szempontjából fontos területté vált az ökológizálódás. A bio- vagy ökológizálódással az országban 1993-1994 óta foglalkoznak, de szervezeten ellenőrzött módon csak 1996-tól. Az ellenőrzött biotermelésbe vont területek – azaz az átállási és ökológiai területek együttesen – aránya még alacsony, ám gyorsan nő: 1996. és 2004. között több, mint tízszeresére, 11,4 ezer hektárról 133 ezer hektárra emelkedett, ami a mezőgazdasági terület 2,3%-át teszi ki; az Európai Unióban az átlag ennek mintegy kétszerese. 2004-ben az ökológiai terület 45,6%-a a bio-állattartáshoz nélkülözhetetlen gyeperő, rét és legelő, 47,6%-a szántó. A magyar biogazdaságok túlnyomó része exportra termel, a minősített és védjeggyel ellátott biotermékek 95-97 százaléka Nyugat-Európába kerül. Az EU támogatásai tovább ösztönözhetik a mezőgazdaságban foglalkoztatottakat, családi vállalkozásokat, hogy egyre nagyobb érdeklődést tanúsítsanak az ökológizálódás iránt.

Környezetvédelmi ipar, beruházások, termékek

Az EU környezeti szabályozásának az átvétele lehetővé tette a **hatékony környezetpolitikai beavatkozást**. Ennek következtében a termelői oldalon kedvező változások zajlottak le, a jogszabályok átvétele azonban a fogyasztói magatartást csak gyengén befolyásolta.

A fenntarthatósági szempontoknak megfelelő termékek és szolgáltatások előállítása és fogyasztása Magyarországon a rendszerváltást követően, a kilencvenes évek közepén megkezdődött, de jelentős fejlődést a mai napig nem tapasztalhatunk, pedig a biogazdálkodásban hazánknak komoly tartalékai vannak, tekintettel jó mezőgazdasági adottságainkra, őshonos állatfajtáinkra. A lakosság környezeti tudatosságának az alacsony volta és jelentős részének gyenge anyagi helyzete (s emiatt érzékeny fogyasztói magatartása), társulva az olcsó tömegtermékek áradatával nem teszi lehetővé a környezetbarát termékek népszerűvé válását, általános elterjedését.

A hazai környezetpolitika ugyan létrehozta a környezetbarát termékek és szolgáltatások elterjedéséhez szükséges intézményi kereteket, de a fentiekben jellemzett társadalmi környezetben, számottevő erőforrások nélkül a jelentős eredmények elmaradtak (ez azonban

a legtöbb európai országról hasonlóképpen elmondható). Ökocímkeivel jelenleg Magyarországon mintegy 33 gyártó termékei rendelkeznek és összesen mintegy 350 terméket vizsgáltattak be sikeresen 2005 első feléig. Az Európai Unióhoz való csatlakozást követően megszületett az első magyar európai ökocímke is, melyet egyelőre nem követtek más gyártók, szolgáltatók.

A gazdasági szerkezetváltás ugyan az ún. „környezeti ajándékhatással” járt, ez a jelenség a privatizáció melletti érvként is felbukkant: az újrainduló termelési folyamatok már sokkal korszerűbb megoldások alkalmazásával valósulnak meg, különösen a nemzetközi vállalatok által az országba hozott beruházások esetében. A környezet javulását eredményező beruházások azonban nem tudatos fenntarthatósági, hanem versenyképességi, árvezérelt fejlesztések voltak.

A nemzetgazdasági **környezetvédelmi beruházások** összege 2005-ben 202 milliárd forint volt, amely az összes végrehajtott beruházás 4,6%-a. A végrehajtott környezetvédelmi beruházások nagy része, 82%-a „csővégi” (közvetlen) környezetvédelmi beruházásként valósult meg. A Környezetvédelmi Alap Célelőirányzatból (KAC) az állam a közcélú környezetvédelmi feladatokat, az azonnali beavatkozást igénylő környezeti károkozás, illetve veszélyeztetés elhárítását szolgáló intézkedések költségeinek megtérítését, valamint a környezeti és természeti károkozások megelőzését, felderítését és felszámolását szolgáló feladatokat támogatta.

A gazdasági fejlődés és a területi különbségek

Az EU-hoz 2004-ben csatlakozott országok közül Magyarország (vásárlóerő-paritáson számolt) egy főre jutó bruttó hazai terméke a harmadik legnagyobb, az ország gazdaságilag integrálódott az európai belső piacba. Bár napjainkban a gazdaság egyik legfőbb hajtóereje az európai uniós belső piaci kereslet, és így a növekedést alapvetően határozza meg a nyugat-európai konjunktúra, a növekedési ütem 1997 óta folyamatosan meghaladja a nyugat-európaiakat. A dinamikus gazdasági növekedés ugyanakkor nem párosult a foglalkoztatás-beli felzárkózással, hiszen az euró-zóna és Magyarország foglalkoztatási rátája az említett időszakban közel azonos mértékben nőtt.

A leggyorsabban növekvő térség a főváros, Budapest, valamint az azt övező agglomeráció. A gazdasági növekedés fontos színterei továbbá a Dunántúl északi és nyugati sávja (ami a nyugati piacok jó megközelíthetőségének, a fejlett infrastruktúrának és a magas működő tőke befektetéseknek köszönhető), valamint az egyes megyeszékhelyek (elsősorban Győr, Székesfehérvár, Pécs, Szeged, Debrecen és Miskolc). Ezek azonban még nem váltak európai szintű regionális központokká, ehhez hiányzik a megfelelő infrastrukturális és intézményi decentralizáció is.

A külföldi tőke jelenleg a relatíve olcsó munkaerőre és erőforrásokra koncentrál, és a környezeti szempontból problémás „zöldmezős” lehetőségeket részesíti előnyben.

Az elmúlt 15 évben a társadalom egy része sikeresen alkalmazkodott az új kihívásokhoz, ennek megfelelően 1997-től 2006-ig (2004 kivételével) folyamatosan nőtték a jövedelmek és a reálbér. Ugyanakkor növekednek a társadalmon belüli jövedelmi és életszínvonalbeli egyenlőtlenségek, és területileg is jól körülhatárolható, szegregálódott társadalmi zárványok alakultak ki.

Makrogazdasági stabilitás

Az **állami újraelosztás** az elmúlt években enyhén nőtt annak ellenére, hogy a többször módosított konvergencia program fokozatos szűkítést irányzott elő. A költségvetési hiány nőtt, a költségvetés tervszámai és a tényleges hiányadatok elválnak egymástól. A monetáris és fiskális politika összhangja javult, azonban még nem tekinthető megfelelőnek. A jelenlegi bevételi-kiadási struktúra változatlansága mellett a költségvetés és államháztartás jelenlegi helyzete instabil, hosszú távon nem fenntartható, ezért az egyensúly javítását célzó intézkedéseket vezettek be..

A természeti erőforrások ára kevéssé tükrözi azok szükségességét és ökológiai szolgáltatásainak értékét. A munkaerőköltségeket növelik a magas bér és járuléktérhek.

A tervezés időhorizontja és a fenntarthatóság érdekében teendő lépések időtávja gyakran jelentősen eltér. Jellemző a rövid távú – ciklikus – szemlélet.

A **nagy ellátórendszerek** – az oktatási és szakképzés, illetve a nyugdíj- és egészségügyi rendszer – reformja halaszthatatlanná vált. Ennek legfőbb oka a demográfiai helyzet alakulása, melynek következtében 2050-re jelentősen megváltozik az ország korstruktúrája. Csökkenni fog a húsz évnél fiatalabbak aránya, nőni a hatvanöt évesnél idősebbeké, és várhatóan nőni fog a születéskor várható átlagos élettartam. Ez jelentős terheket fog róni a nyugdíjellátásra, az egészségügyi és szociális ellátó rendszerekre. Bár az idősök növekvő társadalmi és gazdasági aktivitása átmeneti feszültséget okozhat a foglalkoztatásban - megnehezítve a munkaerőpiacról kiszorult rétegek újraintegrálását – hosszabb távon a fiatalok számának és arányának csökkenése miatt szükséges az idősebbek mind nagyobb arányú foglalkoztatása, mert e nélkül az ellátó rendszerek mind költségvetési, mind egyéb szempontból egyre kevésbé lesznek fenntarthatóak.

A gazdaság viszonylag egészséges szerkezetben fejlődik, ami segíti az Európai Unió fejlettebb tagországaihoz való felzárkózást. (A magyar GDP növekedése hosszabb időszak adatait figyelembe véve az eurózónáét átlagosan évente több, mint 2 százalékponttal haladja meg.) Ugyanakkor az ágazati struktúrában még mindig alacsony az (elsősorban a piaci alapú) szolgáltatások és magas az ipar és a mezőgazdaság részaránya.

2.2.4. Intézményrendszer és a fenntartható fejlődés

Az állami, kormányzati intézményeknek kiemelkedő felelőssége van a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos koordinációs és integrációs feladatok ellátásában. A fenntartható fejlődés elveinek érvényesítése e területen is számos változtatást, fejlesztést igényel. Az elmúlt időszakban bár történtek fejlemények, például a jogszabályalkotás vagy a társadalmi részvétel terén, továbbra is rengeteg problémát vet fel a különböző szakpolitikák közötti – azok összefüggéseit, az eltérő érdekeket is figyelembe vevő – összhang, egyeztetés hiánya, az egyes szaktárcák által kiadott stratégiákban a fenntartható fejlődés eszméje még kevéssé jelenik meg.

A társadalom fenntarthatósági problémáinak kezelésében nagy feladat hárul az **önkormányzatokra**, az oktatástól kezdve az egészségügyi, szociális ellátásokon át a hatósági jogkörök gyakorlásáig és a környezeti károk monitorozásáig. A hazai önkormányzatok jelentős része azonban az említett strukturális problémákra is visszavezethetően nem rendelkezik megfelelő kapacitásokkal, erőforrásokkal a rá bízott és növekvő mértékű

hatásköri feladatok szakszerű ellátására, illetve sok esetben még az alapvető önkormányzati funkciók teljesítésére sem. A jelenlegi önkormányzati struktúra szétaprózott, s az adott rendszerben érdekérvényesítési képessége nem mindig megfelelő.

A fenntarthatóság szempontjából fontos folyamat a *kistérségi társulások* kialakulása és működése. Bár vidéken gyengének mondhatóak a civil szerveződések, az önkormányzati területfejlesztési társulások közül sokan jelentős sikereket tudnak felmutatni. A kistérségi szerveződések előnye, hogy a körzet fenntarthatósági problémáit a lehető legalacsonyabb szinten, integráltan tudja kezelni a víz- és szennyvízszolgáltatástól a szociális kérdéseken át a gazdaság fejlesztéséig.

A fenntartható fejlődés ügyének jelenleg nincs kifejezetten erre rendelt intézményi képviselője vagy felelőse. Az 1992. évi ENSZ-konferencia után az elfogadott programokból és egyezményekből adódó hazai feladatok meghatározására, és a végrehajtás koordinálására megalakult a fenntartható fejlődéssel foglalkozó tárcaközi állandó bizottság, amelyben több országos hatáskörű szerv és civil szervezetek is képviseltették magukat. A bizottság 2001 szeptemberében megújította tevékenységét, hogy a 2002-es johannesburgi Fenntartható Fejlődési Világkonferenciára való felkészülést koordinálja, a hazai stratégiáját előkészítse, és az európai integráció keretében az Európai Unió fenntartható fejlődési stratégiájából adódó hazai feladatokra való felkészülést elősegítse. A bizottság működésének azonban azóta megszűnt a jogszabályi alapja, és működését nem folytatta 2002-t követően. A testület működésének volt eredménye, az elmúlt évtizedben már megjelentek a fenntartható fejlődés egyes elvei és eszközei a különböző ágazati és fejlesztési tervekben.

A fenntartható fejlődés alapelvei, szemlélete azonban nem váltak általánosan elfogadottá. Ennek több oka van: többek között a fogyasztás-központú szemlélet terjedése, a jólét fogalmának elsősorban az anyagi javakra történő korlátozása és a természeti erőforrások fokozott használata. Nem terjedt el a fenntartható fejlődés egyik legfontosabb feltétele, a társadalom - gazdaság - környezet kölcsönhatásaira figyelő, tervezés és irányítás, amihez az ágazatokra osztott igazgatási és intézményrendszer kellő mértékű összhangjának hiánya is hozzájárult.

A fenntartható fejlődés kérdéseivel a hazai *civil szervezetek* közül legkorábban a környezet- és természetvédő társadalmi szervezetek kezdtek foglalkozni. A fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítására több civil szervezet kezdeményezett programokat. Ezek a programok a legkülönbözőbb földrajzi környezetben valósultak meg, általában egy-egy kisebb települést vagy településcsoportot érintve. E programok jellemzői, hogy helyi erőforrásokon alapulnak, helyi munkaerő és tudás, tapasztalat, valamint helyi anyagok és hagyományos technológiák felhasználásával. Emellett javultak a társadalmi részvétel feltételei a különböző országos és térségi ágazati, fejlesztési programok kidolgozásában, az ezekkel foglalkozó ágazatközi és ágazati testületekben is.

3. PRIORITÁSOK, CÉLOK ÉS FELADATOK

3.1. A PRIORITÁSOK KIVÁLASZTÁSA

A helyzetelemzés alapján azonosíthatóak azok a globális, Magyarország számára is releváns, illetve a magyar helyzetre jellemző tendenciák, amelyek leginkább veszélyeztetik a hosszú távú fenntarthatóságot, és ezért e problémák kezelését kiemelten kell kezelni.

Fenntarthatóságot veszélyeztető folyamatok és jelenségek

- Éghajlatváltozás
- A környezet eltartóképességének csökkenése
- Gyorsuló ütemben fogyó és öregedő népesség
- Alacsony (hivatalos) foglalkoztatási arány
- Nemzetközi összehasonlításban romló átlagos színvonalú, a későbbi elhelyezkedést nem elég jól szolgáló, a társadalmi különbségeket felerősítő, irányítási és finanszírozási problémákkal küzdő közoktatás és felsőoktatás
- Rossz egészségi állapot, és problémás egészségügyi rendszer
- Jövedelem, egészségi állapot, képzettség, közszolgáltatásokhoz való hozzáférés mentén növekvő társadalmi különbségek, leszakadó rétegek kialakulása
- Nem fenntartható (anyag- és energiaigényes) fogyasztói szokások
- Biológiaiailag aktív területek csökkenése, felaprózódása
- növekvő területhasználat
- Veszélyeztetett vízkészletek
- gyenge kis- és középvállalkozások
- Külső függésben levő és a fosszilis energiahordozókra alapozott energiarendszer
- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés
- Feszültségeket rejtő államháztartási helyzet
- Lassú és nem kellően hatékony hatósági és szolgáltatási eljárások a közigazgatásban

A prioritások kijelölése

A fenntarthatóságot veszélyeztető folyamatok és jelenségek alapján kijelölhetők azok a prioritások, amelyek egyszerre több problémakört érintenek, és a kulcsfontosságú folyamatokat kedvező befolyásolásával hathatnak a fenntarthatóság irányába. E prioritások nem csak az állami szervek, illetve a helyi önkormányzatok számára jelölnek ki irányokat és feladatokat; megvalósításuk az állami, gazdasági és civil szereplők szoros együttműködését kívánja a célok elérése érdekében.

Az első prioritás egy olyan **fenntartható népesedési politika** kialakítása, amely növeli a gyermekvállalási kedvet, biztosítja a vállalt gyermekek nyugodt felnevelését, emellett kialakítja a harmonikus együttlét feltételeit a különböző generációk, valamint a hazai és migráns rétegek között. Ezen prioritás a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- Gyorsuló ütemben fogyó és öregedő népesség

- az államháztartási helyzet (hosszútávon)

A második prioritás az **egészségi állapot javítása**, hogy a magyar emberek minél hosszabb, egészségben eltöltött életet tudjanak megélni. Ezen prioritás a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- Társadalmi különbségek és a szegénység növekedése
- Alacsony (hivatalos) foglalkoztatási arány
- A rossz egészségi állapot és problémás egészségügyi rendszer
- az államháztartási helyzet

A harmadik prioritás **a társadalmi kohézió és a foglalkoztatás javítása**. A társadalmi kohézió a fenntarthatóság alapja. Ezen prioritás a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- Társadalmi különbségek és a szegénység növekedése
- Gyorsuló ütemben fogyó és öregedő népesség
- Alacsony (hivatalos) foglalkoztatási arány
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Rossz egészségi állapot, és problémás egészségügyi rendszer

A negyedik prioritás **a természeti értékek védelme**. A természetes ökoszisztémák működőképességének megőrzése alapvető feltétele mind a gazdaság, mind a társadalmi élet hosszú távú fenntarthatóságának. Ezen prioritás a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- Éghajlatváltozás
- A környezet eltartóképességének csökkenése
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Biológiaiilag aktív területek csökkenése, felaprózódása
- Veszélyeztetett vízkészletek
- növekvő területhasználat

Az ötödik prioritás **a klímaváltozás elleni küzdelem**. Az üvegházhatású gázok légkörbe való kibocsátásának csökkentése és a változó időjárási és éghajlati hatásokra való felkészülés a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- Társadalmi különbségek és a szegénység növekedése
- Rossz egészségi állapot
- Éghajlatváltozás
- A környezet eltartóképességének csökkenése
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Biológiaiilag aktív területek csökkenése, felaprózódása
- Veszélyeztetett vízkészletek
- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés

A hatodik prioritás **a fenntartható vízgazdálkodás**. Magyarországon a környezeti problémák közül ez a kérdés kiemelten fontos alapvető társadalmi (pl. mindenki számára elérhető egészséges ivóvíz) és gazdasági szerepe miatt. A takarékos, értékvédő gazdálkodás, és a vizeknek a következő generációk számára való megtartása felkészülés a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- Társadalmi különbségek és a szegénység növekedése
- Rossz egészségi állapot
- Éghajlatváltozás

- A környezet eltartóképességének csökkenése
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Veszélyeztetett vízkészletek
- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés

A hetedik prioritás a **versenyképesség fenntartható erősítése**. A gazdaság versenyképességének növelése akkor és csak akkor lehet hosszútávon eredményes, ha az a integrálja a fenntartható fejlődés koncepcióját, alapelveit és célkitűzéseit. Ezen prioritás a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés
- Alacsony foglalkoztatási arány
- Külső függésben levő és a fosszilis energiahordozókra alapozott energiarendszer
- közigazgatás alacsony hatékonysága
- gyenge kis- és középvállalkozások
- romló átlagos színvonalú, a későbbi elhelyezkedést nem elég jól szolgáló, a társadalmi különbségeket felerősítő közoktatás
- államháztartási helyzet

A nyolcadik prioritás a **fenntartható termelési eljárások és fogyasztói szokások erősítése**. Termelésünk és fogyasztásunk természeti erőforrás-igényének csökkentése a társadalom és a gazdaság fenntarthatóságának alapja, mivel jelenleg többet fogyasztunk el a föld adományaiból, mint amennyit újratermelni képes. Ezen prioritás a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- A környezet eltartóképességének csökkenése
- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés
- Külső függésben levő és a fosszilis energiahordozókra alapozott energiarendszer
- Rossz egészségi állapot
- Társadalmi különbségek és a szegénység növekedése
- Éghajlatváltozás
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Veszélyeztetett vízkészletek
- növekvő területhasználat

Kilencedik prioritás **az energiagazdálkodás átalakítása**. Egy olyan energiarendszer, ami egyre kevesebb üvegházhatású gázt termel, az energiaigényt minél nagyobb arányban megújuló energiaforrásokból és lehetőleg helyi forrásokból elégíti ki, a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- A környezet eltartóképességének csökkenése
- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés
- Külső függésben levő és a fosszilis energiahordozókra alapozott energiarendszer
- Éghajlatváltozás
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Alacsony foglalkoztatási arány
- gyenge kis- és középvállalkozások
- államháztartási helyzet

Tizedik prioritás **a fenntartható mobilitás és térszerkezet kialakítása**. Egy olyan közlekedési hálózat, amely ellátja a mobilitás iránti igényből származó funkciókat, biztosítja az elérhetőséget és erősíti a kohéziót, ugyanakkor tér- és környezethasználata a lehető

legkisebb marad, a következő fenntarthatóságot veszélyeztető trendekre, illetve azok kiváltó okaira hat pozitívan:

- A környezet eltartóképességének csökkenése
- A természeti erőforrások szűkösséget nem tükröző árképzés
- Külső függésben levő és a fosszilis energiahordozókra alapozott energiarendszer
- Éghajlatváltozás
- Nem fenntartható fogyasztói szokások
- Társadalmi különbségek és a szegénység növekedése
- gyenge kis- és középvállalkozások
- növekvő területhasználat

Tizenegyedik prioritás **a gazdasági szabályozás** eszközeinek a fenntarthatóság szolgálatába való állítása. Ha a gazdasági szabályozás eszközeivel létrehozuk a gazdaság számára azokat a visszacsatolásokat, amelyek fenntarthatóbb működésre ösztönzik, **szinte mindegyik**, a fenntarthatóságot veszélyeztető **trendre, illetve azok kiváltó okaira pozitív hatást tudunk gyakorolni**.

3.2. A FENNTARTHATÓSÁGOT VESZÉLYEZTETŐ TÁRSADALMI FOLYAMATOK KEZELÉSE, FENNTARTHATÓ FOLYAMATOK ERŐSÍTÉSE

3.2.1. A népesedési problémák kezelése

A fogyó és öregedő népesség problémájának kezelése érdekében a hosszú távú népesedés- és migrációs politika **célja a vállalt gyermekek nyugodt felnevelésének biztosítása mellett a gyermekvállalási kedv növelése, valamint a különböző generációk, valamint a hazai lakosság és migráns csoportok közötti harmonikus együttlét megteremtése**. A csökkenő népesség problémáját a termékenység növelése, valamint a bevándorlás biztosítása mellett a mortalitás javítása is szolgálja. Ezt a kérdést az egészségmegőrzés prioritásainak keretében kívánjuk kezelni, külön cselekvési területet nem fogalmazunk meg jelen témakörben.

Legfontosabb cselekvési területek – népesedéspolitika (NP)

(NP-1) Igazságosabb tehermegosztás. A vállalt gyermekek nyugodt felnevelésének biztosítása és a gyermekvállalási kedv növelése érdekében olyan, a terheket egyenletesebben elosztó társadalmi tereket kell kialakítani, amelyben a gyermekes szülők nem szenvednek jelentősebb hátrányt, a gyerekek felnövekedésének idejére a felnőttek jövője stabil és kiszámítható, és megvalósíthatóvá válnak az életforma-váltási célok.

(NP-2) A társadalmi szintű szolgáltatások és javak összehangolása a népesség összetételével és nagyságával annak érdekében, hogy biztosítsa az emberhez méltó reprodukciót, beleértve az egészségesebb táplálkozást, a kielégítő orvosi alapellátást, a megfelelő oktatást, a lakhatást és az emberi méltóságot nem sértő munkát.

(NP-3) Meg kell teremteni a feltételeit a hazai lakosság és a migráns csoportok közötti harmonikus együttélésnek. Ennek érdekében szükség van:

- **Szemléletformálásra**, egy társadalmilag befogadóbb, nem a vándorlók szelekcióján alapuló társadalom kialakítása érdekében. Ez - szükség szerint a mobilitás, lakóhelyváltás feltételeinek javításával együttesen - biztosítja a jelenleg kizorított hazai és migráns rétegek munkaerő-piaci integrálódását.
- **Integrált információs rendszer kialakítására** a mindenkori vándorlási politika megfelelő alakításának támogatására, amellyel nyomon követhetők a népesedési, vándorlási és szociális folyamatok, előre jelezhető az ország teherbíró-képessége, befogadóképessége.
- **Aktív nemzetközi szerepvállalásra** a gazdaság- és társadalompolitika migrációs folyamatokra (migrációs csatornák, főbb kibocsátó helyek és regionális munkaerő-kereslet alakulása) is figyelemmel lévő formálása érdekében.

3.2.2. Egészségmegőrzés és az egészséges életmód kialakítása

Az egészségi helyzet javulása Magyarországon az egyik legfontosabb fenntarthatósági cél, mivel minden más gazdasági és társadalmi folyamatra is erőteljesen kihat. El kell érni azt, hogy megfordítsuk a mai trendeket; **célunk, hogy és a magyar lakosság minél hosszabb egészségben eltöltött életet tudjon megélni.** Két fő területen van lehetőség az egészségmegőrzés és az egészséges életmód ösztönzésére: egyrészt az egészséggel kapcsolatos szemléletformálás keretében, másrészt a egészségmegőrzés konkrét lehetőségeinek területén. A megelőző típusú lépések mellett a gyógyítás területén működő egészségügyi rendszerekre, hatékony irányításra, megfelelő technológiára és infrastruktúrára van szükség.

Arra is figyelemmel kell lenni, hogy az egészségügy globális kérdés, a járványos betegségek terjedése felgyorsult. Az egészséget fenyegető veszélyek elleni küzdelemhez gyors és hatékony válaszadásra, van szükség, de csak akkor érhető el eredmény, ha minden ország tevőlegesen részt vesz a felkészülésben és védekezésben

Legfontosabb cselekvési területek – egészségmegőrzés (EÜ)

(EÜ-1) Az egészséggel kapcsolatos általános szemlélet formálása keretében

A holisztikus egészségszemlélet elterjesztése, mely az embert egészként szemlélve együtt kezeli a testi-lelki-szellemi egészséget.

Az egészségtudatosság növelése a társadalom egészséges életvitelre ösztönzése és (testi-lelki-szellemi) egészségi állapotának javulása érdekében.

A megelőzés fontosságának tudatosítása a társadalom tagjaiban, a lehetséges módszerek (aktív cselekvés és kockázatkerülés területén egyaránt) népszerűsítése.

(EÜ-2) Az egészségmegőrzés lehetőségeinek területén

Az egészség környezeti, gazdasági és szociális kapcsolódásainak komplex feltárása, az erre irányuló kutatások összehangolása annak érdekében, hogy jobban megértsük, mely tényezők okoznak problémákat a testi-lelki-szellemi egészség terén, és ezeket hogyan lehet a legeredményesebben megelőzni.

A hozzáférés biztosítása a közösen finanszírozott szolgáltatásokhoz, a területi és szocio-kulturális eredetű egyenlőtlenségek csökkentése az elérhető egészségügyi szolgáltatások színvonalában.

Az adópolitika igénybevétele az egészséges életmód, az egészségmegőrzést szolgáló termékek, szolgáltatások igénybevételeinek ösztönzésére..

3.2.3. Társadalmi kohézió és a foglalkoztatás javítása

A fenntartható társadalmat a társadalmi béke és biztonság jellemzi, amelyben a kohézió és az ország versenyképességének megteremtése egymással szoros kölcsönhatásban van. **Célunk a társadalmi kohézió erősítése, a szociális biztonság elérése, a szegénység és a társadalmi kirekesztés megszüntetése.** Ez nem korlátozódik az alacsony jövedelmek emelésére, beletartozik a foglalkoztatás, a lakhatás, a mobilitás, az egészségügyi ellátás, a kommunikációs és információs szolgáltatásokhoz és mindenekelőtt a kor igényeinek megfelelő oktatáshoz és a szakképzéshez való hozzáférés elősegítése. Magyarországon a lakosság jelentős részét fenyegeti a szegénység. A gyermekek szegénysége különösen fontos kérdés.

A társadalmi kohézió érdekében olyan viszonyok kialakítása szükséges, amelyek hosszú távon mindenki számára biztosítják a társadalmi-gazdasági részvétel alapfeltételeit; megteremtik, és nyitva hagyják a mobilitási utakat az egyén számára. Ennek központi eleme az életesélyek egyenlőtlenségeinek csökkentése, a kirekesztés enyhítése a gyermekkortól kezdve, valamint kiemelkedő fontosságú a nemek közötti esélyegyenlőség javítása. A szegénység mérséklése, a társadalmi és területi kohézió erősítése, a hátrányos helyzetű csoportok és térségek felzárkóztatása több ágazat és szektor összehangolt intézkedését igényli.

A társadalmi kohézió erősítéséhez szükséges a kisközösségek fejlesztése, valamint a tanulási, együttműködési, részvételi, döntéshozói és alkalmazkodási képességek fejlesztésén keresztül a közösségi lét megélésének segítése. Az élő közösségek a letéteményesei a kulturális sokszínűségnek is. A közös értékek alapján működő közösségek sokfélesége és ezek egymással való együttműködésének gyakorlata fontos kohéziós, alkalmazkodási, kiegyenlítő és ellensúlyozó szereppel bír. A közösségtudatosság erősödése segíti a normakövetést és stabilizálja a társadalmat.

A társadalmi kohézió és szolidaritás erősítése érdekében alapvető a legfontosabb társadalmi értékek védelme, továbbá a társadalmi szereplők megfelelő ösztönzése az erkölcsi és jogi normák tiszteletben tartására, illetve a jogkövetésre.

A szegénység elleni küzdelem egyik legfontosabb – de nem elégséges – eszköze a foglalkoztatás, ennek érdekében kulcskérdés a hátrányokkal küzdők „helyzetbe hozása”, alkalmassá tétele a munkaerő-piaci részvételre. Az inaktív személyt azonban nem csak meglévő munkahely megtalálásához lehet hozzásegíteni, hanem ahhoz is, hogy teremtsen meg saját foglalkoztatásának a feltételeit.

Legfontosabb cselekvési területek – Társadalmi kohézió (TK)

(TK-1) A társadalmi kohézió erősítése a szociális rendszerek fejlesztése területén

- A mindenki számára elérhető társadalmi minimum biztosítása, az egyenlő hozzáférés lehetőségének megteremtése források, javak, jogok és szolgáltatások terén a marginalizálódás, a kirekesztődés elkerülése érdekében.

- **A társadalmi hátrányok**, mint a szegénység, iskolázatlanság, kulturális kirekesztődés, munkanélküliség, fogyatékoság **csökkentésének integrált megközelítése** a jelenleg alrendszerekben történő kezelésmód helyett.

(TK-2) Közösségfejlesztés és a társadalmi szolidaritás erősítése. Ezen belül

- **Az önszerveződő csoportok és önkéntes tevékenységek** növekvő szerepvállalásának jogi és gazdasági ösztönzése.
- **A fenntartható fejlődés szempontjából fontos értékek** számára közszolgálati funkció biztosítása a médiában, kötelező tartalmi és formai szerep az oktatásban, szervező és/vagy értékelő funkció a társadalmi csoportok támogatáspolitikájában.
- **A részvételhez szükséges képességek** fejlesztésének támogatása az egyéni tanulási helyzetekben, és a szervezetek tanulási folyamataiban egyaránt.
- **A fennmaradó és fenntartó közösségek** témájában további kutatások folytatása és az együttműködések ösztönzése például a tudásbázis megosztása, a közös érték- és normarendszerek kialakítása, vagy a fejlesztések területén.

(TK-3) A társadalmi béke, a biztonság és a jogállami keretek biztosítása.

- **A jogalkotási folyamat** keretében a jogszabályok minőségének javítása, a társadalmi részvétel biztosítása.
- **A normakövetés javítása** érdekében hangsúlyt kell fektetni a megelőzésre, ellenőrzésre és felügyeletre, a szankciórendszer tökéletesítésére, valamint a bűnelkövetők társadalmi reintegrációjára egyaránt.
- **A jogérvényesítés** során érvényt kell szerezni az egyenlő bánásmód követelményének és az érintett hatóságok közötti együttműködés erősítésének

(TK-4) A munka révén jövedelemhez való jutás és társadalmi integráció elősegítése

- **A munkához, illetve munkaként elismert tevékenységhez jutás mindenki számára történő biztosítása** érdekében a foglalkoztatottság növelése mellett szükséges :munkaként elismerni olyan, nem piaci tevékenységeket, amelyek nélkülözhetetlenek a társadalom egészséges működéséhez; lehetőséget biztosítani a részmunkaidős aktivitásra, illetve egyéb alternatív foglalkoztatási formákban való részvételre; továbbá a tényleges munkaidő maximalása, illetve csökkentése.
- **Megóvni a társadalmi kirekesztődéstől** a munkaerőpiacra nem integrálható embereket egyrészt a szociális ellátórendszeren keresztül, másrészt kulturális, egészségügyi vagy egyéb közjavak szolgáltatásával,.
- **A társadalomra nehezedő nyugdíjterhek növekedésének minimalizálása** érdekében törekedni kell arra, hogy érje meg tovább munkában maradni.

3.3. A KÖRNYEZET ELTARTÓKÉPESSÉGÉNEK MEGŐRZÉSE

3.3.1. Természeti értékek védelme

Célunk a természetes ökoszisztémák működőképességének megőrzése. Ennek záloga az élővilág sokféleségének megőrzése, illetve hogy a természeti erőforrásokat csak olyan mértékig szabad használatba venni, hogy a szóban forgó ökológiai rendszerek hosszú távon is folyamatosan biztosítani tudják szolgáltatásaikat, stabilak és rugalmasak legyenek.

Már a 90-es évektől megváltozott a természeti értékek védelmének stratégiája, amely egyértelművé teszi, hogy a természetes élőhelyek elszigetelt védelme már nem tartható, hanem biztosítani kell az egyes területek közötti kapcsolatot (ökológiai folyosók) és a külső, természetközeli közeget és környezetet, amely már hosszú ideje befolyásolja működésüket. A természetvédelem, az agrár-környezetvédelem és a környezetgazdálkodás eszközei segítségével hosszú távon biztosítani kell és lehet tehát az ökológiai rendszerek működését, segítve ezzel mindazon erőforrások fennmaradását, melyektől az emberi társadalom léte is nagymértékben függ.

A természeti rendszerek működőképességének megőrzésében a következő fő eszközöket kell alkalmazni: természeti értékek aktív védelme, integráció, intézményes védelem, életmód- és szemléletváltás, illetve a társadalmi részvétel.

Legfontosabb cselekvési területek – természeti értékek (TE)

(TE-1) természeti értékek aktív védelme. Európai összehasonlításban is értékes erdők, gyepterületek és vizes élőhelyek vannak hazánkban, valamint jelentős földtudományi értékekkel és gazdag agro-biodiverzitással (pl. őshonos magyar állat-, hagyományos kultúrnövény fajták és vad rokon fajok) rendelkezünk. Ezek megőrzése – a természetes flóra esetében magbank(ok) létrehozása – fontos és sürgető feladat, amit a jogi védelem biztosítása, a gazdaság szereplőinek, illetve a természeti szempontból értékes területek tulajdonosainak ösztönzése, és a fenntartható területhasználat kialakítása segít. Az egyes élőhelytípusok esetében meghatározható, hogy milyen módon érhetők el a fenti célok. A környezettudatos gazdálkodási módok használatát segítik a horizontális és zonális programok, melyek közé tartozik a tájgazdálkodás elterjedését támogató Érzékeny Természeti Területek (ÉTT) rendszere. Az Európai Unióhoz való csatlakozással a Natura 2000 területek fenntartható földhasználata ugyancsak erősíti ezt a folyamatot. E területen az önkéntesen vállalt korlátozásoknak nagyobb lehet a környezeti tényezőkre gyakorolt pozitív hatása, mint a kötelezően elrendelt korlátozásoké, ezért a horizontális és zonális programok egymásra épülését kell kialakítani.

(TE-2) Integráció. Az életközösségek működőképességének és a biológiai sokféleség megőrzése, illetve a természeti erőforrások fenntartható használata csak a gazdaság összes szereplőjének és a társadalom minden tagjának aktív együttműködése által valósulhat meg. Az un. „intézményes természetvédelem” önmagában nem képes a fenntarthatóság elérésére. A természet megőrzésének szempontjait a gazdaság minden ágazatában érvényre kell juttatni, különösen igaz ez a környezetünket leginkább terhelő ágazatokra. A mező- és erdőgazdálkodásnak a művelt terület nagy részén a természeti adottságokhoz igazodó művelést kell folytatnia. A mezőgazdaságnak egészséges és biztonságos élelmiszereket kell termelnie. A természetes folyamatok működését nem (vagy kevésbé) gátló mezőgazdaság megőrzi a talajokat, az ivóvízbázisainkat, felszíni vizeinket, az élővilágot, a tájat és benne az embert, közösségeit és kultúráját. Az erdőgazdálkodásban a természetközeli erdőgazdálkodási módszerek további elterjesztésére van szükség. Az Erdőrezervátum Program által kijelölt területek védetté nyilvánításait el kell végezni. A Biológiai Sokféleség Megőrzéséről szóló Stratégia és Cselekvési Terv célkitűzései alapján szükséges megtenni a megfelelő lépéseket a területfejlesztés, a turizmus, a vadászat, a bányászat, a halászat és a halgazdálkodás területén.

Az integráció szoros kapcsolódást feltételez az intézményes védelemmel, hiszen leginkább a jogi eszközökkel lehet biztosítani az ágazatok aktív szerepvállalását, közreműködését a fenntartható fejlődés céljainak elérésében.

(TE-3) Intézményes védelem. A természet degradációs folyamatainak lassítása, megállítása érdekében szükséges az intézményes természetvédelem elegendő forrással való működtetése. Ugyancsak fontos a természethasználat jogi eszközökkel való szabályozása, ösztönzése és a jogszabályok betartatása.

(TE-4) Életmód és szemléletváltás. A természeti környezet megőrzésének sikere attól függ, hogy a lakosság mennyiben tekinti értéknek a biológiai sokféleséget, megérti-e a természet-társadalom-gazdaság komplex összefüggéseit, egymásrautaltságát, mennyiben hajlandó és képes olyan életmódot és fogyasztási szokást választani, amely nem vezet a még működőképes természeti rendszereink tönkretételéhez. Kiemelten fontos a környezettudatosság növelése, a megértési folyamat elősegítése, a fenntartható életmódra való ösztönzés.

(TE-5) Részvétel. A természetvédelem legitimációjához elengedhetetlen, hogy a társadalom elfogadja a szükséges beavatkozásokat, aktívan részt vegyen az intézkedések megvalósításában és hozzáadja saját ismereteit, tudását. Az érdekeltek bevonásának gyakorlatát, intézményi feltételeit meg kell teremteni és folyamatosan fejleszteni szükséges.

3.3.2. Az éghajlatváltozás veszélyét erősítő tevékenységek visszaszorítása és felkészülés az éghajlatváltozásra

Az éghajlatváltozás szerteágazó hatásokkal jár, az ellene való küzdelem is sok területen összehangolt beavatkozásokat kíván. Döntően befolyásolja a mezőgazdaság jövőjét, és sok más gazdasági szektor jövedelmezőségét, de jelentős hatással van a társadalomra is, mert például az olyan súlyosabb időjárási események, mint az áradások és az aszályok, gyakran aránytalan mértékben sújtják a legrosszabb helyzetben lévő társadalmi csoportokat és régiókat.

Az éghajlatváltozással kapcsolatban **célunk az üvegházhatású gázok légkörbe való kibocsátásának csökkentése**, a nyelők növelése; másrészt **fel kell készülni, alkalmazkodni kell a változó időjárási és éghajlati hatásokhoz**, ami a várható változásokra való felkészülést, az előrejelzést, a megelőzést, a károk mérséklését és a helyreállítás hatékonyságának javítását jelenti. A csökkentés és az alkalmazkodás céljának együtt kell megjelennie a tervekben és az intézkedésekben, hogy a lehető leghatékonyabb cselekvést biztosítani lehessen.

A klímaváltozásra való felkészülés érdekében megtett lépések nem csak a kibocsátások mérséklésére és az alkalmazkodás javára hatnak, hanem segíthetnek más fenntarthatatlan tendenciák enyhítésében is. Energiahasználatunk átalakítása nem csak az üvegház-gázok kibocsátását csökkentheti, hanem jelentős megtakarításokkal is jár. A fosszilis energiahordozók kiváltása megújulókkal pedig az üzleti életnek kínál lehetőségeket egy új, magas technológiai szintű szektorban; a CO₂-re vonatkozó kibocsátás-kereskedelmi rendszer pedig az ipari üzemeket arra ösztönzi, hogy a leginkább költségkímélő módon csökkentsék kibocsátásukat. Ezen túl az éghajlatváltozás elleni fellépés a szinergikus kapcsolatok révén nagyobb energia-ellátási biztonságot, az egyéb szennyezőanyagok kisebb mértékű kibocsátását, jobban a helyi erőforrásokra támaszkodó fejlődést és minőségi foglalkoztatást is hozhat magával.

Legfontosabb cselekvési területek – klímaváltozás (KL)

(KL-1) Az üvegház hatású gázok kibocsátásának szabályozását, mérséklését elsősorban az energiaszektorban és a közlekedésben alkalmazott szabályozásoknak, az ebből adódó áraknak kell biztosítaniuk a megfelelő ösztönzést az igényeket generáló ágazatokban végrehajtandó változásokhoz. Ilyen szabályozásnak tekintendő az EU emisszió-kereskedelmi rendszere, amely a gazdasági szereplők számára gazdasági kényszerré teszi az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentését (az EU ETS rendszere egyben igyekszik a kibocsátás-szabályozás költségeit minimalizálni). Ezen belül:

- Az energiagazdálkodásban egyrészt a szén-dioxid kibocsátást kell csökkenteni **az energiahatékonyság javításával és a nem fosszilis energiahordozók nagyobb arányú használatával**, másrészt az energiarendszereket, illetve a rendszerek szabályozását rugalmasabbá kell tenni.
- A közlekedésben a szén-dioxid kibocsátás csökkentése, a jobb hatásfokú, **kisebb energiafogyasztású közlekedési eszközök** alkalmazásának ösztönzése, az **alternatív üzemanyagok** és az azokat felhasználó járművek elterjesztése, illetve a változó időjárási körülmények között **a közlekedési infrastruktúra állapotának megőrzése** a feladat.
- A településeken a **fűtés és hűtés hatékonyabbá tétele** a legfontosabb. (pl. szigetelések, passzív házak elterjesztése, stb.)

(KL-2) A klímaváltozás hatásaira való felkészülés teendőit össze kell hangolni a különböző szektorok között.

- **A mező- és erdőgazdaságban fel kell készülni** a változó klimatikus körülményekre. Ennek központi kérdése az ezeket a változásokat figyelembe vevő talajművelés (amelynek víztároló és CO₂-elnyelő kapacitása jelentős), a „kettős rendeltetésű” (belvíz-aszály) vízrendszerek kialakítása, illetve az erdőtelepítés. Az erdőtelepítés során fontos a termőhelynek megfelelő fafaj-megválasztás, mely során előnyben kell részesíteni az őshonos fajokat. Az őshonos erdőtársulások erdészeti kezelése során a folyamatos erdőborítást biztosító erdőgazdálkodási módszerek alkalmazását kell előtérbe helyezni
- **A vízgazdálkodásban** elsősorban az extrém hidro-meteorológiai eseményekre, szélsőséges csapadékvízviszonyokra kell felkészülni, melyek egyrészt fokozódó árvízveszélyt, másrészt szárazságot eredményezhetnek. Javítani kell az árvízi biztonságot, beleértve a kisebb vízgyűjtőkön, illetve településeken előforduló, úgynevezett hirtelen-árvizek elleni védelmet is. Hatékonyabb öntözéses rendszerek kialakítására kell törekedni, valamint növelni kell hazánk területén **a vízvisszatartást, a vízmegtartó képességet**. Biztosítani kell a vízkészletek fokozott védelmét.
- Az **építkezési szokásokban** és szabványokban, valamint a településszerkezet kialakításában követni kell a megváltozott klimatikus viszonyokat, a veszélyeztető tényezők változását,
- A települési (városi) **zöldfelületek** növelésével, **zöldfelületi rendszerek** kialakításával javítani szükséges a települések mikroklimatikus adottságait és ezáltal az ott lakók életminőségét.
- A környezet-egészségügyben fel kell készülni a várható klimatikus, illetve a szélsőséesebb időjárási hatásokra.
- A katasztrófavédelemben – s ehhez kapcsolódóan az érintett előrejelzési és riasztási rendszerek vonatkozásában - fel kell készülni az **éghajlati jellemzők változására**, s, különösen az ezek következtében várható **szélsőséesebb meteorológiai és hidro-meteorológiai** eseményekre.

- A biztosítások területén a megfelelő pénzügyi háttér kialakítása a feladat a szaporodó és mind nagyobb kártétellel járó környezeti eredetű katasztrófák következményeinek kezelésére.

(KL-3) Támogatni kell az éghajlatváltozást kiváltó tényezőkkel, azok szabályozásával, az éghajlatváltozás folyamatával és hazai hatásaival, valamint az alkalmazkodási lehetőségekkel kapcsolatos *megfigyeléseket és kutatásokat, valamint azok eredményeinek felhasználását a meteorológiai előrejelzési és riasztási rendszer tökéletesítésének érdekében.*

(KL-4) Erősíteni kell az éghajlatváltozással kapcsolatos lakossági tájékozottságot, a kibocsátás-csökkentési és az alkalmazkodási lehetőségeire vonatkozó ismeretek közreadását, azok alkalmazásának elősegítését.

3.3.3. Fenntartható vízgazdálkodás kialakítása

A vizekkel kapcsolatos fenntarthatósági **cél a takarékos, értékvédő gazdálkodás, és a vizeknek a következő generációk számára való megőrzése.** Ezen belül a természetes és mesterséges vízkörforgás mennyiségi és minőségi összehangolása, elsősorban a megújuló felszín alatt vízkészlettel való fenntartható gazdálkodás megteremtése, az egészséges ivóvíz biztosítása, a szennyvíz-elvezetés és -kezelés megoldása, a vizek szennyezésének elkerülése, illetve elegendő víz biztosítása a természetes élőhelyek számára. Ennek érdekében szükséges, hogy Magyarország is jelentős haladást érjen el az integrált vízgazdálkodás megvalósításában.

Ezen belül a felszíni vizek a vízkivétel szabályozásával a belezúró szennyezések forrásainak felszámolásával óvhatók. A kisebb vízfolyások egyes időszakokban előforduló vízhiányának csökkentése a vízhasználók belső vízgazdálkodásának szabályozásával és/vagy a vízkészletek átcsoportosításával érhető el.

Cél, hogy az EU és hazai szabályozás segítségével a mennyiségi és minőségi követelményeken túlmenően az egyes vízgyűjtők komplex vízgazdálkodása – beleértve a vízviszátartást is– megvalósuljon.

Legfontosabb cselekvési területek – vízgazdálkodás (VG)

(VG-1) Mennyiségi egyensúly kialakulása a mesterséges vízkörforgásban, a víztakarékos és szennyezés-mentes technikák elterjesztése.

- **(a)** A vízháztartás egyensúlyának biztosítása a földhasználati döntésekben.
- **(b)** A vízkészletek és a vízminőség védelméhez szükséges mezőgazdasági, belvíz-elvezetési gyakorlati változások elősegítése,
- **(c)** A vizek túlzott igénybevételeinek megakadályozása érdekében a vízhasználat hatékonyságát javító intézkedések bevezetése.
- **(d)** Olyan szabályozás kialakítása, amely biztosítja a vízszolgáltatások megtérülésének elvét, beleértve a környezeti és a vízkészletekkel összefüggő költségeket.

(VG-2) Összhangban az Európai Közösség víz-politikáját megtestesítő Víz Keretirányelv előírásaival 2015-ig **jó állapotba kell hozni a felszíni és felszín alatti vizeket,** és fenntarthatóvá kell tenni ezt a jó állapotot. A vizek jó állapotát a vízgyűjtő-gazdálkodási tervezés eszközeivel szükséges elérni az érdekeltek széleskörű bevonásával.

Ezen belül a legfontosabb teendők:

- (a) A **vízszennyező anyagok**, folyékony hulladékok **vízbe bocsátásának csökkentése**, a vizekbe kerülő vegyi anyagok veszélyességének minimalizálása.
- (b) **Vizes és vízi élőhelyek védelme, rehabilitációja, a megfelelő vízutánpótlás biztosítása** továbbá a jó ökológiai állapot elérése az EU célkitűzéseinek megfelelően.
- (c) **Árvízi biztonság** növelése. Meg kell oldani az árvízi kockázati térképek alapján, a teret a folyónak elv alkalmazásával az árvíz alacsonyabb szinten történő levezetését. E célok a terepadottságok figyelembevételével történő tározók építése és a nagyvízi meder bővítése révén valósulnak meg. A kisvízfolyások rendezése és a dombvidéki tározók építése is elmaradhatatlan feladat a települések árvíz elleni biztonságának növelése érdekében.
- (d) A táji adottságoknak megfelelő gazdálkodási formák (pl. hagyományos ártéri gazdálkodás) újraillesztése. **Az adottságoknak a jelenleginél jobban megfelelő mezőgazdasági gyakorlat** támogatása
- (e) A különlegesen kedvező adottságok (természetes gyógytényezők) védelme, újratermelődésük biztosítása, **az egészségügyi és turisztikai erőforrások hosszú távú megtartása.**

3.4. A GAZDASÁG FEJLESZTÉSE A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS KÖVETELMÉNYEI SZERINT

3.4.1. A versenyképesség fenntartható erősítése

A gazdasági fejlődésnek meghatározó jelentősége van abban, hogy miként érvényesíthetők a fenntartható fejlődés stratégiai elvei, miként érhetők el a vonatkozó célkitűzések. **A gazdaság versenyképességének növelése is akkor és csak akkor lehet hosszútávon eredményes, ha az a fenntartható fejlődés koncepciójára, alapelveire, célkitűzéseire épül.** Ennek megfelelően az ország versenyképességének értékelése, fejlesztése során számításba kell venni a gazdasági szerkezet, modernizáció, teljesítmény tényezői mellett többek között az ország történelmi, szellemi-tudományos, kulturális-oktatási értékeit, a demokrácia intézményrendszerét, a szociális jólét szintjét, a természeti adottságait és értékeit. Például a hazai élővilág gazdagsága, a biológiai és táji sokféleség komoly megőrzendő érték a fenntartható fejlődés szempontjából, amely – tágran értelmezve az ország versenyképességét – jelentős komparatív előnyt is jelent.

A gazdasági fejlődés társadalmi értelemben akkor fenntartható, ha széles társadalmi bázison nyugszik, minél több ember részt vesz a javak előállításában és élvezzi azok előnyeit. Ennek megfelelően – az Európai Unióban is, a Lisszaboni Stratégia keretében – alapvető stratégiai **cél a versenyképesség és a foglalkoztatás növelésének együttes megvalósítása**, az európai foglalkoztatási stratégiában nevesített teljes foglalkoztatás elérése (ami azt jelenti, hogy a gazdaságilag aktív korú népesség 70 százalékának van munkahelye).

E tag megközelítésben kell foglalkozni a gazdasági versenyképesség erősítésével, amelynek fontosabb rövidebb és középtávú teendőit a „hazai lisszaboni stratégia” határozza meg.

Legfontosabb cselekvési területek – versenyképesség (VK)

(VK-1) A „*hazai lisszaboni stratégia*” továbbfejlesztése, értékelése, felülvizsgálata során biztosítani kell a minél teljesebb összhangot a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiával, illetve e Stratégia többi prioritására meghatározott célokkal és feladatokkal.

3.4.2. Fenntartható termelési eljárások és fogyasztási szokások

Termelésünk és fogyasztásunk természeti erőforrás-igényét csökkenteni kell. Ezt egyrészt a termelés öko-hatékonyságának növelésével, másrészt a hulladékgazdálkodás fejlesztésével lehet elérni. Az öko-hatékony technológiák, az öko-innovációba való beruházás nem csak a környezeti fenntarthatóságot segíti, hanem versenyelőny megszerzését és megtartását is a jövő technológiáiban. Az öko-hatékonyság javítása biztosíthatja a fogyasztási javak iránti piaci igény kielégítését csökkenő környezetterhelés mellett.

Az anyagigény csökkentésének másik útja a hulladékgazdálkodás fejlesztése. Ehhez hozzátartozik a kevesebb hulladékot „gyártó” termelési eljárások, az eddig hulladéknak minősülő anyagok más termelési eljárásokban való hasznosítása, illetve az újrahasznosítás növelése (ipari ökoszisztémák). Az újra nem használható anyagok esetében pedig gondoskodni kell a környezetkímélő elhelyezésről és ártalmatlanításról. Ez megfelel az Európai Unióban is elfogadott prioritási sorrendnek: megelőzés, újrahasználat, újrahasznosítás, ártalmatlanítás. Az egyes esetekben alkalmazandó legmegfelelőbb módszert azonban az érintettek bevonásával végzett széleskörű, az alternatívákat is figyelembe vevő felmérés, illetve értékelés alapján kell kiválasztani.

Ehhez társul az olyan fenntartható fogyasztási minták elterjesztése, amelyek kisebb anyag- és energiaigénnyel – több közösségi szolgáltatással, szellemi termékkel – elégítik ki a szükségleteket, illetve a hulladékkeletkezés megelőzését neveléssel, minták elterjesztésével, értékváltással segítik. El kell fogadni és fogadtatni azt, hogy a fenntarthatóság nem érhető el az anyagi fogyasztás csökkentése nélkül. E nélkül a többi tervezett intézkedés sem éri el célját.

A fogyasztási szokásokat nem lehet elválasztani a lakosság általános kulturális helyzetétől és az oktatás színvonalától. A kulturális javak iránti magasabb kereslet csökkentheti a dologi jólét hajszolását a lakosság körében, ami egyúttal a környezet terhelésének csökkentését is jelenti. Általánosan elfogadott az oktatás, a tudatosság növelésének kedvező szerepe a legfiatalabb életkortól kezdődően.

A megfelelő tájékoztatás jelentős segítséget nyújthat azáltal, hogy informálja a termelőket és fogyasztókat az általuk vásárolt termékek és szolgáltatások hatásairól, és lehetővé teszi számukra a helyes döntések meghozatalát. A fogyasztási szokások megfelelő alakítása szempontjából nem hangsúlyozható eléggé a média szerepe.

E célok elérését a kormányzat előre kiszámítható, hosszú távú szabályozási keret kialakításával biztosíthatja, amely jutalmazza az öko-innovációt, és ezáltal támogatja a fenntartható tevékenységek fejlesztésén dolgozó vállalkozásokat. Az állami intézmények például (központi szervek és hatóságok, helyi hatóságok, iskolák, kórházak stb.) minden évben a GDP 10-15%-át kitevő összegben vásárolnak termékeket és szolgáltatásokat. A közbeszerzések e nagysága már elegendő ahhoz, hogy a fenntartható technológiák piaci sikeréhez szükséges kritikus tömeg létrejöjjön.

Legfontosabb cselekvési területek – természeti erőforrások, termelés és fogyasztás (TF)

(TF-1) A természeti erőforrásigényt befolyásolni kell: **az adórendszer közép-, illetve hosszú távú átalakítása** során már kiemelt figyelmet kell fordítani az öko-innovációk ösztönzésére, valamint támogatni kell az ökoteknológiák piacának bővítését és megfelelő banki, pénzügyi eszközökkel segíteni kell az öko-innovációk gyors piacra jutását, az ökoteknológiai beruházásokat.

(TF-2) A **közbeszerzések** során a leginkább öko-hatékony és környezetbarát technológiákat célszerű előnyben részesíteni, például az infrastruktúra-fejlesztéseknél, vagy a közlekedési eszközök („zöld járművek”) beszerzésénél. A piaci hatásokon túl az állami vezetők példamutatása fontos katalizátor lehet a változásokban.

(TF-3) Ösztönözni kell a **kutatást** és a **technológiafejlesztést** olyan kulcsfontosságú területeken, mint a jövő energiaforrásai (például a hidrogén- és fűtőanyagcellák előállítás), vagy az anyag- és energiatakarékos termelési eljárások.

(TF-4) Támogatni kell a **fenntartható termelés és fogyasztás kialakulását**, építve a már létező kezdeményezésekre az erőforrás- és hulladékgazdálkodási politika, az integrált termékpolitika és -normák, a környezetirányítási rendszerek, valamint az innovációs és technológiai politikák területén.

(TF-5) A hulladékgazdálkodás területén a **hulladékok keletkezésének megelőzése** olyan termelési folyamatokkal, illetve azoknak szolgáltatásokkal való kiváltásával érhető el, amelyek kevesebb és elsősorban újrahasznosított anyagot hatékonyabban használnak fel.

(TF-7) Ipari ökológiai rendszerek felállítása. A hulladékok keletkezését úgy is csökkenteni lehet, hogy az anyag- és energiaáramok mentén elősegítjük a gazdasági tevékenységek összehangolását: az egyik termelési folyamatban keletkező anyag- és energiahulladék legyen egy másik folyamat inputja (ez tulajdonképpen a hulladék fogalmának megszüntetését is jelenti). Fontos, hogy a politikák és az intézkedések (pl.: logisztikai parkok tervezése) minél inkább megfeleljenek ennek az ipari ökológiai megközelítésnek.

(TF-8) A környezettudatos terméktervezés. A környezettudatos terméktervezés a megelőzés elvét terjeszti ki a termékek és szolgáltatások teljes életciklusára, és olyan áruk előállításán fáradozik, melyek az összes életszakaszban (nyersanyagok kitermelése, feldolgozás, fogyasztás, hasznosítás, ártalmatlanítás) alacsony környezetterheléssel jellemezhetők. Ennek érdekében támogatni kell a hosszú élettartamú, jól javítható és hulladékká válásukat követően minél nagyobb arányban hasznosítható termékek tervezését is.

(TF-9) Újrahasználat és újrahasznosítás erősítése; másodlagos nyersanyagpiacok kialakítása. A már keletkezett hulladékok esetében az újrahasználat és az újrahasznosítás követelménye az irányadó. Az újrahasználat érdekében támogatni kell a tartósabb fogyasztási cikkek termelését, és visszaszorítani az egyszer-használatos termékek iránti igényt. Az újrahasznosítás érdekében elő kell segíteni az újrahasznosítási technológiák gazdaságossá válását és a másodlagos nyersanyagok piacának erősödését elsősorban a fogyasztói ártámogatás eszközével, illetve a termelési költségek adóterhelésének mérséklésével.

(TF-10) A fogyasztói magatartás megváltoztatása. A fogyasztói magatartást a környezettudatosság irányába különböző módszerekkel lehet befolyásolni. Legfontosabb a tájékoztatás, a kommunikáció, az oktatás, valamint a gazdaság anyag- és energiaáramlásának minél szorosabb nyomon követése. Olyan termékjelölési rendszert kell alkalmazni, amely felhívja a figyelmet a termék és a csomagolóanyag hulladékká válására, a környezetbarát termékek megkülönböztetésére és a reklámozására. Lényeges a jogszabályi, adózási feltételek átalakítása úgy, hogy a termékek környezetkárosító vagy környezetbarát volta tükröződjön az árakban. A fogyasztói magatartás megváltoztatásában fontosak a lakossági újrahasznosítási, szelektív gyűjtési programok is. Elő kell segíteni a kereskedelem nagyobb szerepvállalását is a fogyasztói szokások fenntarthatóbbá tételében. Ösztönözni kell a fenntarthatóság követelményeinek megfelelő termékek nagyobb arányú forgalmazását, a vásárlók tájékoztatását, a környezetkímélő csomagolások használatát, a szelektív hulladékgyűjtést. Ezek az intézkedések pozitív irányban befolyásolhatják a vásárlók döntéseit és egyúttal javítják a cégek megítélését.

(TF-11) Ki kell dolgozni a „*zöld marketing*” konzisztens rendszerét és elterjesztésének feltételeit, beleértve a „zöld számvitel” preferálását is, ami a környezeti teljesítmények mérésének állami támogatásával jár.

(TF-12) A nem hasznosítható hulladék környezetbarát ártalmatlanítása. Az újra nem hasznosítható hulladékok esetében is minimalizálni kell a környezeti és társadalmi károkat. Csökkenteni kell a hulladék helyfoglalását és javítani a természetbe való illeszkedését (elbomlás, közetesedés). Lehetőség szerint biztosítani kell a hulladékáramok helyi kezelését. A kiegyensúlyozott területi fejlődést szem előtt tartva fontos feladat, hogy megvédjük a fejlettebb régiókat attól, hogy a fejlettebbek hulladéklerakó helyeivé váljanak.

(TF-13) Fenntartható ásványvagyon-gazdálkodás. Szükséges az ásványvagyon-gazdálkodás részletes szabályozása, különös figyelemmel a fenntarthatóságra és a környezettudatosságra. Biztosítani kell a bányászati tájrendezések folytatását a környezeti, természeti viszonyokhoz illeszkedő újrahasznosítási célok megvalósítása mellett.

3.4.3. Az energiagazdálkodás átalakítása

Az energia nem csak ellátási és környezeti ügy, hanem nemzetbiztonsági és hosszú távú versenyképességi kérdés is. Energiahasználatunk túlzott igényeket támaszt a megújuló és a nem megújuló erőforrásokkal, a környezet elnyelő kapacitásával szemben, miközben az erőforrásokért folyó versengés gazdasági, politikai és társadalmi feszültségeket okoz. Ezért – az egyes alternatív energiaellátási lehetőségek integrált, a hosszú távú hatásokat is figyelembe vevő mérlegelésével és tervezésével – **át kell alakítanunk energiagazdálkodásunkat úgy, hogy az üvegházhatású gázok kibocsátását csökkentjük, energiaigényünket pedig minél nagyobb arányban a megújuló energiaforrásokból nyerjük, lehetőleg helyi forrásokból.** Hosszú távon meg kell célozni, hogy a fosszilis energiahordozók használata és az energiahordozók importja nagymértékben csökkenjen.

A fenntartható energiaellátással, energiahasználattal kapcsolatos intézkedések nem csak az energiaellátás biztonságát, az éghajlatváltozás csökkenését, és a levegőszennyezés csökkenését szolgálják. A megújuló energiatermelés a hagyományosnál kisebb léptékű, helyi adottságokra épülően alkalmazható, ennél fogva pozitív hatással lesz a helyi és regionális fejlődésre, a szegénység csökkentésére, minőségi munkahelyek létrejöttére, valamint – az

energiaigények helyi kielégítése folytán – a tágan értelmezett biztonságra is. A geotermikus energiakészletek, a napenergia és a biomassza energetikai felhasználása jelentősen hozzájárulhat a termelési struktúra átalakításához, a gazdálkodók jövedelemtermelő képességének a fenntartásához, ezáltal a vidéki munkahelyek megőrzéséhez.

Legfontosabb cselekvési területek – energia (EN)

(EN-1) Az energiahordozók felhasználásának csökkentése. A jelenleg túlnyomórészt fosszilis energiakészletekből nyert energiahordozók felhasználását csökkenteni kell. Ennek elérésében a legfontosabb feladatok:

- (a) a termelés energiaszintjének csökkentése a tisztább termeléssel, a megelőzéssel és a technológia változtatásával;
- (b) a gazdaságszerkezet változtatása a kevésbé energiaigényes ágazatok javára, amit sok tényező befolyásol, többek között a természeti és humán erőforrások rendelkezésre állása;
- (c) az energiahatékonyság javítása az átalakítási veszteségek elkerülésével. Ahelyett, hogy minden energiahordozót a sok átalakítással, ezáltal sok veszteséggel termelt nagyhálózati energiával elégítenénk ki, hatékonyabb megoldás az energiák helyi, primer forrásból való termelése;
- (d) a lakossági és közösségi energiahordozók felhasználásának csökkentése jobb hőszigeteléssel, takarékosabb gépekkel és eszközökkel, a fogyasztói minták megváltoztatása a kevesebb energiát igénylő javak és szolgáltatások irányába.

(EN-2) A hazai nem fosszilis energiakészletek felhasználásának növelése. Az energiaszektor átalakítása, további fejlesztése során - a hatékonyság növelése mellett - a megújuló energiák irányába tett megfelelő lépések egyúttal meghatározó mértékben hozzájárulnak az üvegházhatású gáz kibocsátások hosszú távú szabályozásához. A megújuló energiakészletek kiválasztása, felhasználása során is messzemenően tekintettel kell lenni a különböző további környezeti hatásokra. Növelni kell a megújuló energiakészletek részarányát, főképp az olyan felhasználási területeken, ahol nem kell energiaátalakítás (geotermikus fűtés), vagy nagy kapacitások állhatnak rendelkezésre (geotermikus energiatermelő rendszerek, földhőszivattyúk, napkollektorok, biomassza-hasznosítás stb). Az EU célja a megújuló energiakészletek részarányának 20%-ra növelése 2020-ig az össz-energiafelhasználásban, s ebben - a hazai adottságok és lehetőségek figyelembevételével – megfelelő arányban és módon részt kell vállalni.

(EN-3) Az energiarendszer átalakításának, fejlesztésének költségeivel, műszaki feltételekkel, működési biztonsággal összefüggő feltételei. Az energiaárakban a kitermelési költségeknek meg kell jelenniük, emellett a környezetre gyakorolt externális költségeket is egyre jobban figyelembe kell venni. Ezáltal megvalósulhat a szennyező fizet elve, mely hozzájárul a fogyasztók energiatakarékos viselkedésmódjának kialakulásához. Az energiarendszert ezzel párhuzamosan alkalmassá kell tenni a megújuló energiaforrások felhasználásával termelt villamos-energia befogadására az árak, a műszaki feltételek, illetve a működési biztonság tekintetében.

(EN-4) Mérsékelni kell a közlekedés energiafelhasználását, ennek érdekében biztosítani kell a személy- és áruszállítási rendszerben a környezeti szempontból kedvezőbb közlekedési módok részarányának megőrzését, fejlesztését a szolgáltatási színvonaluk, versenyképességük javításával, szabályozással és a gazdasági ösztönzés eszközeivel el kell érni a közlekedés járműállományának energiahatékony fejlesztését, cserélődését.

(EN-5) Ösztönözni kell a nagyobb arányú megújuló-energia felhasználást, a fosszilis üzemanyagok helyettesítését a közlekedésben (pl.: második generációs bio-üzemanyagok, biogáz alapon előállított GTL üzemanyagok, kísérleti és kísérleti jelleggel hidrogénüzemű gépjárművek). Tovább kell fejleszteni az ehhez szükséges jogszabályi háttérrel felhasználva a gazdasági ösztönzés (adókedvezmények/mentességek, támogatások, és kedvezményes hitelek) eszközeit a kutatás-fejlesztés, az alternatív üzemanyagok előállításának és forgalmazásának, de különösen a felhasználó járműparknak a fejlesztésére. Az EU célja 2020-ig a bio-üzemanyagok részesedésének minimum 10%-ra növelése a közlekedési célú üzemanyag felhasználásban.

(EN-6) Kutatás-fejlesztés nemzetközi koordinációban és az energiaszektor vállalataival együttműködve. Az energiatermelés és fogyasztás átalakítása sok műszaki fejlesztést és innovációt is igényel. Ezt célszerű nemzetközi együttműködésben végezni, hogy az eredményeket minél szélesebb körben lehessen alkalmazni. Be kell vonni azokat az energiaszektorban működő cégeket is, amelyeknek egyrészt kihívást jelentenek a változások, másrészt annak jelentős előmozdítói lehetnek. A fenntartható fejlődés elérése csak az érintettek bevonásával, szoros együtt-tervezéssel valósulhat meg; ez nem csak az egyénekre, közösségekre vonatkozik, hanem a gazdasági szereplőkre is.

(EN-7) Az építési szokások és normák megváltoztatása. Az egyes épületek – és azok energiaellátó-rendszereinek – környezettudatos és energiatakarékos tervezésével, átalakításával és fejlesztésével, illetve a fűtési rendszerek energiahatékonyabbá tételével csökkenthető a fajlagos energiaigény.

3.4.4. Fenntartható mobilitás és térszerkezet kialakítása

Az elérhető áron megvalósuló közlekedés a gazdasági és társadalmi kapcsolatok fenntartása szempontjából egyaránt szükséges. A negatív hatások azonban – például a forgalmi torlódások, az egészségkárosító hatások és a környezeti ártalmak – mindenki számára károsak. *A gazdaság növekedésével a közlekedés iránti igény is növekszik. A fokozott növekedés azzal jár, hogy a gépjárművek környezeti teljesítményének jelentős javulása ellenére fokozódnak a negatív hatások, és a jelenlegi tendenciák nem fenntarthatók.*

Célunk közép-, illetve hosszú távon egy olyan közlekedési hálózat kialakítása, amely ellátja a mobilitás iránti igényből származó funkciókat, biztosítja az elérhetőséget és erősíti a kohéziót, ugyanakkor tér- és környezethasználata, környezeti terhelése a lehető legkisebb marad. A közlekedés átalakítását csak a térszerkezettel együtt lehet kezelni, hisz ez utóbbiból származnak a közlekedési szükségletek. A térszerkezet – gazdasági és társadalmi tevékenységek elhelyezkedése – akkor változik a fenntarthatóságnak megfelelően, ha az átalakulás nyomán csökken a közlekedés iránti igény, a környezet terhelése, illetve nő a társadalmi kohézió.

Az alacsonyabb gazdasági, társadalmi és környezeti hatásokkal járó mobilitás elérése megtehető a közlekedés iránti igény csökkentésével, a közlekedés térbeli szerkezetének és időbeli lefolyásának változtatásával, a közlekedési módok megváltoztatásával (például kötöttpályás közlekedés fejlesztése a közúti fejlesztések helyett, rövid távolságokon kerékpáros és gyalogos közlekedés, valamint a tömegközlekedés fejlesztése), a környezetterhelés csökkentésével (tisztább járművek és alternatív üzemanyagok), illetve a meglévő létesítmények kiegészítésével és felújításával.

A fenntartható közlekedés és térszerkezet rengeteg előnnyel jár: a tömegközlekedés és a kötöttpályás közlekedési módok fejlesztése; a forgalmi torlódások felszámolása csökkenti a vállalkozások költségeit, időt takarít meg, javítja a regionális és helyi munkaerőhöz és fejlődéshez való hozzáférést, mérsékli az éghajlatváltozást és a környezet terhelését, mivel csökkenti a kőolajtól való függést, fokozza az energiabiztonságot; fejleszti a helyi környezetet, és csökkenti az egészségre gyakorolt hatásokat és élhetőbb környezetet biztosít, különösen a városi térségekben.

Legfontosabb cselekvési területek – mobilitás és térszerkezet (MO)

(MO-1) A legfontosabb elv a fenntartható közlekedés kialakításában **a helyi kapcsolatrendszerek erősítése**, és a távolsági kapcsolatoknak a helyi hálózatokhoz való igazítása. Ebből az elvből következik a térszerkezet olyan alakítása, amely **csökkenti a közlekedés iránti igényt**. A településen belül a célpontok egy részének (közösségi szolgáltatások, napi bevásárlás, szórakozás, sport helyi lehetőségei) közelségét, gyalogos távolságon belülre kerülését kell biztosítani. Ide sorolható még a kommunikáció révén kiváltható közlekedés: az e-közigazgatás és a távmunka. Fontos eszköz lehet a gyalogosbarát közterületek kialakítása, olyan csillapított forgalmú övezetek létrehozása, amelyek egyben kerékpáros közlekedésre is alkalmasak, és mindezeknek olyan forgalomtechnikai szervezése, ami az átmenő forgalom számára nemkívánatossá teszi e zónákat; valamint a P+R parkolók, az intermodális, széles szolgáltatást nyújtó átszállóhelyek megvalósítása, népszerűsítése, illetve átszállás nélküli agglomeráció-belváros vasúti/közüti tömegközlekedési viszonylatok kialakítása, előnyben részesítése. A kötöttpályás eszközöket a városi közlekedésben (személy- és teherszállításra egyaránt) lehet és szükséges is használni.

(MO-2) **A közlekedés térbeli megosztásának változtatása.** A közlekedés célpontjainak közelebb hozása elősegíti azt is, hogy sűrű helyi kapcsolatrendszerek alakuljanak ki, és ezzel csökkenjen a nagyobb távolságot igénylő utazások, illetve szállítások mennyisége. A helyi kapcsolatok bővülésével nő a helyi közlekedési kapcsolatok fontossága és csökken a távolságiaké. Ennek megfelelően a helyi utakat ellátó elemek fontossága is megnő. Ha a városi agglomerációkban a nagy mobilitás-jellemzőjű (oktatási, kereskedelmi, intézményi) funkciókat – lehetőleg nagy beépítési intenzitású területhasználattal – a tömegközlekedési gócpontokra helyezzük, az egyéni eszközhasználat és az összes mobilitási teljesítmény is automatikusan csökken. Ezzel párhuzamosan és ezt segítve lehet területrendezési eszközökkel (pl.: korlátozások) csökkenteni a tömegközlekedési gócpontokon kívüli további bevásárlóközpontok építését, valamint korlátozni a beépítésre szánt területek bővítését.

(MO-3) **A közlekedés időbeli lefolyásának változtatása.** Fejlett információtechnológia segítségével a közúti közlekedésnél a megtett távolsággal arányos, időben differenciált tarifákkal (pl.: városi útdíj, autópálya útdíj, emellett a párhuzamos alsórendű úthálózaton bevezetett útdíj) lehet a közlekedés időbeli lefolyását megváltoztatni. Ezzel csökkenthetők a torlódások. Szintén hasznosak az olyan, már működő hatásági eszközök is, mint a **nehéz tehergépjármű forgalom időszakos tilalma**; esetenként indokolt lehet az időszakos forgalomkorlátozás.

(MO-4) **A közlekedés összetételének változtatása** - közép-, illetve hosszú távon a környezetkímélőbb közlekedési módokra való átállás. **A teherforgalomban** a légi- és közúti forgalom helyett a vasúti és vízi közlekedést segítheti: a környezeti költségeket tükröző tarifaképzés, a közúti teherszállítás fokozatos vasútra terelése, a logisztikai központok kiépítése, azaz a közlekedési alágazatok közös rendszerbe szervezése, összehangolása, a

vasútnál a korszerű technológiának a szervezésben való alkalmazása, illetve a pontosság, biztonság, megbízhatóság növelése. A **személyközlekedés** terén: a helyközi és távolsági tömegközlekedés és a kötöttpályás közlekedési módok fejlesztése; hosszú viszonylatok kialakítása, a megállóhelyek rendezése, egyszerű és kis távolságon elérhető átszállási lehetőség kialakítása, a különböző technikai eszközök közös rendszerbe szervezése (közlekedési szövetség), kulturált, nem szükségképpen olcsó, de minőségi szolgáltatást nyújtó rendszer az, amely képes lehet a ma autójukat használókat átvonzani a közösségi közlekedés használatára.

(MO-5) A közlekedés környezetterhelésének csökkentése. A környezetterhelés a szennyezés (beleértve a zajterhelést), a területhasználat és az erőforrás-használat összessége. Ezeket elsősorban megelőzni (hosszú távon a kötöttpályás közlekedés előnyben részesítése a közúti közlekedéssel szemben stb.) szükséges. A modern technológiák segítségével a megelőzhető terheléseket csökkenteni kell, például katalizátorok és kisebb fogyasztású motorok segítségével, nem elfelejtve az úgynevezett visszapattnó hatásban rejlő veszélyeket, azaz, hogy a fajlagos anyag- és energiaigény csökkentése a termékek relatív olcsóságán keresztül az összes anyag- és energiahasználat és a környezetterhelés növekedéséhez is vezethet. Bár a tisztább járművek és alternatív üzemanyagok önmagukban nem oldják meg a közlekedés alapvető fenntarthatósági problémáit, de használatuk elengedhetetlen a közlekedés környezetterhelésének csökkentéséhez. A közlekedési igények racionalizálása mellett szükséges, hogy az igények kielégítése mind nagyobb hányada környezetbarát, alternatív közlekedési módok és üzemanyagok felhasználásával történjen. A megfelelően kezelt, fenntartott természetes felszíni vizek a hajózás számára is jól használhatók.

(MO-6) A meglévő létesítmények megbecsülése, kiegészítése, felújítása. Az erőforrásokkal való takarékoság része, hogy használjuk és kihasználjuk, továbbá megfelelő állapotban fenntartsuk a meglévő létesítményeket. A közlekedés működése döntően korábban megépített létesítmények és eszközök használatán alapszik, az új fejlesztések mindössze néhány százalékot tesznek ki. Az új fejlesztések kezdeményezésakor hitelesen meg kell vizsgálni, hogy nem érhető-e el hatékonyabban a kívánt cél a meglévő létesítmények jobb állagmegóvásával, felújításával. A vasúti csatlakozás lehetőségét a városközponthoz minél közelebb kell vinni, ezért a meglévő, városközponthoz közeli állomásokat a kötöttpályás közlekedés csomópontjaiként újjá kell éleszteni. Ebből következően alapvető fontosságú a meglévő hálózatok alkalmassá tétele a mai követelmények kielégítésére (a vasútvonalak villamosítása, elfogadható sebességre kiépítése, lassújelek jelentős csökkentése, felszámolása, közutakon a megengedett tengelynyomásra való kiépítés stb.). Ennek megoldásához a közlekedés fejlesztésével kapcsolatos programok forráselosztásának meghatározása során a meglévő műszaki infrastruktúra felújítására, továbbfejlesztésére kiemelt figyelmet kell fordítani.

(MO-7) Szabályozó eszközök, forgalomtechnikai intézkedések alkalmazása a túlzott gépkocsiforgalom visszaszorítása érdekében a túlterhelt illetve veszélyeztetett területeken, például a városi közúti vasút (villamos), buszviszonylatok forgalomtechnikai előnyben részesítésével (elkülönített pálya/sáv, csomóponti előnyben-részesítés állandó, vagy aktív fázistervvel).

3.4.5. Gazdasági szabályozás

A gazdasági fenntarthatóság egyik meghatározó eleme a megfelelő gazdasági szabályozás, pénzügyi folyamatok fenntartása, az eladósodás elkerülése és az állami funkciók finanszírozhatóságának biztosítása. Ugyanakkor ezen a területen nagyon sokat tehet a kormányzat azzal, ha egy környezetkímélő, a társadalmi problémákat csökkentő és innováció-barát szabályozási rendszert dolgoz ki. A **cél** az, **hogy a gazdasági szabályozás eszközeivel létrehozzuk a gazdaság számára azokat a létfontosságú visszacsatolásokat** (korlátokat és ösztönzőket), **amelyek fenntarthatóbb működésre készítenek.**

Legfontosabb cselekvési területek – gazdasági szabályozás (GS)

(GS-1) Strukturális változtatások az egyensúly megőrzése mellett. A pénzügyi fenntarthatóság követelménye szerint az államháztartással kapcsolatos szabályozásnak a bevételek és a kiadások egyensúlyát kell biztosítania. Ez a források és a kiadások átstrukturálását is jelenti.

Az adó- és támogatáspolitikai átalakítási irányainak alapja **a terhek átcsoportosítása az élőlombkáról a környezethasználatra**. Az adópolitika átalakításának fő szempontjává annak a követelménynek kell válnia, hogy a terheket az anyag-, és energiaigényes, illetve a környezetet és az egészséget károsító tevékenységekre csoportosítsa át. Ez a termelést és a fogyasztást a kevésbé energia- és anyagigényes módok felé tereli, olcsóbbá teszi az élőlombkárát és növeli a foglalkoztatást és a helyi erőforrások használatát, s forrást teremthet a fenntarthatóság érdekében megvalósuló beruházások számára. (A változtatások egy része a fogyasztási szerkezet sajátosságai miatt az alacsonyabb jövedelműeket fogja sújtani, ezért ezt számukra kompenzálni kell; az adórendszer változtatása során e szempontot is figyelembe kell venni.) A támogatáspolitikában a környezetszennyező, társadalmilag káros tevékenységek nyílt és rejtett támogatását kell megszüntetni, illetve a környezetkímélő, társadalmilag hasznos tevékenységeket támogatni.

(GS-2) Az externális költségek megjelenítése szabályozással. A környezet használatának és terhelésének költségeit a piac csak akkor tudja beépíteni, ha ennek feltételeit megteremtjük koherens adópolitikával és szabályozással. Az elvet – a használó fizesse meg a külső költségeket is – lehetőség szerint alkotmányban lenne célszerű lefektetni, és ezek után az adózási szabályozásban a fokozatos bevezetés, a közép-, illetve hosszú távú rendszerátalakítás is könnyebben megvalósíthatóvá válna.

(GS-3) Megelőző szemléletű szabályozás. Az üzleti életben ez az „öko-hatékonyság” koncepciójának terjedését jelenti. Az „öko” előtag ebben a felfogásban mind ökonómiai, mind ökológiai értelemben használatos, az öko-hatékonyság „a fenntartható fejlődés és az üzleti érdekek integrációja”.

(GS-4) Bölcsőtől a bölcsőig elv. A megelőző szemléletű környezetvédelmen belül a figyelem a termelési folyamatról fokozatosan a termék teljes életciklusára (a tervezéstől, illetve az erőforrások biztosításától egészen a termék hasznos élettartamának végéig, illetve újrahasznosításáig) helyeződik át. Ez a gazdasági szabályozásban is nagyrészt az életciklus egészére kiterjedő „bölcsőtől a bölcsőig” szemlélet térnyerésének az eredménye.

(GS-5) Önszabályozás és önkéntes megállapodások térnyerése. A vállalkozói szférában fokozottabban kell teret engedni az önszabályozásnak, például a felelős vállalat koncepció

Készítette: a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) – Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium tervezői munkacsoportja; a munkacsoport koordinátora: Dr. Molnár Ferenc

Látta: Kovács István Vilmos

Jóváhagyta: Dr. Vági Márton

elterjedésének elősegítésével, amely a nemzetközi tapasztalatok alapján nemcsak a legolcsóbb, de egyszersmind környezetvédelmi és társadalmi szempontból is a legbiztonságosabb megoldás. Az önszabályozó vállalat társadalmi feltételeinek a megteremtése szemléletváltást jelent majd a környezetvédelmi és szociális politikánkban, ezért ezek eredményeire csak hosszabb távon lehet számítani.

(GS-6) Irányítási-szervezési megoldások. Ez a súlypontok elmozdulását jelenti a technológiától az irányítási-szervezési megoldások irányába. Azon a felismerésen nyugszik, hogy a megfelelő technológia csak szükséges, de nem elégséges feltétele a környezeti és társadalmi teljesítmények javulásának. Azokat a szabványosított irányítási rendszereket, amelyek a minőségjavításban az elmúlt két évtizedben már bizonyították eredményességüket, a környezeti menedzsmentben is kifejlesztették. Ennek érdekében az Európai Unió 1993-ban elfogadta az EMAS-t, a Nemzetközi Szabványosítási Szervezet (ISO) pedig 1996-ban bevezette a jól ismert ISO 14 000 szabványsorozatot a környezetirányítási rendszerek fejlesztése érdekében.

(GS-7) Eszközök széles skálájának kombinatív alkalmazása. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a kívánt célt, nevezetesen a környezetterhelés tényleges csökkenését a fejlett országoknak önmagában sem a direkt, sem a gazdasági szabályozó eszközökkel nem sikerült elérniük, ezért az eszközök egyre szélesebb skáláját igyekeznek egyidejűleg alkalmazni. Ilyen új generációs eszköz például az Európai Unióban az ökocímkézés, az EMAS-rendszer, vagy az önkéntes megállapodás.

4. A VÉGREHAJTÁS ÁTFOGÓ FELADATAI, ESZKÖZEI

A fentiekben megfogalmazott célok elérése csak a társadalom minden tagjának tudatos tevékenysége által mehet végbe. Ennek érdekében együttműködésre van szükség a közszféra, a gazdaság és a társadalom szereplői között. A fenntarthatóságot támogató beavatkozások és műveletek végrehajtása csak rendszerszemléletű megközelítésben lehetséges; ennek fő átfogó cselekvési területei a következők: a tudásbázisunk növelése; a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos tudás széles körű elterjedése, megosztása; nyilvánosság, civil szervezetek fellépése; közpolitikák fejlesztése, átalakítása; az intézményrendszer átalakítása; a változások értékelése és monitoringja.

4.1. A TUDÁSBÁZIS NÖVELÉSE ÉS A TUDÁS MEGOSZTÁSA

Szükséges, hogy a tudományos kutatás erősödésével, és a kutatási eredmények elérhetővé válásával a fenntarthatóságról, az azt veszélyeztető folyamatokról és a szükséges értékváltásról való **tudásbázisunk** – a fenntarthatóbb értékrend és attitűd terjedésével együtt - növekedjen.

A tudásbázis növelése és a tudás megosztása szorosan összefügg egymással. A fenntarthatóságról való tudás **széles körű elterjesztése, megosztása** az oktatáson, a kultúra intézményrendszerén, a médián és más csatornákon keresztül valósulhat meg.

Legfontosabb cselekvési területek – tudásbázis (TB)

(TB-1) Szükséges a fenntarthatóságra vonatkozó – köztük az államilag is finanszírozott – **kutatások és fejlesztések** biztos alapokra helyezése, erősítése és támogatása, a kutatások összehangolása, hazai kutatási stratégia kidolgozása, valamint a hazai stratégiákba való beépítése. Meg kell teremteni a monitorozó rendszerek biztos alapjait is.

(TB-2) Meg kell teremteni a kapcsolatot **a tudományos eredmények és a társadalmi tudás között**. Elő kell segíteni, a fontos és releváns információk olyan formában álljanak rendelkezésre, ami megkönnyíti a társadalom tagjai számára annak befogadását.

(TB-3) *Az oktatás tartalmaiban és formáiban hangsúlyosabban kell megjeleníteni a fenntarthatósági témákat és értékeket.* A fenntarthatóságnak alapkövetelménnyé kell válnia az új ismeretek befogadása és a változó társadalmi és gazdasági viszonyok közötti eligazodás érdekében. Fontos a fenntarthatóság összes vetületével kapcsolatos ismeretek terjesztése és fejlesztése (óvodai nevelés, iskolarendszerű oktatás, képzés, iskolarendszeren kívüli oktatás és továbbképzés, művelődés, ismeretterjesztés, könyvkiadás).

(TB-4) El kell érni, hogy a **holisztikus és gyakorlat-orientált** oktatás gyorsabban terjedjen és a napi gyakorlatba beépüljön (az analitikus ismereteken, a tantárgyakra bontó tudásanyagon nyugvó iskolarendszer kevésbé alkalmas a rendszerszemléletű társadalom felnevelésére). Az élet gyakorlati ismeretei, a konfliktuskezelési módszerek, a globális ismeretek kapjanak több helyet az oktatásban, nevelésben. Az oktatásnak el kell jutnia a problémák összefüggéseinek feltárásához és a megoldás módjainak hiteles bemutatásához.

(TB-5) A magyar közoktatásba be kell vezetni egy olyan, a teljes oktatási-képzési struktúrát érintő, holisztikus szemléletű programot, amely tartalmazza a fejlesztés, a fejlődés, az emberi jogok oktatását, a békére és konfliktus-megelőzésre történő oktatást, az interkulturális oktatást, a környezeti nevelést (ún. **globális oktatás**). Fontos, hogy a fiatalok ilyen irányú nevelése/oktatása már óvodás korban elkezdődjön, mert csak így alakítható ki a későbbiekre nézve meghatározó kötődés. A globális oktatás a fenntartható fejlődés globális dimenzióinak megfelelően készít fel a demokratikus, felelős állampolgárságra.

(TB-6) Igen fontos a tanulás **nem formális és informális tevékenységeinek támogatása és az élethosszig tanulás ösztönzése**. Ebben a kulturális közintézmények is fontos szerepet játszanak. A munkahelyi informális tanulás értéket teremt mind a munkaadó, mind az alkalmazott számára. A fenntarthatóság informális tanulása keretében erősíteni kell a média gazdasági, társadalmi és a környezeti tudatosság növelése érdekében végzett tevékenységét; emellett elő kell segíteni, hogy a média jobban közvetítse a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos értékrendet.

(TB-7) Az általános **műveltség**, a kulturális szocializáció minőségének javításához biztosítani szükséges a magyar és az egyetemes kultúra értékeihez való jobb hozzáférést, erősíteni kell a kulturális alapszolgáltatások elérhetőségét a közösségi terek, a kulturális infrastruktúra fejlesztése révén, továbbá erősíteni kell a kultúra és a közösségi tevékenységek szerepét az oktatásban és képzésben. A művészetek jelentősen hozzájárulnak a társadalmi identitás erősítéséhez is.

(TB-8) A **felelős állampolgári magatartás kialakítása** érdekében erősíteni kell az önképzés szerepét. Növelni kell a nyilvánosan hozzáférhető tudást és fejleszteni annak átadását.

(TB-9) **Meg kell változtatni a termeléssel és a fogyasztással kapcsolatos attitűdöket**, az anyag- és energia-intenzív tevékenységek helyett a kultúra- és tudásintenzív fogyasztást kell bátorítani.

(TB-10) Erősíteni kell a **fogyasztóvédelmet**, valamint meg kell határozni a fogyasztói szemléletváltást segítő tan- és médiatartalmakat. A fogyasztót tájékoztatni kell a termékek, szolgáltatások természeti és társadalmi hatásairól is. Biztosítani kell az **információ megbízható forrásaihoz való hozzáférést** a lakosság számára, ellensúlyozva a média kereskedelmi érdekeltségei által motivált véleményformálást.

(TB-11) El kell indítani a fenntarthatóság **társadalmi** szintű megértését szolgáló **párbeszédet**, és a fenntarthatóságot folyamatosan napirenden kell tartani. Ez a párbeszéd szorosan összefügg az állampolgári aktivitás növelésével, a kettő kölcsönösen erősíti egymást. A **vállalkozói szférában** is fokozottabban teret kell engedni a fenntarthatósági párbeszédnek és az erre épülő **önszabályozásnak**.

4.3. AZ ÁLLAMPOLGÁRI AKTIVITÁS ÉS ELKÖTELEZETTSÉG NÖVELÉSE

A tudás megosztására alapozva – a civil szervezetek kiemelt szerepvállalásával – az állampolgári aktivitás és elkötelezettség növelhető.

Legfontosabb cselekvési területek – társadalmi részvétel (TR)

(TR-1) Együttműködési fórumokat kell kialakítani és működtetni. A részvétel intézményeinek fejlesztése érdekében meg kell teremteni a fenntarthatósággal kapcsolatos programokban érintett szektorok folyamatos dialógusát biztosító együttműködési fórumot/fórumokat. A nemzeti tervezési programokban be kell vezetni a részvétel nemzetközi gyakorlatában kipróbált módszereit, és el kell terjeszteni a legjobb gyakorlatokat. Elő kell segíteni a részvételbe bekapcsolódni kívánó érintettek tájékoztatását országos és önkormányzati szinten is.

(TR-2) Meg kell teremteni az aktív *társadalmi részvétel társadalmi elismerésének* feltételeit, hogy nyilvánvalóan érdemes legyen ezt a viselkedésmintát választani a közösségi léttől, társadalmi részvételtől való elzárkózással szemben.

(TR-3) Támogatni kell a helyi szintű önrendelkezést és a *hálózatosodást*. A szubszidiaritás minél szélesebb körű érvényesülése érdekében a központi újraelosztás helyett a helyi erőforrásokra támaszkodó önrendelkezést és önkéntes szövetkezést kell támogatni.

(TR-4) Erősíteni kell a *részvételt* központi és helyi programokkal. Stratégiákat, programokat kell alkotni a részvétel, a bevonás kultúrájának és struktúráinak fejlesztésére. Különösen fontos a „Helyi Agenda 21” programok megalkotása; a felelős vállalati magatartás támogatása; a társadalmi részvételt támogató eszközök fejlesztése; a kormányzati információs rendszerek integrálása és az adathozzáférés biztosítása, valamint az igazgatási szervezetek fogadókészségének fejlesztése.

(TR-5) A politikában és a közigazgatásban szemléletváltásra van szükség. Ennek érdekében: oktatási programokat célszerű indítani a döntéshozók és a végrehajtók számára a *részvétellel* kapcsolatos nemzetközi és hazai lehetőségekről, keretéről és tapasztalatokról; ki kell dolgozni és folyamatosan fejleszteni kell a társadalmi egyeztetés, a részvételi demokrácia folyamatának módszertanát; támogatni kell a helyi közösségekkel partnerséget és együttműködést kereső önkormányzati működést.

(TR-6) A *hatékony részvétel támogatása* érdekében: támogatni kell a *képzési programokat* elsősorban a civilek, valamint az államigazgatásban és a helyi önkormányzati igazgatásban dolgozók részére; be kell mutatni a részvételhez való jog gyakorlásának lehetőségeit, legjobb gyakorlatait; támogatni kell a jogsegélyt biztosítani képes szolgáltató szervezetek, azok tevékenységét (a részvételhez fűződő jogok sértettjei számára).

(TR-7) Az *egyén és a közösség közti harmónia* kialakítása érdekében a „jó kormányzás” elveinek megfelelően meg kell alkotni a társadalmi együttműködés egységes szabályozását és annak intézményi feltételeit. Meg kell teremteni annak a lehetőségét, hogy a lakosság jogai, lehetőségei és kötelességei ismeretében döntsön saját sorsáról.

4.4. A KÖZPOLITIKÁK FEJLESZTÉSE, ÁTALAKÍTÁSA

A megfelelő tudásbázisra és az állampolgári részvételre építve lehetőség nyílik a *közpolitikák fenntarthatósági szemléletű* az alábbi elvek alkalmazásával.

Legfontosabb cselekvési területek, irányok – közpolitikák (KP)

(KP-1) Hosszú távú stratégiai tervezés. A választási ciklusokon túlnyúló széleskörű társadalmi konszenzuson alapuló stratégiai tervezésnek a rövid távú ciklusok nem kedveznek. Szükséges a gazdasági, társadalmi és környezeti célok összehangolása, és a társadalmi jólét növelése célként, a környezet állapota feltételként, a gazdaság eszközként való azonosítása, mely hozzásegít a társadalmi jólét hosszú távú javulásához.

(KP-2) Célrendszerek összehangolása. A gazdasági, szociális és környezeti politikák célrendszerét integrálni szükséges a politika tervezési, egyeztetési folyamataiba, annak a legkorábbi szakaszától kezdve.

(KP-3) A Nemzeti Fenntartható Fejlődési *Stratégiából* **következő feladatokra ütemtervet, és kétévente konkrét cselekvési terveket** kell készíteni a Kormánynak, amelyekben bemutatja, milyen feladatok megvalósításával, milyen határidőre tud hozzájárulni a Stratégia céljainak megvalósulásához. Minden minisztériumnak az éves költségvetési ciklusokon átnyúló **munkatervet** kell készítenie, amelyben a tervezett tevékenységek összhangban vannak a gazdasági, társadalmi és környezeti szempontokat integráló hosszú távú stratégiával.

(KP-4) A hazai *fejlesztéspolitikát össze kell hangolni a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégiával*. Ennek érdekében a hazai források mellett a Magyarországra érkező uniós társfinanszírozást is fel kell használni az intézkedések végrehajtásához. Ehhez: meg kell teremteni a magyar fenntartható fejlődés stratégia és az uniós kohéziós politika szabályozásának összhangját; az operatív programokban helyet kaptak olyan program-elemek és intézkedések, amelyek közvetlenül szolgálják a fenntartható fejlődés stratégia célkitűzéseinek megvalósulását.

(KP-5) Hatásvizsgálatok. Meg kell teremteni, illetve javítani kell a jogszabályi és intézményi feltételeit annak, hogy minden tervezett, jelentősebb hatású beavatkozás előtt elemezni kelljen a felmerülő alternatívák gazdasági, társadalmi és környezeti – azaz fenntarthatósági hatásait. A költségvetéshez kapcsolódó, illetve egyéb jogszabályok előkészítése során, illetve a koncepciók, ágazati politikák és programok készítésekor fenntarthatósági stratégiai vizsgálatot (FSV) kelljen lefolytatni. Az FSV a jelentős környezeti hatású tervek és programok esetében a jelenleg a környezeti vizsgálat során elemzett és értékelt környezeti dimenzió mellett kiterjedne a fenntarthatóság további két dimenziójára (társadalom, gazdaság) is. A többi területen az adott témakör sajátosságaihoz illeszkedő FSV kidolgozása szükséges.

(KP-6) Költséghatékonyság. A közpolitikák kialakításánál a beavatkozások *teljes - gazdasági, társadalmi és környezeti – hasznát és költségét kell figyelembe venni*. A különböző politikákat úgy kell megtervezni, hogy a gazdasági, társadalmi és környezeti költségek együttesen minimalizálhatók legyenek. A Stratégia céljainak megvalósításában erőteljesen támaszkodni kell a támogató piaci mechanizmusok alkalmazására.

(KP-7) A politikaalkotásban az elővigyázatosság elvét kell alkalmazni. Ez a fenntartható fejlődés egyik legfontosabb szervező elve. Különösen azokban az esetekben fontos, amikor cselekedeteink következményeit nem tudjuk egyértelműen, tudományos bizonyossággal meghatározni. Ilyen esetekben a kedvezőtlen opció bekövetkezését kell feltételezni mindaddig, amíg az ellenkezője nem válik bizonyossá.

(KP-8) Megelőzés. A társadalmi, gazdasági és környezeti problémák kezelésében a „csővégi” megoldások helyett a megelőzésre, a problémákat okozó tényezők megváltoztatására kell törekedni.

(KP-9) Megőrzés. Meg kell őrizni a helyi kultúrát, azokat a termelői és fogyasztói mintákat, amelyek a környezethez való alkalmazkodás során alakultak ki és s hosszú távon biztosították a helyi közösség és környezet együttélését. Minden, a környezethasználattal összefüggő tevékenységet azon a szinten kell megvalósítani, ahol a probléma kezelése a legnagyobb környezeti és egyéb haszonnal, és a legkisebb környezeti kockázattal ill. kárral jár. A **helyi erőforrások** használatának elvét erősíteni, támogatni szükséges, mivel ez szolgálja leghatékonyabban a helyi közösség érdekeit.

(KP-10) Nemzetközi együttműködés. A politikákat úgy kell megalkotni, hogy azok összhangban legyenek a nemzetközi szintű fenntarthatósági politikákkal, mert a globális függőségek miatt csak ilyen módon biztosítható hatásosságuk. Ennek érdekében:

- (a) Részt kell venni a nemzetközi együttműködésben arra tekintettel, hogy a fenntarthatóság globális probléma és csak szoros nemzetközi kooperációban képzelhető el megvalósítása. Hozzá kell járulnunk a fenntartható fejlődés ügyeit érintő multilaterális szervezetek hatékony munkájához, a vonatkozó programok és megállapodások végrehajtásához. Teljesíteni kell a szociális, környezeti, nemzetközi gazdasági célokkal foglalkozó nemzetközi programokban, egyezményekben vállalt kötelezettségeinket.
- (b) Tevélegesen részt kell vállalni a vonatkozó EU-együttműködésben. Támogatni kell a koherencia biztosítását az EU fejlesztési támogatási politikája és a többi közösségi politikák között.
- (c) Elő kell mozdítanunk a szegénység csökkentését az ENSZ Millenniumi Fejlesztési Céljainak figyelembevételével. A 2005. júniusi Európai Tanács által megerősített következtetések szerint új EU-tagállamként is növekvő tendenciát kell felmutatnunk a fejlődő országok irányában a Nemzetközi Fejlesztési Együttműködések (NEFE) finanszírozások terén, s ennek megfelelően törekszünk arra, hogy 2010-ben a magyar hivatalos **fejlesztési támogatás** elérje a GNI 0,17%-át, 2015-ben pedig a 0,33%-t. A magyar fejlesztési együttműködést elsősorban azokra az ágazatokra és területekre - a rendszerváltó tapasztalatok átadása, oktatás, egészségügy, mezőgazdaság stb. – érdemes koncentrálnunk, ahol hazánk komparatív előnyökkel rendelkezik.

(KP-11) Az átláthatóság és a számonkérhetőség a hatékony és demokratikus kormányzás fontos kritériumai, ami a tervezési, döntési, végrehajtási és ellenőrzési folyamatokban a közvetett és közvetlen társadalmi részvételi és működtetési formák kidolgozását teszi szükségessé.

(KP-12) A környezetre ható politikákban elő kell segíteni a regeneráció, a helyettesíthetőség, az asszimiláció érvényesülését, és el kell kerülni az irreverzibilis folyamatokat. A regeneráció biztosítása azt jelenti, hogy a megújuló erőforrások használatának korlátja a hosszú távú regenerálódás. A helyettesíthetőség elve szerint a nem megújuló erőforrásokat lehetőleg megújuló erőforrásokkal és a tőke más formáival kell

helyettesíteni. A veszélyes vagy szennyező anyag kibocsátási szintek nem haladhatják meg a környezet asszimilációs képességét. Az irreverzibilitás elkerülésének elve kimondja, hogy az emberi tevékenységnek az ökoszisztémákra, bio-geokémiai és hidrológiai körfolyamatokra gyakorolt visszafordíthatatlanul káros hatásait kell elkerülni; de igaz ez a **biológiai sokféleség** (a természetesen előforduló fajok és tenyésztett vagy termesztett hagyományos fajták, természetszerű élőhelyek) és az élettelen természeti értékek megőrzésére és védelmére, valamint az **építészeti, táji és kulturális értékek** megtartására is.

(KP-13) Területi kiegyenlítődés. A politikák kialakításánál – egy támogatható, ésszerű határig – azokat a lehetőségeket kell preferálni, amelyek a területek közötti társadalmi és gazdasági különbségek csökkenését eredményezik a hátrányosabb helyzetű terület felemelkedésével.

(KP-14) A területhasználatban az igénybe vehető területek nagyságát szigorú felső korlátnak kell tekinteni, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.

(KP-15) A politikaformálásban az anyag- és energaintenzív megoldások helyett a **kultúra- és tudásintenzív** megoldásokra kell törekedni.

4.5. AZ INTÉZMÉNYRENDSZER ÁTALAKÍTÁSA

A fenntarthatósági szemlélet érvényesülése és a közpolitikák közti nagyobb összhang megvalósulása érdekében, azok átalakítása mellett szükséges az intézményrendszer fejlesztése is. Ennek legfontosabb szempontjai az alábbiak:

Legfontosabb cselekvési területek – intézményrendszer (IN)

(IN-1) A közigazgatás fejlesztése - a közigazgatás szolgáltató-típusú, költség-hatékony, a szubszidiaritás elvére épülő átalakítása támogatja a fenntarthatóság céljait; ennek érdekében az átalakítás során tekintettel kell lenni a fenntarthatóság alapelveire, szempontjaira is, valamint arra, hogy a fejlesztési folyamat hatékonyan biztosítsa a közpolitikák között a fenntarthatóság érdekeit szolgáló összhangot mind tervezésük, mind végrehajtásuk során.

A fenntarthatóságra vonatkozó tudományos kutatások eredményeinek be kell épülniük a közpolitika-alkotás folyamatába, annak eredményessé és számonkérhetővé tétele érdekében. Ehhez kapcsolódóan kiemelten fontos a közigazgatási szakapparátus, a döntéshozók és a tudományos szféra közötti párbeszéd fórumainak megerősítése.

(IN-2) A jogszabályi környezet fejlesztése – a fenntarthatóságot támogató, meglévő szabályok érvényesülése és a fenntarthatóság feltételeit támogató új jogszabályok kidolgozása és bevezetése érdekében tovább kell finomítani, és fejleszteni kell a hazai jogi kereteket.

(IN-3) A fenntarthatóság érvényesítése a törvényalkotási folyamatban, a törvények végrehajtásában, a kormányzati politika aktívabbá tételében, valamint az önkormányzati tevékenységet és a közintézményeket érintően - a fenntarthatóság érvényesítését szolgáló lépéseket szükséges meghatározni a törvényalkotási folyamatban és a törvények

végrehajtásában, a kormányzati politika aktívabbá tételében, valamint az önkormányzati tevékenységet és a közintézményeket érintően. Ennek lehetséges elemei:

- **(a) az Országgyűlés** Bizottságainak munkája során törekedni kell a Stratégiában lefektetett keretek és alapelvek figyelembe vételére;
- **(b) a törvény-előkészítés folyamatában** az előterjesztésekhez kapcsolódó társadalmi, gazdasági, valamint környezeti hatások külön-külön történő bemutatása mellett törekedni kell az e **hatások** közötti lényeges összefüggések, kölcsönhatások **világos bemutatására** is;
- **(c) a „Jövő nemzedékek” ombudsmanja intézményének** létrehozása – annak érdekében, hogy a jövő nemzedékek érdekeinek védelme minél hangsúlyosabban megjeleníthető, és érvényesíthető legyen a döntéshozatal során;
- **(d) a közintézmények** (pl.: iskolák, stb.) szerepvállalásának támogatása a stratégia végrehajtásában és a szükséges szemléletváltás elősegítésében.

4.6. A VÁLTOZÁSOK ÉRTÉKELESE ÉS AZ EREDMÉNYEK VISSZACSATOLÁSA

1996-ban az ENSZ Fenntartható Fejlődés Bizottsága az Agenda 21 célkitűzései alapján egy 134 mutatóból álló listára tett javaslatot, amit több országban teszteltek. A tesztelés után az ENSZ kiadta az 59 mutatóból álló felülvizsgált alap-indikátorkészletet, ugyanakkor az Eurostat 2001-ben egy 63 indikátort alakított ki, majd e mutató-rendszert folyamatosan továbbfejlesztette.

A kidolgozott indikátorkészlet tíz témakörben (gazdasági fejlődés; szegénység és társadalmi kirekesztettség; öregedő társadalom; egészség; éghajlatváltozás és energia; termelési és fogyasztási szokások; természeti erőforrások; közlekedés; jó kormányzás; globális partnerség) mutatják be a fenntartható fejlődés megvalósulásának állapotát. Ez alkalmas lehet arra, hogy a későbbi, kétévenkénti jelentések alapját képezze, és összehasonlítható módon kövesse nyomon az egyes nemzeti stratégiák megvalósulását is.

Az európai indikátorkészlet mutatói hierarchikus rendszerben, három szinten helyezkednek el. Az **első szinten** lévő fő indikátorok átfogó képet nyújtanak az egyes területeken végbemenő főbb tendenciákról. A **második szinten** található mutatók – az első szint mutatóival együtt – a fő célkitűzések megvalósulását mérik. A **harmadik szint** mutatói (elemző mutatók) egy-egy altéma mélyebb elemzésére adnak lehetőséget. A megújított uniós indikátorrendszerrel 2007. második felére várható az első változat. Az alkalmazott mutatók körét folyamatosan felül kell vizsgálni.

4.6.1 A fenntartható fejlődési alapindikátor rendszer (FAIR)

A fenntarthatósági indikátorrendszer kialakításánál – az uniós ajánlásoknak, és a fenntarthatóság interszektoralis jellegének megfelelően – a horizontalitás elvét kell érvényesíteni. Ennek értelmében a horizontális szempontoknak egy adott célterület (az Európai Unió, vagy annak egy-egy tagállama, régiója, stb.) teljes indikátorrendszerében olyan módon kell megjelennie, hogy a mutatórendszerből egy horizontális metszetként származtathatók legyenek az adott szempont – jelen esetben a fenntarthatóság – legfontosabb mutatói.

A fentieknek megfelelően a fenntarthatósági indikátorrendszerek egy szűkebb része – köztük a komplex fenntarthatósági indikátorok – az egyes statisztikai rendszerek önálló részét képezik, és a kapcsolódó adatokat e rendszereken belül kell előállítani. Másik, szélesebb szegmense ugyanakkor nem önálló adatgyűjtésen alapul, hanem annak mutatószámait az egyéb adatgyűjtések horizontális metszeteként (például indikátorainak egy jelentős része megfeleltethető az Új Magyarország Fejlesztési Terv indikátorrendszerének) kaphatjuk meg, s azokat elsősorban a Statisztikai Hivatal (KSH), illetve az egyes tárcák statisztikai rendszere biztosítja.

A hazai Fenntartható fejlődési alapindikátor rendszer (FAIR) kialakítása – az Eurostat által koordinált folyamatban – jelenleg folyik.

Ennek megfelelően a Stratégia mellékleteként megjelenítésre kerülő fenntarthatósági indikátor-készlet még csak munkaváltozatnak tekinthető.

A megújított uniós indikátorrendszerről 2007. második felére várható egy első változat.

A hazai FAIR koncepciója két pilléren áll:

- a.) az első pillér a módszertanilag részletesen alátámasztott, az Eurostat-tal közösen kialakított, uniós fenntarthatósági indikátorrendszer implementációja; ez egy nemzetközileg összehasonlítható indikátorokból álló, döntően horizontális alapú indikátorrendszer, mely a gazdasági, társadalmi és természeti folyamatokat mutatja be (lásd a Stratégia mellékletét).
- b.) a második pillér néhány olyan, a széles nyilvánosság tájékoztatását, illetve a fenntarthatósági szemléletformálást támogató, és kiemelten jól kommunikálható indikátorból áll, mint az ökológiai lábnyom, az ökológiai deficit vagy az Élő Bolygó Index. Ezen mutatók – bár módszertanilag jelenleg még kevésbé kiforrottak – mutathatják be hazánk fenntarthatósági helyzetét és annak alakulását. Így a fenntarthatóság a lakosság és az oktatás számára is könnyen érthetővé, a média által könnyebben közvetíthetővé és nyomonkövethetővé válik.

Lehetőség szerint biztosítani kell, hogy a FAIR elemei az Európai Unió fenntartható fejlődés indikátoraihoz módszertanilag igazíthatók legyenek. Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a magyar stratégia sajátosságai miatt várhatóan nem alakítható ki teljes megfeleltetés. Az alkalmazott mutatók körét folyamatosan felül kell vizsgálni.

4.6.2 A Stratégia és az indikátorrendszer viszonya

Az indikátorrendszer és a Stratégia egymást támogatja.

Ennek megfelelően az indikátorrendszernek a stratégia szempontjaira kell épülnie. A társadalom, a gazdaság és a környezet azon területeiről kell információval szolgálnia, amelyeket a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Stratégia prioritásként megnevez.

Az indikátorok felülvizsgálatával párhuzamosan a mutatók lehetővé teszik azt is, hogy a Stratégiát új szempontok szerint módosítsuk.

A változó Stratégia ugyanakkor ismét az indikátorrendszer fejlesztését, alakítását, hangsúlyainak ártértékelését teszi szükségessé.

Így a Stratégia és a hozzá kapcsolódó indikátorrendszer állandó kölcsönhatásban áll egymással.

MELLÉKLET

1. sz. Melléklet: fenntartható fejlődési alapindikátorok¹

1. Témakör: Gazdasági fejlettség*

- 1 Egy főre jutó GDP növekedése
 - 2 Beruházások a GDP százalékában, gazdasági szektoronként
 - 2 GDP volumenindexe
 - 2 Egy ledolgozott órára jutó termelési érték (termelékenység)
 - 2 Nemzetközi árverseny-képesség – Reál árfolyam
 - 2 A teljes foglalkoztatás (foglalkoztatottság) változása (növekedése)
 - 2 Munkanélküliségi ráta régióként

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

egy főre jutó GDP vásárlóerő-paritáson, egy főre jutó GDP régiók szerint, teljes fogyasztási kiadás a GDP százalékában (fogyasztási kiadások), nettó nemzeti termék a GDP százalékában, infláció, nettó megtakarítás a GDP százalékában jövedelemtulajdonosok szerint, egységnyi munkaerő költségnövekedése az iparban és összesen, részvételi arányok az egész életen át tartó tanulásban, az innovációval összefüggő árbevétel a teljes árbevétel százalékában ágazatonként, teljes kutatási és fejlesztési ráfordítás a GDP százalékában, az oktatási ráfordítások a GDP százalékában, foglalkoztatottság változása, szintje nemek és a legmagasabb iskolai végzettség szerint, munkanélküliség nemek, korcsoportok, legmagasabb iskolai végzettség szerint.

2. témakör: Szegénység és társadalmi kirekesztettség

- 1 Szegénységi küszöb alatt élők
 - 2 Tartósan a szegénységi küszöb alatt élők
 - 2 Szegénységi küszöb alatt élők nemek, korcsoportok, legmagasabb iskolai végzettség és a háztartások típusa szerint
 - 2 Tartós munkanélküliség
 - 2 Az iskolarendszerből korán kilépők aránya

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

szegénységi küszöb alá jutás relatív esélye, jövedelemelosztás egyenlőtlensége – jövedelem-eloszlás kvintilisei, tartós munkanélküliség, munkanélküli háztartásokban élők korcsoportonként, szegénységi küszöb alatt élők jellemző tevékenységek szerint, alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők korcsoportonként, lakhatási feltételek

3. témakör: Öregedő társadalom

- 1 A jelenlegi és várható idős népesség eltartottsági rátája
 - 2 A 65 év feletti és a 65 év alatti személyek átlagos jövedelmének hányadosa
 - 2 A 65 éves népesség várható élettartama nemek szerint
 - 2 A központi költségvetés konszolidált bruttó adóssága GDP-re vetítve

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

a szegénységi küszöb alatt élő 65 év feletti népesség aránya, teljes termékenységi arányszám, vándorlási különbözet korcsoportonként, az állami (és magánpénztári) nyugdíjkiadások a GDP százalékában, teljes foglalkoztatottság korcsoportonként, átlagos életkor a munkaerőpiac elhagyásakor, az időskorúak ellátására fordított kiadások a GDP százalékában

4. témakör: Közegészségügy*

- 1 A várható egészséges élettartam nemek szerint
 - 2 A túlsúlyos személyek százalékos aránya korcsoportonként
 - 2 Az antibiotikumokkal szembeni ellenállóképesség
 - 2 Ételmérgezés miatti elhalálozások
 - 2 Szalmonellafertőzés a lakosságnál
 - 2 Vegyi anyagok termelése mérgezési fokozat szerint

¹ A bemutatott indikátorlista az Európai Unió indikátorkészletére támaszkodik és első munkaváltozatnak tekintendő.

A MAGYAR KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYA

- 2 Légszennyezés által veszélyeztetett népesség
- 2 Ózonszennyezés által veszélyeztetett népesség

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

a 65 éves korban várható egészséges élettartam, egészségügyi kiadások a GDP százalékában, daganatos betegségek nemek és fajtái szerint, öngyilkosságok aránya nemek és korcsoportok szerint, dohányzók aránya nemek és korcsoportok szerint, magas stresszhatás melletti munkavégzés, súlyos munkahelyi balesetek, élelmiszerek és tápszerek dioxin- és PCB-tartalma, halak és kagylók nehézfém- és higany-tartalma, növényvédőszer-maradványok az élelmiszerekben, vegyi anyagok élelmiszerekkel való fogyasztása mérgezési kategóriánként, a zaj- és/vagy légszennyezés által veszélyeztetett háztartásokban élő népesség aránya, a légszennyeződés által okozott anyagi kár a GDP százalékában.

5. témakör: Éghajlat és energia

- 1 Üvegházhatású gázok teljes kibocsátása
- 2 Üvegházhatású gázok kibocsátása ágazatonként
- 1 Bruttó belföldi energiafelhasználás energiaforrások szerint
- 2 A gazdaság energiaintenzitása
- 2 Végso energiafelhasználás ágazatonként
- 2 Energiatermelés erőművek szerint

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

az energiafogyasztás szén-dioxid-intenzitása, elnyelt szén-dioxid, megújuló energiaforrások termelése, energiaforrások szerint, kapcsolatos termelő erőművek részaránya a teljes villamosenergia-termelésben, a feldolgozóipar energiaintenzitása, a biológiai alapú üzemanyagok felhasználásának aránya a gépjárművek teljes energiafelhasználására vetítve, az energiafelhasználás externális költségei, energiaadó változatlan áron, az energiafelhasználás költségei, magas radioaktív tartalmú hulladékok és a tárolásra váró kiégett nukleáris fűtőelemek.

6. témakör: Termelés és fogyasztás

- 1 Belföldi anyagfelhasználás és GDP változatlan áron
- 2 A savasodást okozó, ózonkárosító vegyületek kibocsátása és GDP változatlan áron, ágazatonként
- 2 A keletkezett hulladékok mennyisége, gazdasági ágazatok és háztartások szerint
- 2 Egy főre jutó összegyűjtött kommunális hulladék
- 2 Egy lakásra jutó világítási és háztartási célú villamosenergia-felhasználás
- 2 Környezeti célú közbeszerzés
- 2 Agrárkörnyezeti támogatást élvező területek a teljes mezőgazdasági termőterület százalékában
- 2 Állatsűrűség

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

a háztartási hulladék összetétele, háztartások anyagfelhasználása anyagfajtánként, települési hulladékkezelés módjai, veszélyes hulladék keletkezése gazdasági tevékenységenként, háztartások száma és nagysága (háztartások összetétele), egy főre jutó húsfogyasztás, hazai, vagy EU-emblémával ellátott termékek fogyasztása, nitrogéntöbblet-bevitel, biogazdálkodással hasznosított terület a teljes mezőgazdasági terület százalékában, kiemelt növényvédőszer felhasználása, a fenntartható vezetést alkalmazó vállalkozásokban termelt ipari termékek aránya, környezettudatos vezetőségű vállalkozások, etikus finanszírozás, környezetbarát címkével ellátott termékek országonként, termékcsoportonként.

7. témakör: Természeti erőforrások

- 1 Biodiverzitás
- 1 Szántóföldi madarak állományváltozásának alakulása
- 1 A „biztonságos biológiai területeken” kívül lehalászott halállomány
- 2 A felszín alatti vizekből nyert vízmennyiség az összes felszín alatti vízállomány százalékában
- 2 Földhasznosítás kategóriánként
- 2 A beépített terület a teljes földterület százalékában
- 2 Érzékeny természeti területek túlterhelése a savasodást okozó anyagok és a nitrogén által

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

a halászati flotta nagysága, a környezetbarát halászatra adott strukturális támogatások, a lakosság szennyvíz-kezeléssel ellátott aránya, a folyók biokémiai oxigénszükségletét növelő szervesanyag-kibocsátás, a vizes környezet toxikus fertőzés általi veszélyeztetettsége, a talajerózió által veszélyeztetett földterület aránya, a talajszennyeződés által veszélyeztetett terület részaránya, a lombohullás során sérült erdőterület aránya, a lakóépületek közlekedés okozta károsodása.

8. témakör: Közlekedés

1 Járműkilométer és a változatlan áron számolt GDP

1 A járművek energiafelhasználása és a változatlan áron számolt GDP

2 Közúti járművek aránya a belföldi közlekedésben

2 Közúthálózat aránya a teljes belföldi úthálózatra vetítve

2 A közlekedés externális költségei

2 Közlekedés okozta károsanyag-kibocsátás (részecske, ózonkárosító vegyületek)

2 Közlekedésből származó üveghatású gázok

2 A közúti (benzin- és diesel-üzemű) járművekből eredő NO_x-kibocsátás

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

személyfuvarozás összetétele, teherfuvarozás összetétele, a teherfuvarozás teljesítmény értéke és a változatlan áron számolt GDP, energiafelhasználás a közlekedés jellege szerint, a tömegközlekedés elérhetősége, áru fuvarozási tarifák a közlekedés jellege szerint, közlekedési beruházások a közlekedés jellege szerint.

9. témakör: Jó kormányzás

1 A lakosság bizalma az EU-intézmények iránt

2 A környezetbarát támogatások aránya

2 A Európai Bírósághoz került jogsértések száma jogkörönként

2 A kiszabott adminisztratív bírság

2 Szavazói részvétel a nemzeti parlamenti választásoknál

2 Közösségi szintű internetes konzultációk során megválaszolt esetek száma

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

a Bizottság által javasolt főbb megállapítások súlya a jogi és munka programban, közösségi szabályozás, jogterületenként, részvétel az EU-parlamenti választásokban nemek, korcsoportok és legmagasabb iskolai végzettség szerint, e-kormányzat kiépítettsége, e-kormányzat lakossági használata.

10. témakör: Globális partnerség

1 Hivatalos fejlesztési támogatás (ODA) a bruttó nemzeti jövedelem százalékában

2 A fejlődő országokból származó import (összesen és mezőgazdasági termék) és az agrár költségvetési támogatás

2 A „fair trade” csoportba sorolt egyes termékek értékesítése

2 Kétoldalú fejlesztési támogatások kategóriánként

2 Fejlődő országokból származó anyagimport termékcsoportonként

A 3. szintű mutatók tartalmazzák az alábbiakat:

fejlődő országokból származó teljes import jövedelemcsoportonként, illetve termékcsoportonként, Uniós fejlesztési támogatások típusonként, tömegközlekedéshez való hozzáférés, fejlődő országoknak nyújtott ODA és FDI jövedelemcsoportok és földrajzi megoszlás szerint, egy főre jutó ODA EU-donoronként, kedvezményezettenként, hozzájárulás a fejlődő országoknak tiszta fejlődési mechanizmusai kialakításához és üvegházgáz-kibocsátása mérsékléséhez, egy főre jutó szén-dioxid-kibocsátás az EU- és a fejlődő országok szintjén